Alain Braconnier um să fii un tată bun pentru fiica ta
Traducere din limba franceză de Liliana Unan
TRei
Editori: SILVIU DRAGOMIR VASILE DEM. ZAMFIRESCU
Director editorial: MAGDALENA MĂRCULESCU
Coperta colecţiei: FABER STUDIO (Silvia Olteanu şi Dinu Dumbrăvician)
Director de producţie: CRISTIAN CLAUDIU COBAN
Redactor: Corina Cojan
Dtp:
VICTORIA GÂRLAN
Corectură: EUGENIA URSU
Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României BRACONNIER, ALAIN
Cum să fii un tată bun pentru fiica ta / Alain Braconnier; trad.: Urian Liliana – Bucureşti: Editura Trei, 2008
ISBN 978 – 973 – 707 – 178-l
I. Liliana, Urian (trad.)
159.922.8 37.012.1
Această carte a fost tradusă după Les filles et les peres, de Alain Braconnier, Odile Jacob, Paris, 2007.
© Odile Jacob, 2007
Copyright © Editura Trei, 2008, pentru ediţia în limba română
CP. 27 – 0490, Bucureşti Tel. /Fax: + 4 021 300 60 90 e-mail: officeedituratrei.ro www.editura trei.ro
ISBN 978 – 973 – 707 – 178-l
Cuprins
Introducere.
I Cine eşti tu, tată? Cine eşti tu, fata mea?
Ce povestesc femeile despre tatăl lor
„A fost mereu lângă mine": tatăl ideal
„Când eram mică, mi-era frică de el…":
taţii autoritari
„Acasă, se purta ca un adolescent…": taţii amici
„În afară de el, nu mai există nimic!": taţii egocentrici
„De fapt, nu era niciodată prezent": taţii inaccesibili
„Îmi amintesc că ţipa tot timpul…": taţii colerici

„Din punct de vedere material, nu mi-a lipsit niciodată nimic…”: taţii „bancheri”.

„Într-o zi, l-am văzut plângând…”: taţii depresivi

Un caz special:

„Tatăl meu, eroul…”

Cum îşi iubesc fiicele taţii

„Tatăl meu contează pentru mine!”:

fiicele care se simt bine în pielea lor

„Niciodată fără Tati”: dependentele

„Linişteşte-mă…”: anxioasele

„Dacă aş îndrăzni…”: timidele

„Te iubesc, te părăsesc”: provocatoarele

„Nu vreau să cresc mare”: eternele fetiţe

Să dictezi în locul tatălui: amazoanele

ÎI O poveste de dragoste de-a lungul timpului

La ce visează fetiţele?

Primul bărbat pentru care contezi

Primul bărbat care contează

Iubirea oedipiană şi urmările ei

Fiica adorată

Privirea unui tată o construieşte pe fiica lui

Rolul favorabil sau defavorabil al mamei

Depăşirea crizei

Cum să-ţi protejezi fiica fără s-o sufoci

Ce aşteaptă o adolescentă de la tatăl ei?

„Devin o femeie…”

Nevoia de respect

Frica de a nu fi respinsă

Pentru a se dezvolta, o adolescentă trebuie să-şi vadă tatăl respectându-i mama

Dorinţa de recunoaştere

Un model de identificare

Cum să găseşti distanţa potrivită

Femeile şi tatăl lor

Cum să fim mândri unul de celălalt

O permanentă susţinere

Cum să poţi iubi un bărbat diferit

Cum să te poţi desprinde de imaginea tatălui
Cuprins
1
III De la cuvinte regretabile la răni dureroase.
O suferinţă paradoxală:
taţii care iubesc prea mult
O dragoste care sufocă
Un sentiment de omnipotenţă indus
Legături dureroase, dar comprehensibile
Tatăl absent
Tatăl „etern”.
Când el nu vrea să cedeze
Legăturile care sunt sursă de nevroză
Prea marea presiune psihică a tatălui
Triangulaţiile nefericite
Un caz special:
rolul tatălui în viaţa fiicei anorexice
Comportamentele paterne care pot duce la nebunie
Pe marginea prăpastiei
De la incestual la incestuos
Recunoaşterea maltratării
IV Fericită şi nefericită în dragoste
Să nu ştii să iubeşti şi nici măcar să seduci un bărbat
O întâlnire imposibilă în spatele unui zid de timiditate, ameninţarea incestului
Absenţa tatălui poate perturba relaţia cu bărbaţii
O curiozitate insaţiabilă
Tatăl de suflet
Consecinţele situaţiei unui tată care nu e niciodată mulţumit
Căsătoria cu un bărbat pe care îl ocroteşti
Alegerea unui bărbat mai în vârstă
Relaţia cu tatăl nu e mereu în cauză
V O viaţă pentru a-şi vorbi
Fiecare fiică are secretele ei, fiecare tată are misterele lui
Posibilitatea de a-i vorbi propriului tată
Dorinţa de a-i vorbi propriului tată
Aceeaşi emoţie, două limbaje

Ceea ce evităm să spunem
Dificultatea dialogului
De ce taţilor le e frică de fiica lor
De ce fetelor le e frică de tatăl lor
A se înţelege mai bine, a se cunoaşte mai bine, a comunica mai bine
Cum să-ţi înţelegi fiica
Cum să-ţi înţelegi tatăl
Să-ţi înţelegi tatăl înseamnă să-i înţelegi pe bărbaţi, şi invers
VI Cum era ieri şi ce va fi mâine: viitorul fiicelor
Freud şi fiicele lui
Mathilde, nesupusa
Sophie: o scumpete de fetiţă
Anna, moştenitoarea
Mic caleidoscop contemporan
Taţi divorţaţi şi taţi vitregi
Crescută doar de tată
Taţi şi bunici
Taţi de azi, fiice de mâine
Concluzii
Note şi referinţe bibliografice
Mulţumiri

Introducere

Un tată poate uneori să-şi iubească prea mult fiica? Destinul de femeie al fiecărei fete depinde de relaţia pe care o are cu tatăl ei. Această relaţie îi va consolida întreaga existenţă atunci când, din fetiţă, ea va deveni adolescentă, apoi femeie, iubită sau soţie.

A înţelege relaţia pe care o fată o are cu tatăl ei înseamnă a înţelege rolul pe care acesta îl joacă în formarea ei ca tânără şi, apoi, ca femeie. Amprenta lăsată este pozitivă atunci când fiicele se simt încurajate de dorinţa taţilor şi de nevoia ca aceştia să fie mândri de ele: mândria este un stimulent nemaipomenit, fără egal pentru viaţa profesională, familială şi amoroasă, şi fetele au nevoie să fie motivate de dorinţa paternă, cu condiţia ca aceasta să nu fie una superficială sau egoistă. Dar această amprentă poate fi şi una negativă atunci când, de exemplu, există prea multă iubire sau când relaţia a lăsat o rană adâncă.

În ziua de azi, numeroase femei aşteaptă de la un bărbat ca el să fie la înălţimea tatălui lor, dar să nu aibă defectele acestuia, ci să le trezească admiraţia şi, în acelaşi timp, să ştie să le dea afecţiunea pe care n-au primit-o îndeajuns sau deloc. Oare faptul că aşteptările legate de „tatăl ideal" nu le-au fost satisfăcute să fie motivul pentru care ele continuă uneori să-l caute mult timp? Oare pentru că vor un bărbat care să aibă toate calităţile tatălui lor, unele fete nu găsesc „perla rară" care ar putea să se ocupe de ele şi să le ajute să se realizeze în viaţa lor de femei?

Toţi taţii au un rol determinant în destinul fiicelor lor, şi asta se adevereşte încă din primele zile, din primele luni de viaţă. Aşadar, cum trebuie ei să se comporte pentru a elibera fetei lor acest paşaport de feminitate de care ea va avea atâta nevoie mai târziu pentru a-şi edifica viaţa de femeie? Ce trebuie ei să facă şi ce trebuie să nu facă pentru ca fiica lor, crescând mare, să poată fi fericită alături de ei, datorită lor, şi nu împotriva lor? Bineînţeles, nu putem rezuma povestea unei femei la relaţia pe care o are cu tatăl ei, dar câte satisfacţii şi insatisfacţii feminine pot fi totuşi analizate în cadrul ei, dacă ne dăm osteneala să ne gândim la acest lucru!

Rolul şi funcţia taţilor nu mai sunt aceleaşi ca acum cincizeci de ani. Locul pe care îl ocupă sau pe care ar trebui să-l ocupe lângă fiica lor, încă din primii ani de viaţă ai acesteia, s-a schimbat considerabil. S-a trecut de la un model patriarhal, inaccesibil, la un model paternal cu care o fiică poate direct să se identifice, cu condiţia ca acest lucru să merite efortul. Şi, inevitabil, relaţia între un tată şi fiica lui s-a modificat din această cauză. Astăzi, un tată participă afectiv şi concret la formarea fiicei lui încă din primele ei luni de viaţă; toate studiile pe această temă confirmă acest lucru. Ce transformare în doar câteva decenii! Astăzi, mai mult decât ieri, fetele se pot identifica cu tatăl lor în toate domeniile vieţii: în viaţa şcolară, în modul lor de viaţă, în independenţa pe care o au, în viaţa afectivă şi amoroasă, în reuşita socială. Aşteptările lor în privinţa tatălui s-au schimbat dintr-odată în mod profund. Care sunt ele? Cum se manifestă şi ce semnifică în realitate? Se ştie că relaţia dintre o mamă şi fiica ei este marcată de ambivalenţă, că relaţia dintre un tată şi fiul lui este dominată de complicitate şi rivalitate şi că între o mamă şi fiul ei predomină dragostea şi nevoia de distanţare. Dar între un tată şi fiica lui ce există

de fapt? Cum poate fi calificată această legătură şi cum pot fi explicate principalele dificultăţi întâlnite în epoca noastră? Chiar dacă este diferită pentru fiecare fiică în parte, inclusiv în cadrul aceleiaşi familii, cred că povestea care îl leagă pe un tată de fiica lui are la bază lucruri nerostite, rezultat a unei pudori la fel de puternice ca şi sentimentele trăite, dar şi a furiei şi decepţiilor acumulate de-a lungul timpului. Este şi cazul fetelor care conştientizează faptul că tatăl lor nu s-a detaşat suficient de propria lui copilărie şi continuă să proiecteze asupra tuturor femeilor, inclusiv asupra fiicei lor, imaginea propriei lui mame.

* * *

Caterina de Medici, mamă a trei regi ai Franţei*, îşi datorează energia, forţa de caracter şi gustul pentru putere descendenţei ei paterne, care a făcut din Florenţa, în epoca tatălui său, Lorenzo al II-lea, şi în cea a bunicului său, Lorenzo Magnificul, centrul Europei? Dacă e să judec după

— Caterina de Medici, devenită regină a Franţei prin mariajul cu Henric al II-lea (1547), a guvernat Franţa, după moartea acestuia (1599), ca regină-mamă în timpul domniei celor trei fii ai ei: Francisc II, Carol al IX-lea şi Henric al III-lea. (N. f.)

experienţa mea profesională, amprenta pe care o lasă un tată asupra fiicei lui nu e rezervată doar regilor şi prinţeselor. Să ne întoarcem la tinerele femei de astăzi. Cum să nu considerăm că relaţia cu tatăl lor le-a marcat, într-o anumită privinţă, existenţa? Să luăm cazul lui Anaïs. Această tânără femeie modernă, căreia îi place independenţa, nu este mulţumită de relaţia ei de cuplu. Ea spune că ar vrea să se simtă iubită, liberă, susţinută şi „impresionată". Să-l luăm acum pe tatăl lui Anaïs. Ca mulţi bărbaţi din generaţia lui, era un tată autoritar, uneori coleric, dar care îşi iubea copiii; un bărbat distant, dar care reuşise pe plan social; un bărbat foarte implicat, de asemenea, în viaţa lui extrafamilială, fie ea profesională sau extraconjugală. Când era mică, lui Anai's i-ar fi plăcut ca tatăl ei să fie mai prezent, să-i vorbească mai des, să se intereseze mai mult de ea. Ar fi vrut să simtă că ea era totul pentru el, dar tatăl ei nu era genul de bărbat care să-şi arate sentimentele. Ajunsă la vârsta maturităţii, această femeie de treizeci de ani, inteligentă şi debordând de energie, doreşte, desigur, ca multe dintre contemporanele ei, ca soţul să o ajute, să împartă cu ea bucuriile şi dificultăţile cotidiene, să nu o decepţioneze tot timpul, dar

ea doreşte, de asemenea, mai mult decât atât, să poată regăsi în relaţia cu el unele sentimente pe care i le-a trezit tatăl ei. Acest „tip de tată" a suscitat la fiica lui un amestec de furie, admiraţie şi pudoare.

Totul se schimbă odată cu înaintarea în vârstă, iar fetele sunt probabil mai conştiente de acest lucru decât taţii lor. Adeseori, aceştia din urmă nu suportă să vadă că fiica lor a crescut, le e greu să o descopere femeie în braţele unui alt bărbat, să audă cum îi cere sfatul altuia, să o vadă acceptând altă autoritate decât a lor. Chiar dacă se estompează cu timpul, această dorinţă de întâlnire, această căutare a tatălui nu se epuizează niciodată. În definitiv, fiicele şi taţii nu sunt „chiar atât" de diferiţi, dar sunt suficient de mult încât să încerce, uneori timp îndelungat, să-şi vorbească şi să se întâlnească. Într-un film foarte frumos, Pe heleşteul auriu (On Golden Pond), recompensat cu trei premii Oscar, Jane şi Henry Fonda joacă rolul unei fiice şi al unui tată care fac bilanţul uimitoarei lor relaţii. În timp ce stau amândoi pe marginea unui lac, Chelsea (Jane Fonda) îşi dă seama că i-a lipsit comunicarea cu tatăl său şi dragostea pe care o aştepta de la el. Norman (Henry Fonda), un om mândru şi de o ironie uneori corozivă, descoperă şi el toate greşelile pe care le-a făcut neînţelegând ce voia fiica lui de la el. Această fiică şi tatăl ei se confruntă atunci cu intensitatea unei afecţiuni pe care absenţa comunicării şi distanţa aparentă dintre ei n-o lăsau să se întrevadă. Fiicele şi taţii au nevoie de o viaţă întreagă ca să se întâlnească? Într-o zi, am întrebat-o în glumă pe o prietenă, care se plângea de egoismul masculin, până la ce vârstă l-a iubit pe tatăl ei. Ea mi-a răspuns cu umor: „Până la doi ani, când am descoperit că era bărbat!" Apoi, devenind deodată serioasă, a adăugat pe un ton confidenţial: „Cred că tata a fost mereu bărbatul cel mai important din viaţa mea. Mi-ar plăcea să i-o spun într-o bună zi, dar cu o condiţie: să-şi facă timp să mă asculte, să nu se simtă vexat dacă îi fac reproşuri şi să renunţe la tonul paternalist care m-a enervat atât de des, ca şi cum aş fi tot o fetiţă!"

* * *

Femeile care mi-au vorbit îndelung despre tatăl lor mi-au vorbit adesea şi despre dificultăţile cu care se confruntau în relaţia cu el. M-am întrebat şi eu odată cu ele: de ce, în această relaţie uneori dură, făcută din dragoste şi din pudoare, unora le trebuie o viaţă întreagă ca să comunice cu adevărat, să se apropie şi să-şi spună că se iubesc? Se

întâmplă asta fiindcă relaţia cu tatăl cimentează existenţa fiicelor şi fiindcă cimentul este un material care are nevoie de timp pentru a se întări şi pentru a permite realizarea unui edificiu reuşit? Aşadar, cu timpul, fetele devin femei şi păstrează multă vreme, dincolo de aparenţe, admiraţia pe care o aveau, fetiţe fiind, pentru tatăl lor. La rândul lor, cu timpul, taţii sfârşesc prin a accepta faptul incontestabil că fiicele lor au devenit femei şi că ei continuă să le iubească, chiar dacă într-un mod diferit. Adevărata întâlnire dintre aceste două fiinţe necesită uneori ani de zile pentru a permite un recul suficient şi o comunicare fără culpabilizare, fără agresivitate, ca între doi adulţi care se iubesc profund. Timpul, numai timpul rezolvă mereu totul…

Nu trebuie să tragem de aici concluziile care se impun înainte de a fi prea târziu? Nu putem să favorizăm astăzi acest dialog, mai dificil decât ar părea, între fiice şi taţi? Taţii trebuie să admită că fetele lor au intuiţii şi aşteptări, chiar dacă ele nu şi le exprimă în mod direct; fetele trebuie să ştie că tatăl lor simte adesea tandreţe, iubire şi stimă pentru ele, chiar dacă el nu este un campion în exprimarea sentimentelor. Fiecare are de făcut un pas către celălalt.

În centrul relaţiei dintre fete şi tatăl lor se află o puternică nevoie de pudoare care protejează cel mai adesea de marile momente pasionale; neputând fi înlăturat cu totul, acest obstacol trebuie cel puţin ocolit. Această carte reuneşte confesiunile unor fiice în legătură cu taţii lor, confesiuni făcute unui bărbat, dar şi unui terapeut, deci cuiva cu un rol special. Indiferent dacă relaţia cu tatăl lor a fost sau nu fericită, toate m-au asigurat, mai devreme sau mai târziu, de importanţa capitală pe care acest bărbat a avut-o în viaţa lor. Evident, am luat în considerare şi ceea ce mi-au spus taţii sau ceea ce mi-au povestit mamele. Am încercat să înţeleg ceea ce mi s-a spus în mod clar şi direct, dar am căutat să descopăr şi sensul ascuns al altor cuvinte. Am vrut să vă transmit ceea ce am aflat, în speranţa că fiicele de azi şi de mâine nu se vor mai simţi singure în faţa întrebărilor pe care şi le pun despre tatăl lor şi că viaţa lor va fi mai uşoară, dar şi în ideea că taţii vor afla astfel mai multe despre ceea ce fiicele lor aşteaptă de la ei şi le vor înţelege mai bine. La urma urmei, în aceste pagini, încercăm să răspundem la întrebarea fundamentală pe care şi-o pun fiicele: „Cine este tatăl meu?” şi la aceea, la fel de tulburătoare şi esenţială, pe care şi-o pun, în oglindă, taţii: „Cine este, aşadar, fiica mea?”

Cine eşti tu, tată? Cine eşti tu, fata mea?

O fată care vorbeşte despre tatăl ei propune foarte repede o imagine care îl ţintuieşte într-una dintre posturile lui. Această imagine lasă să se vadă aspectul pe care ea vrea să insiste cel mai mult, cel care a preocupat-o îndeaproape. Panorama pe care o prezint aici regrupează „fotografiile" pe care le-am auzit evocate adesea. Ea nu este chiar completă, nu reflectă întregul evantai de posibilităţi, dar evidenţiază reprezentările cele mai frecvente, cele mai determinante. Evident, dincolo de aceste imagini, legăturile dintre o fată şi tatăl ei sunt bogate şi mult mai complexe decât o simplă etichetă. Acestea fiind spuse, un clişeu rămâne un reper; el este punctul de plecare pentru înţelegerea mizelor unei relaţii speciale, cu totul deosebite. O fată se poate agăţa de imaginea generală pe care o are despre tatăl ei – „Erai atât de autoritar!" –, dar, odată clişeul descoperit, merită să fie înţelese motivele care au făcut-o să se focalizeze pe această imagine.

Ce povestesc femeile despre tatăl lor

Fetelor le este adesea frică de tatăl lor şi această teamă persistă multă vreme. Totuşi, ele îşi iubesc tatăl. Este unul dintre paradoxurile cele mai notabile ale relaţiei dintre fiice şi taţi. Poţi să te saturi să iubeşti, dar niciodată nu te saturi să fii iubit: frica pe care fetele o încearcă faţă de tatăl lor vine din teama de a nu mai fi iubite? Sau este legată de poziţia de autoritate simbolică pe care o întruchipează tatăl lor? începând cu vârsta de 6 – 7 ani, fetele meditează la ceea ce reprezintă tatăl pentru ele şi, în mod incontestabil, emit aprecieri despre genitorul lor. Până unde poate merge aşadar această iubire? La ce deziluzie poate ea ajunge? Să vedem toate acestea, raportându-ne la câteva cazuri.

„A fost mereu lângă mine": tatăl ideal

Valerie, o prietenă cu care discutam despre proiectul acestei cărţi, mi-a spus la un moment dat: „Sper că n-o să vorbeşti numai despre probleme... Ştii, eu m-am înţeles mult mai bine cu tatăl meu decât cu mama... El mi-a dat mereu sentimentul că este lângă mine..." Există mulţi „taţi buni" sau, pentru a parafraza formula pediatrului şi psihanalistului Winnicott, taţi „suficient de buni". Este un dar înnăscut, un model fericit care să le fi fost

— Donald Woods Winnicott (1986 – 1971) – medic, pediatru şi psihanalist britanic, considerat părintele fondator al psihanalizei

copilului în Marea Britanie. În lucrările lui, atribuie o importanţă deosebită mamei şi relaţiei copilului cu mama, introducând conceptul de „mamă suficient de bună” („good-enough mother”). (N. t.)

transmis de propriul lor tată? Sau, dimpotrivă, e vorba de o „reparaţie” faţă de un tată pe care nu-l vor fi iubit şi pe care, mai ales, n-ar vrea să-l imite? Sau de o filiaţie în legătură cu o mamă atât de iubită încât i-au căutat imaginea în fiica lor? Fiecare caz este singular, dar regăsim aproape mereu, la aceste fiice, la aceste femei, ideea că tatăl lor era cel mai bun, că va fi mereu lângă ele: ceilalţi bărbaţi din viaţa lor pot fi la înălţime? Aceasta este adevărata întrebare care se pune atunci când tatăl este considerat perfect şi incapabil să facă ceva rău…

E cazul lui Diane, studentă la limbi străine, care a rupt de curând relaţia cu prietenul ei. E tristă şi simte nevoia de mângâiere. Ea vorbeşte despre asta cu cea mai bună prietenă a ei şi cu fratele său, care îi este confident, dar care trăieşte acum în Anglia. Relaţia cu mama ei este o relaţie mamă-fiică tipică, bazată pe complicitate şi rivalitate. Conflictele sunt frecvente. Diane se simte singură şi această solitudine o apasă. Trece printr-un moment dificil. O întreb: „Şi tatăl tău?” Pentru întâia oară, în această primă şedinţă, un zâmbet îi luminează faţa. Îmi răspunde: „Eu şi tata nu ne vorbim prea mult, dar ştiu că el mă iubeşte; m-a iubit întotdeauna mult. Cred chiar că sunt preferata lui. Ştiu că mă pot baza pe el”. Sentimentul că un tată va şti mereu „să răspundă prezent” este o constantă la toate fetele care au o imagine bună, dacă nu una foarte bună, despre tatăl lor. În mod evident, această bază de securitate – pe care psihologii care studiază ataşamentul au atribuit-o mamei – revine, în cazul lor, tatălui.

Cât despre Laurence, ea îşi face griji în legătură cu serviciul. Se simte maltratată de directoarea ei; s-a ajuns la limita hărţuirii morale. Ea îmi spune că nu este obişnuită să trăiască asemenea conflicte. Părinţii ei sunt foarte diferiţi, dar au fost, şi unul, şi celălalt, foarte precauţi cu copiii lor. Mai ales cu ea. Părinţii ei erau uşor anxioşi – mai ales mama, adaugă ea; ei se certau uneori, dar evitau mereu ca problemele lor personale să aibă repercusiuni asupra copiilor. Laurence a păstrat amintirea unui tată care, atunci când ea era mică, venea în fiecare seară să se aşeze pe patul ei ca să-i povestească o „întâmplare” şi să-i spună noapte bună. Îşi mai aminteşte că tatăl ei o

ajuta, atunci când putea, să-şi repete lecţiile; o făcea fără să se enerveze şi fără să-i ceară să fie o elevă perfectă; se arăta interesat de viaţa ei şcolară, de notele pe care le lua; participa la şedinţele cu părinţii. Devenită adolescentă, Laurence a simţit nevoia să se distanţeze de tatăl ei, ceea ce el a suportat, spune ea zâmbind, destul de bine. El nu s-a amestecat niciodată în flirturile ei, n-a făcut nicio apreciere la adresa iubiţilor ei. Totuşi, era acolo, foarte prezent. Via mama ei, evident, care îl ţinea la curent cu confidenţele… în ziua bacalaureatului, Laurence îşi aminteşte că tatăl ei a însoţit-o dimineaţa, fără să-i pună nicio întrebare, fără s-o streseze; i-a cumpărat doar un corn cu ciocolată, mic-dejunul ei preferat…

I-au rămas în memoria afectivă o serie de mici detalii, aparent fără importanţă. Laurence crede că întotdeauna i-a fost uşor să vorbească cu tatăl ei. Această amintire este preţioasă în momentul în care ea trebuie să înfrunte dificultăţi profesionale. Are în minte imaginea unui tată care i-a dat mereu sfaturi bune, care a căutat să-i ofere afecţiune. Ea nu-l vede ca pe un tătic mămos, care ar fi iubit-o prea mult. Nici ca pe un tată egoist sau indiferent.

Acest bărbat, orfan de tată din copilărie, a fost crescut împreună cu sora lui de către mamă şi de bunicii din partea tatălui. Laurence crede că, deşi nu vorbeşte niciodată despre asta, tatăl ei n-a avut o copilărie fericită. Asta să fie motivul pentru care s-a arătat mereu atât de atent cu copiii lui? A moştenit de la mama lui un caracter optimist? Sau are, pur şi simplu, talentul de a fi un tată bun? Laurence nu ştie răspunsul, dar este convinsă că va putea mereu să conteze pe afecţiunea lui atât timp cât va trăi şi, fără îndoială, chiar şi după aceea…

Povestea lui Emilie este aparent la antipozii celei a lui Laurence. Aceasta se consideră prea capricioasă, i se pare că are mereu nevoie de siguranţă. După ce a făcut studii de decoraţiuni, ea a lucrat în mai multe ateliere, dar niciunul nu i-a convenit. Emilie şi-a dat repede seama că are nevoie de un şef care să o facă să se simtă liniştită. A găsit unul şi, de atunci, se simte mult mai puţin anxioasă, în viaţa privată, s-a îndrăgostit de un bărbat cu cincisprezece ani mai în vârstă decât ea; îl admiră, iar el îi dă o senzaţie de siguranţă pe care n-a mai simţit-o lângă niciun băiat de vârsta ei. De unde vine această nevoie de a se simţi protejată? Cu siguranţă de departe, spune ea. Îşi aminteşte că,

încă din copilărie, era foarte anxioasă; simţea nevoia să facă lucruri bune şi să ia note mari. Îşi aminteşte, de asemenea, că, atunci când un profesor i se părea mai sever sau nu îi înţelegea felul de a fi, ea era descumpănită şi începea să ia note proaste. Talentată la desen, Emilie se refugia, în momentele de angoasă şi îndoială, în camera ei, pentru a visa şi a desena. Astfel că, în mod firesc, ea s-a îndreptat către studiile de artă plastică.

Emilie a crezut mult timp că a moştenit această anxietate de la mama ei. Ea îl considera pe tatăl ei un om foarte protector, riguros, care i-a dat mereu ceea ce a avut nevoie, fără să o răsfeţe. „El a ştiut, spune ea, să nu dea atenţie capriciilor mele. Se ocupa de toate în casă. Fără îndoială, spune ea, din cauza anxietăţii mamei mele, pentru care orice constituia o problemă". După ce a terminat şcoala de arte plastice, tatăl ei, neţinând cont de opinia soţiei lui, a acceptat ca ea să plece în străinătate pentru a-şi continua studiile şi pentru a deveni mai autonomă. Anul acela i-a confirmat dificultăţile pe care le avea în a relaţiona cu ceilalţi, din cauza faptului că era capricioasă şi prea dependentă. Ea a atribuit aceste aspecte ale caracterului ei angoaselor pe care le încerca, ceea ce am crezut şi eu la începutul curei. Privind în urmă, Emilie crede că tatăl ei a lăsat-o să facă greşeli, dar că el a exercitat întotdeauna o autoritate pe care o consideră pozitivă. La întoarcerea în Franţa, ea s-a mutat singură, dar a continuat să aibă dificultăţi de relaţionare şi probleme în viaţa de zi cu zi. Se simţea incapabilă să facă demersuri, să se ocupe de documente administrative, să gestioneze viaţa cotidiană. Un exemplu relevant a fost acela al cumpărării mobilei. Ea l-a chemat în ajutor pe tatăl ei, sub pretextul că era bun negociator, deşi ştia că era un pretext fals…

După relaţia cu un bărbat mult mai în vârstă decât ea, relaţie despre care ştia că este mai mult expresia unei dorinţe de protecţie decât a unui real sentiment de iubire, ea a întâlnit un bărbat de vârsta ei care a ştiut s-o înfrunte – atunci când devenea prea exigentă sau prea dependentă –, dar şi s-o liniştească prin securitatea afectivă şi materială pe care i-o oferea. Deşi îşi iubea în continuare tatăl, Emilie a avut sentimentul că de acum înainte putea să se detaşeze de el şi chiar să-şi permită să-l critice, fără ca prin asta să-l respingă. Ea a devenit conştientă de binefacerile pe care i le aducea un tată tandru, protector şi care îi respecta dorinţa de independenţă. Aceste calităţi le aşteaptă

şi de la tovarăşul ei de viaţă atunci când vor avea copii.

Ca în orice lucru, măsura este bună: tandreţea şi protecţia paterne trebuie să lase posibilitatea tinerei fete să-şi câştige autonomia şi să-şi asume propriile responsabilităţi. Aceasta înseamnă că un tată „suficient de bun" trebuie uneori să dea dovadă de iubire şi de fermitate, adică să nu fie ambivalent. Atenţia despre care vorbesc nu este sinonimă cu sufocarea, iar fermitatea nu este răutate sau nedreptate: atenţia este interesul pentru celălalt, iar fermitatea este coerenţa şi stabilitatea unei atitudini care ia în calcul punctul de vedere al celuilalt. O fiică poate să nu aprecieze pe moment atitudinea tatălui ei, dar, mai târziu, ea va spune: „În definitiv, am ştiut întotdeauna că o făcea pentru binele meu; avea dreptate". Pentru o fată, capacitatea tatălui ei de a-i accepta chiar şi greşelile care o fac să se confrunte cu greutăţile vieţii este dovada talentului său educativ.

Fiecare mamă ştie că dozajul între un sentiment protector şi necesitatea de a favoriza autonomia copilului său este dificil. La fel este şi pentru un tată, în relaţia cu fiica lui. Fără afecţiune ori protecţie, o fiică se poate simţi nefericită şi în pericol, dar, dacă sentimentele paterne sunt prea intense sau se prelungesc prea mult, ele pot totodată s-o sufoce. Dincolo de ceea ce reclamă în mod conştient, fiinţa umană este mereu gata să se lase în grija altuia – fără îndoială, trebuie să vedem în asta o nostalgie inconştientă a copilăriei. Aşa cum o mamă nu-şi iubeşte niciodată prea mult fiul, cu condiţia să-şi iubească copilul, şi nu pe ea însăşi prin intermediul acestuia, tot aşa un tată trebuie să ştie să-şi dozeze dragostea astfel încât fiica lui să nu se simtă nici abandonată, nici sufocată. O fată va simţi că tatăl ei o iubeşte dacă el o iubeşte pentru ceea ce este, cu defectele şi calităţile ei, cu certitudinile şi temerile ei, şi nu pentru ceea ce ea suscită în el ca satisfacţie personală.

Ceea ce o fată aşteaptă de la tatăl ei şi ceea ce primeşte adesea o determină să-l considere o fiinţă tandră şi protectoare. Manifestările concrete sunt foarte importante în acest caz. Când un tată o întreabă pe fiica lui, în timp ce mănâncă ceva: „Ţie cum ţi se pare chestia asta?", el manifestă un interes şi un respect care trec dincolo de fraza anodină rostită. Când un tată ştie să-şi întrerupă munca şi să se arate imediat disponibil atunci când fata lui se confruntă cu o problemă serioasă – fie ea şcolară, universitară, profesională, de sănătate sau materială –, ea

nu simte nevoia să-l audă spunându-i că o iubeşte, ci constată aceasta concret, prin atitudinea lui, prin faptul că o ascultă şi că îi acordă atenţie. Când un tată cumpără o carte, răsfoieşte un ziar, se uită la o emisiune de televiziune sau pe un site de pe internet recomandate de fiica lui, prin toate acestea, el îi spune cât de mult contează ea pentru el. Am putea da multe exemple care să arate că, dacă gesturile de afecţiune şi cuvintele tandre contează, comportamentele sunt la fel de importante. În definitiv, pentru o fată, un tată tandru şi protector este un om puternic, ferm, jovial, demn de încredere, care ştie să o apere, un tată prevenitor, atent, tandru, iubitor şi afectuos. Acest tată ideal este, fără nicio îndoială, un om care cumulează calităţile masculine şi feminine de forţă şi tandreţe. Chiar dacă, în ziua de azi, nu toţi taţii sunt capabili încă de toate acestea, cel puţin mulţi încearcă. Dar oare aceasta este imaginea pe care o păstrează despre ei fiicele lor şi pe care o vor păstra şi atunci când vor căuta un bărbat pe măsura aşteptărilor şi speranţelor lor?

„Când eram mică, mi-erafrică de el…": tatii autoritari

De câte ori am auzit această frază, chiar din gura femeilor ajunse la maturitatea deplină… O fetiţă poate fi terorizată de tatăl ei, şi această amintire rămâne mult timp impregnată în inima ei. Adulţii le provoacă întotdeauna puţină teamă copiilor, chiar şi atunci când nu este vorba de violenţă verbală ori fizică: ei sunt mari, sunt impresionanţi, comandă, aparţin unei alte lumi… Fetiţele încearcă acest sentiment în special faţă de tatăl lor, care nu este mereu conştient de efectul pe care-l pot produce vocea, statura, absenţele sau misterul lui. Oricum, indiferent dacă sunteţi tată sau mamă, nu trebuie să refuzaţi să vă exercitaţi autoritatea de părinte; trebuie pur şi simplu ca această autoritate să fie justă, proporţionată şi adaptată la sensibilitatea copiilor.

Există, incontestabil, unele caractere mai autoritare decât altele, şi unii taţi confirmă acest lucru. Este adevărat, de asemenea, că unele fete sunt mai sensibile decât altele: o privire dezaprobatoare poate avea pentru ele o nuanţă represivă nejustificată. Trebuie ca tatăl să se adapteze la caracterul fiicei lui şi invers. În psihologie, numim asta „adaptare reciprocă". O tânără, hipersensibilă încă din copilărie, îmi povestea: „Era de ajuns ca tatăl meu să se uite urât la mine pentru ca să mă retrag în cochilia mea. Chiar şi astăzi, deşi mă simt adultă, deşi

duc o viaţă de adult, deşi mă comport ca un adult, e de ajuns să fiu în faţa lui ca să redevin fetiţa emotivă de altă dată".

Aşadar, bazându-ne pe ceea ce spun fiicele, între autoritatea protectoare şi dezaprobarea la limita răutăţii, frontiera este uneori instabilă. Să ascultăm mărturia acestei colege de branşă, doctoriţă: „Eram preferata tatălui meu, o simţeam foarte bine. El era nedrept cu sora mea, o teroriza. Am avut uneori impresia că n-o iubea. N-am înţeles niciodată de ce. Acest lucru i-a pus mari probleme surorii mele, bineînţeles, dar şi mie. Sora mea are astăzi tot felul de greutăţi în viaţă, ea n-a ştiut niciodată să se afirme. De fapt, cred că e depresivă şi mă gândesc că tatăl meu are o mare contribuţie la asta… Mi-am dat seama foarte devreme de acest tratament diferit între ea şi mine. Acest lucru mă făcea să mă simt vinovată, dar, în mod paradoxal, cel mai penibil pentru mine era faptul că făceam totul pentru ca tatăl meu să mă placă: eram prinsă între dorinţa ca el să n-o mai trateze pe sora mea aşa cum o trata şi frica de a nu-mi face şi mie la fel. Deodată, am devenit o adolescentă foarte prudentă; cea mai neînsemnată privire a lui, care mă făcea să mă tem că nu mai eram cea care se aştepta el să fiu, îmi înfrâna pornirile de revoltă… Am fost foarte cuminte, să ştiţi".

Aceşti taţi sunt adesea bărbaţi care consideră, mai mult sau mai puţin conştienţi, că femeile trebuie „să se supună". Fiicele lor înţeleg adeseori asta destul de târziu; într-o bună zi, ele devin brusc conştiente sau constată pur şi simplu că, în viaţă, se simt prea supuse faţă de un reprezentant al sexului masculin – un prieten, un coleg de serviciu, un patron etc. Este şi cazul lui Severine, care încearcă să renunţe la slujba actuală de asistentă de director şi, în acest fel, la relaţiile de supunere excesivă care o leagă de patron. Ea recunoaşte că, încă de la intrarea în viaţa activă, a căutat un „mentor" şi constată că acum l-a găsit… mai mult decât se aştepta. La început, Severine se simte mai degrabă umilită decât revoltată, dar suferă din ce în ce mai mult din cauza exigenţelor patronului, a supunerii pe care o afişează faţă de el, a caracterului manipulant al „şefului". Cu timpul, ea începe să reacţioneze, se revoltă cu prudenţă şi inteligenţă. Ajunge să spună nu, ceea ce nu mai făcuse înainte. Severine a înţeles, în cele din urmă, motivele acestei supuneri excesive care o împiedică să-şi realizeze dorinţele: tatăl ei a fost şi rămâne un bărbat autoritar şi violent prin ceea ce spune; el şi-a arătat mereu forţa şi puterea prin banii pe care îi

câştiga şi de care familia lui era dependentă. În mod semnificativ, concomitent cu emanciparea faţă de patron, Severine a îndrăznit pentru prima oară să-i spună tatălui ei cât câştigă pe lună: este, fără îndoială, modul ei de a-i arăta că nu mai are nevoie de el… Totuşi, un asemenea demers nu se face fără o oarecare dificultate. În unele momente, lui Severine îi este frică de ceea ce poate să spună sau să facă, dar ea are acum certitudinea că, dacă nu se afirmă, va rămâne toată viaţa profund nefericită. Fizic, de multe ori încearcă o senzaţie de sufocare; ea ştie că, în felul acesta, corpul ei exprimă ceea ce trăieşte ea în plan psihic, dar este foarte convinsă că, în timp, strădania ei de afirmare a sinelui o să învingă această angoasă.

Am constatat frecvent că fetele care reacţionează împotriva unui tată prea autoritar prezintă dificultăţi în a-şi recunoaşte propriul lor exces de autoritate. Ele au tendinţa să se revolte, să spună „nu" când trebuie să spună „da", să fie idealiste şi să-şi gestioneze prost forţele şi puterea. Ca şi cum aceste femei s-ar identifica involuntar cu taţii lor pentru a se apăra mai bine de ei… Sabine, de exemplu, are două surori şi un frate. Ea este singura care s-a revoltat împotriva unui tată autodidact care voia ca toţi copiii să lucreze în afacerea familiei încă de la sfârşitul şcolarităţii obligatorii. Sabine s-a luptat ca să-şi continue studiile şi a fost susţinută de unchiul din partea mamei, pe care îl adora şi care, se pare, era şocat de atitudinea cumnatului său. Ea a plecat de acasă la 18 ani pentru a face cursuri de infirmieră, reuşind să se întreţină singură. În timp ce lupta împotriva tatălui ei pentru a-şi câştiga autonomia, Sabine era fericită, ceea ce nu însemna însă că nu avea şi momente de furie şi descurajare, în schimb, când s-a confruntat cu alţi tineri de vârsta ei, în relaţiile de prietenie sau amoroase, ea şi-a dat repede seama de propria ei intransigenţă şi de caracterul ei autoritar, ceea ce o face să sufere! Este încă un reproş pe care i-l face tatălui ei: i-a transmis genele!

„Acasă, se purta ca un adolescent…": tatii amici

Ne vin adesea în minte „mamele-cloşcă" atunci când vrem să evocăm prea marea apropiere pe care unii părinţi o au faţă de copilul lor. Nu voi relua aici ceea ce am scris deja în altă parte cu privire la această problemă1. În schimb, mi se pare că se poate face o paralelă cu cei numiţi în mod familiar „taţii amici". Într-adevăr, un tată poate da şi el impresia că-şi iubeşte prea mult fiica, că nu marchează îndeajuns

distanţa. Cel mai adesea, asta se întâmplă pentru că el se identifică acum cu tinereţea copilului său: are pentru el o iubire care ar putea fi calificată drept narcisistă, o iubire îndreptată mai degrabă către sine decât către celălalt. Imaginea „tatălui amic" trimite adesea la bărbaţi care nu reuşesc să devină adulţi şi cărora le e frică să-şi exercite funcţia paternă, la bărbaţi care întâmpină greutăţi în a-şi asuma statutul de părinte şi sunt ei înşişi dominaţi de nevoia infantilă de a fi iubiţi, uneori atât de mult, încât stabilesc o relaţie de fuziune cu fiica lor.

Aceste relaţii de amiciţie pun adesea mari probleme fiicelor, când acestea cresc, şi mamelor, care nu găsesc sprijinul patern necesar pentru a-şi creşte copilul. Aceşti taţi amici au aceleaşi centre de interes ca fiica lor şi ca prietenii de vârsta ei – seriale tv, modă, muzică… Ei supralicitează uneori, discutând despre iubiţii sau despre flirturile fetei lor, chiar şi atunci când aceasta nu ţine morţiş să facă aşa ceva, preferând, cum e şi normal, să-şi păstreze confidenţele din acest domeniu pentru prietenele ei sau, eventual, pentru mamă.

Când sunt încă foarte tinere, fetele acestor taţi amici pot gândi, ba chiar le pot da de înţeles celor din anturaj, şi chiar tatălui lor, că au noroc să poată împărţi totul în acest fel. Dar acest sentiment lasă locul mereu, la un moment dat, unei jene care le face să instaureze, cu mai multă sau mai puţină pricepere, o distanţă care nu exista. De asemenea, uneori, mai ales în adolescenţă, ele se folosesc de opoziţia dintre comportamentele celor doi părinţi: dacă, de exemplu, mama lor spune „nu", ele îl vor face pe tatăl lor să spună „da" –, dar, procedând aşa, ele îşi dau seama, fără nicio plăcere, că-şi pot manipula tatăl după cum vor. Îmi amintesc de o fată care şi-a schimbat astfel radical părerea despre tatăl uneia dintre prietenele ei. După ce a început prin a-mi spune că prietena ei avea mult noroc să aibă un „tată amic", care îi vorbea fără ocolişuri despre viaţa lui şi căruia ea putea să-i spună tot, un tată care, pe scurt, nu era ca al ei, care nu-i înţelegea pe tineri, ea şi-a schimbat părerea. Şi-a dat seama că prietena ei nu era fericită să-şi vadă tatăl comportându-se ca un adolescent de vârsta ei. Ea a fost chiar dezgustată când prietena i-a povestit că tatăl ei îi propusese să fumeze împreună marijuana. Dintr-odată, l-a privit cu alţi ochi pe propriul său tată, pe care-l considera acum mult mai respectabil… Eu sunt, ca mulţi alţii, convins de necesitatea menţinerii „barierei dintre

generaţii", care constă în respectarea diferitelor vârste ale vieţii şi diferitelor statute din sânul grupului familial. Un tată este un tată: nu e un amic. Un amic este un amic: nu e un tată. Această distincţie nu împiedică deloc dragostea filială, dimpotrivă.

„În afară de el, nu mai există nimici": taţii egocentrici

Şi la taţii egocentrici există o dominantă narcisistă, dar nu este vorba de un narcisism proiectat asupra copilului, ca în cazul precedent al tatălui amic, ci de unul „amibi-an", unde totul se reduce la sine, la propriile dorinţe, la propriile nevoi. „Femeile erau hrană afectivă pentru tatăl meu, îmi povesteşte Géraldine. El se comporta egoist faţă de ele; nu le privea niciodată pentru ceea ce ele erau, ci pentru imaginea despre el însuşi pe care acestea i-o ofereau. Am fost şi eu victimă a egoismului său şi am suferit". Dacă trebuie să te iubeşti pe tine însuţi pentru a-i iubi pe ceilalţi şi pentru a-ţi construi propria identitate, dacă narcisismul are, aşadar, propria sa utilitate, aceasta nu înseamnă că narcisismul nu poate deveni şi un obstacol în calea lui Oedip, adică a romanului de dragoste care constituie trama relaţiei pe care părinţii o întreţin cu copiii lor şi, mai ales, taţii cu fiicele. Când Narcis îl detronează pe Oedip, atunci egoismul este cel care domină schimbul.

Nicio fată nu are de câştigat dacă este fiica ideală a tatălui ei, deoarece această identificare foarte puternică cu dorinţa paternă riscă să se facă în detrimentul existenţei ei de femeie şi de mamă. Să ne gândim la redutabila zeiţă Atena, fiica lui Zeus, cel mai mare dintre toţi zeii greci: atotputernică şi de temut cum este, ea rămâne fără bărbat şi fără copil, nu este nici femeie, nici mamă. Să ne gândim, de asemenea, mai aproape de noi, la fiica cea mică a lui Freud – voi vorbi de ea şi mai încolo: Anna a fost singurul dintre copiii lui Freud care a ajuns psihanalist şi a călcat pe urmele tatălui său, dar ea nu s-a ridicat niciodată la înălţimea fondatorului psihanalizei, iar destinul ei a fost acelaşi cu al Atenei, glorios, dar solitar.

Adesea, când o fată caută să se identifice în mod excesiv cu tatăl ei, aceasta se datorează admiraţiei pe care i-o poartă şi sentimentului că nu va putea niciodată, în ceea ce o priveşte, să atingă un asemenea ideal. Atitudinea tatălui în acest tip de raporturi nu este nici pe departe neutră: dacă acceptă să se arate imperfect în ciuda tuturor calităţilor sale2, el poate domoli dorinţa de identificare a fiicei lui; în schimb,

dacă se lasă purtat de egocentrism, fiica lui va fi foarte probabil confruntată cu o insatisfacţie personală a cărei origine n-o va recunoaşte uneori decât târziu în viaţă.

Kati explică în acest fel lipsa încrederii în ea însăşi. Ea nu încearcă sentimente ostile faţă de tatăl ei, se simte aproape de el, îi cere sfatul atunci când se află în dificultate. „Totuşi, spune ea, tatăl meu m-a crescut în ideea că trebuie să fii puternic şi să nu ai nevoie de nimeni". Ea se simte prinsă între două tendinţe contradictorii: pe de o parte, admiraţia pentru un tată care nu îşi arată niciodată slăbiciunile, care face faţă încercărilor vieţii cu combativitate şi curaj, ca de exemplu în cazul concedierii lui din motive economice; pe de alta, refuzul de a considera, asemenea lui, că nevoile afective sunt un semn de slăbiciune. Ea a făcut totul ca să-şi ascundă lipsurile şi frustrările. Şi, cum nu a reuşit întotdeauna, s-a simţit vinovată şi uneori ruşinată: trebuia ca tatăl ei să-i dea dreptate şi era cu atât mai rău când n-o făcea.

Dezaprobarea paternă este periculoasă pentru o fată atunci când are la bază un exces de exigenţă narcisică. Ea poate lua diferite expresii şi se poate, de exemplu, manifesta prin atitudinea refractară, mai mult sau mai puţin flagrantă, faţă de orice relaţie cu un bărbat, niciodată destul de bun din cauza dispreţului celui care a fost totuşi promovat la rang de ginere! Prin comparaţie, conflictele soacră-noră, atât de des evocate, par mai uşor de „gestionat", căci sunt mai conştientizate şi mai bine exprimate: dezamorsarea lor este posibilă; între bărbaţi, aşa ceva este de neimaginat: miza rivalităţii este însoţită de tăcere sau de negare. Nu cred că un tată îşi imaginează cât de mult o face să sufere pe fata lui atunci când îl respinge pe bărbatul ales de ea.

Acest gen de tată are în privinţa fiicei lui aşteptări nemăsurate. Exigenţa lui se referă în general la diferite domenii: intelectual, profesional sau material; ea nu exclude, după cum o să vedem, domeniul amoros, unde se manifestă sub forma unei căutări a idealului masculin, niciodată satisfăcut, niciun pretendent nefiind destul de „bun" pentru o fiică atât de iubită. Un asemenea comportament ascunde cel mai adesea, la tată, o dorinţă inconştientă de realizare personală, ba chiar intenţia de a o păstra alături de el pe cea pe care o consideră moştenitoarea lui în toate sensurile cuvântului. Evident, un tată este îndreptăţit să fie exigent pentru binele fiicei lui, dar nu

exigent în mod sistematic, pentru că atunci ar părea că are în vedere doar binele lui personal. Niciodată nu-ţi dai mai bine seama de asta decât atunci când un tată îşi „subminează" direct fata, pentru că ea nu-i satisface propriile aspiraţii, nu-i împlineşte aşteptările, numeroase şi ridicate. În aceste situaţii, totul este luat în seamă: fizicul fetei, capacităţile ei intelectuale, viaţa ei socială, ocupaţia – în definitiv, tot ceea ce este ea, tot ceea ce face. Nu mai e vorba atunci de rivalitatea oedipiană, vizând excluderea oricărei concurenţe masculine sau a oricărei emancipări feminine, ci de o nevoie sadică, mai mult sau mai puţin conştientă, de a-şi umili propria fiică. Din fericire, aceste cazuri sunt relativ rare.

„De fapt, nu era niciodată prezent": taţii inaccesibili

Câte fete şi femei nu se plâng că au avut un tată inaccesibil! Motivele invocate sunt variate; cel mai des întâlnit este hiperimplicarea lui în muncă şi slaba disponibilitate pentru propria familie. Se întâmplă adesea ca, odată cu timpul, acest reproş să se schimbe în recunoaşterea unei stări de fapt: „Dacă muncea atât, era ca să ne facă nouă viaţa mai uşoară". Alt motiv frecvent invocat: personalitatea introvertită a tatălui. Un tată introvertit şi puţin comunicativ este mai întâi „prost văzut" de fiica lui, care suferă mult timp din cauza tăcerilor sau stângăciilor lui; odată cu vârsta sau cu trecerea timpului, acest reproş dureros lasă locul unui regret mai senin, acceptării realităţii unui bărbat care nu se va schimba. Crescând, fetele se resemnează în privinţa tatălui tandru şi afectuos pe care nu l-au avut; ele îşi dau, de asemenea, seama că acea carapace paternă are rolul de a proteja de o anumită suferinţă, că ea este dovada unei timidităţi asumate cu dificultate sau a unei forme de psihorigiditate penibilă, dar inevitabilă. La nivel superior, rana rămâne, în general, dureroasă, în pofida trecerii anilor. Există, într-adevăr, o categorie de taţi a căror inaccesibilitate vine din faptul că nu şi-au dorit niciodată fiica şi nu s-au interesat niciodată de ea. Distanţei prea mici despre care vorbeam în cazul taţilor amici i se opune aici distanţa prea mare care duce nu la decepţie sau furie, ci la un sentiment de abandon şi de vid. Această durere este una terifiantă pentru un copil; ea lasă urme pe viaţă. În sfârşit, putem întâlni femei care, odată cu experienţa vieţii, ajung la o constatare dureroasă: tatăl lor le pare inaccesibil pentru că ele nu-i vor înţelege niciodată complexitatea. În biografia ei, la

capitolul „Tata”, Jane Fonda scrie despre tatăl ei, marele actor Henry Fonda: „Henry dădea impresia unui om deschis, dar şi inaccesibil, blând, dar şi capabil de accese de violenţă bruscă şi periculoasă, foarte critic, în primul rând faţă de el însuşi, întemniţat şi încercând să-şi smulgă gratiile, dar şi temându-se de lumină, opunându-se în mod maladiv oricărei constrângeri exterioare, dar şi impunându-şi o disciplină de fier. Faţa lui reflectă aceste conflicte interioare”.

„Îmi amintesc că ţipa tot timpul…”: taţii colerici

Furia face parte din cele cinci mari emoţii omeneşti şi ne priveşte pe fiecare dintre noi. Acestea fiind spuse, uşurinţa cu care este exprimată pare mai mult masculină decât feminină, ceea ce nu înseamnă că femeile resimt mai puţină furie, doar că ele o manifestă mai puţin. Unele crize de furie se declanşează în mod exploziv şi frecvent, uneori din motive neînsemnate: acestea sunt cele de care fiicele se tem cel mai mult, căci nu numai că ele le provoacă o frică fizică, aşa cum se întâmplă adesea cu manifestările de autoritate ale tatălui, dar, în plus, ele nu au un mod de exprimare pe care să-l folosească preponderent.

În faţa furiei unui tată, o fiică nu posedă neapărat mijloacele de răspuns necesare, mai ales dacă aceste furii sunt imprevizibile, dacă ele îi apar disproporţionate în ceea ce priveşte intensitatea sau frecvenţa lor în raport cu ceea ce ea trăieşte; se simte neputincioasă şi îşi imaginează cu uşurinţă o dramă pe care este gata s-o născocească. Géraldine îşi aminteşte de accesele de furie paternă care o înspăimântau când era copil, pentru că nu le înţelegea motivele; treptat, s-a obişnuit cu ele. Asta n-a împiedicat-o să-l iubească pe tatăl ei, pe care îl vedea puţin, şi să trăiască plină de emoţie momentele lor fericite – când era mică, îi spunea o poveste; când a crescut mai mare, venea, când putea, s-o aştepte atunci când ieşea de la şcoală. Totuşi, şi după treizeci de ani, ţipetele lui îi mai răsună încă în urechi. Ea vede în toate acestea o legătură directă cu dificultatea ei de a se confrunta cu cel mai mic conflict, de a se afirma pe plan personal, social şi profesional în lumea adultă. Intuitiv, ea asociază amintirea, rămasă în memorie, a furiilor tatălui său cu obsesia pe care o are pentru orice subiect de dispută sau de eventual dezacord. Evident, un adult nu are de ce să-şi interzică să se înfurie, atunci când situaţia o justifică, dar atunci când se află în poziţie paternă, poziţie care e una de autoritate,

de protecţie şi de securitate, mai ales faţă de fiica lui, el are datoria de a ţine cont de cauzele sentimentului pe care îl trăieşte şi de consecinţele pe care manifestările acestui sentiment le poate avea asupra copilului său: accesele de furie, incomprehensibile şi imprevizibile, riscă, într-adevăr, să inducă o „angoasă flotantă", o inhibiţie în gândire sau tendinţa de a dramatiza toate situaţiile existenţei.

„Din punct de vedere material, nu mi-a lipsit niciodată nimic…": taţii „bancheri".

Există taţi ale căror fiice resimt în mod dureros faptul că aceştia nu se gândesc decât să le asigure un anume confort material şi financiar. În trecut, statutul patriarhal al tatălui punea în prim-plan acest rol de furnizor pentru nevoile familiei; Moş Goriot de Balzac este una din mărturiile cele mai ilustre. Astăzi, acest statut de „tată bancher" se întâlneşte în două situaţii distincte. Prima este cea a taţilor a căror muncă este extrem de solicitantă şi despre care fiica spune: „El nu este niciodată prezent, nu facem nimic împreună, dar datorită lui trăim cum trăim…"; în schimb, atunci când fiicele lor au probleme, aceşti taţi avansează cu plăcere următorul argument: „Trebuie să muncesc pentru a-mi hrăni familia…" Cealaltă situaţie este mult mai recentă, fiindcă priveşte familiile despărţite, unde copiii trăiesc cu mama, iar tatăl contribuie cu o pensie alimentară care să le acopere nevoile. Povestea lui Caroline combină aceste două aspecte. De la vârsta de opt ani, când părinţii s-au despărţit, ea trăieşte cu mama şi cu fratele ei. Adolescenţa s-a instalat cu brutalitate, şi ea traversează de ceva timp o perioadă dificilă, datorată cu siguranţă vârstei, dar nu numai. Caroline începe prin a se plânge de mama ei, care, după părerea ei, a fost mereu prea nervoasă, cu o dispoziţie instabilă, care îi cere, de exemplu, să o ajute la treburile casnice, dar o tratează, în acelaşi timp, ca pe o fetiţă. Am întrebat-o dacă îl vede pe tatăl ei şi ce relaţie are cu el. Răspunsul ei este prompt: „Aproape că nu-l văd deloc pe tatăl meu. Munceşte mult, oricum. Ce face cel mai bine este să ne dea bani; îi varsă mamei o pensie pentru studiile mele şi ne face un cadou foarte frumos de Crăciun, mie şi fratelui meu… Altfel, am impresia că sunt o străină pentru el". În realitate, această adolescentă îi reproşează tatălui ei lipsa de interes şi de afecţiune. Ea se gândeşte ca într-o bună zi să meargă să stea cu el, dar îi e prea frică de un refuz care ar face-o să sufere şi mai mult, fără a mai vorbi de culpabilitatea pe care ar simţi-o

la gândul că-şi abandonează fratele şi mama… Asemenea lui Caroline, o fiică aşteaptă ca tatăl ei să-i arate interes şi ca acest interes să se traducă mai puţin prin condiţii materiale confortabile sau prin cadouri frumoase, cât printr-o prezenţă, a lui, care este de neînlocuit. Acest lucru era, fără îndoială, valabil şi în trecut, dar poate că astăzi, odată cu disputa pentru egalitatea sexelor, este şi mai actual.

„Într-o zi, l-am văzut plângând…": taţii depresivi

Un tată care plânge este, fără îndoială, pentru o fetiţă, unul din tablourile cele mai impresionante şi, în acelaşi timp, cele mai tulburătoare, într-atât ea ar vrea să-l vadă puternic şi fericit ca în poveşti. Un asemenea spectacol, chiar unic, chiar fantasmat, va lăsa o amprentă puternică în mintea ei, suscitând sentimente de revoltă sau de nedreptate, de furie sau de culpabilitate, declanşând o interogaţie profundă asupra vulnerabilităţii oamenilor şi a fragilităţii aparenţelor.

Aşa s-a întâmplat cu Mathilde, care a venit să mă vadă din cauza problemelor cu soţul ei. Amândoi sunt profesori, s-au cunoscut în timpul studiilor. S-au îndrăgostit unul de altul, s-au căsătorit şi au acum trei copii. Până în urmă cu şase luni, Mathilde îl admira mult pe soţul ei, Paul, pentru gusturile artistice, cultura şi calităţile lui de profesor. Astăzi, ea nu-l mai înţelege. De ceva timp, nu mai este interesat de munca lui, vrea să reia cursurile de teatru pe care le-a întrerupt la vârsta de 20 de ani, nu mai face nimic în casă: este cu mintea în altă parte atunci când este acasă. Mathilde se plânge că trebuie să-şi asume de una singură viaţa conjugală şi familială. Ea munceşte mult şi se ocupă cu plăcere de copii, dar, şi repetă mereu acest lucru, nu poate să facă totul. Relaţia de cuplu se degradează, conflictele devin din ce în ce mai frecvente, şi Mathilde simte din ce în ce mai puţină atracţie pentru soţul ei. În ceea ce-l priveşte, Paul are tot dreptul să vrea să-şi schimbe viaţa, dar, în realitate, ceea ce simte ea la el este mai puţin o dorinţă pozitivă de a face altceva cât, mai ales, o fugă care ascunde o formă de depresie.

Situaţia cuplului său îi aminteşte de o poveste mai veche, trăită în timpul copilăriei, de care i-a fost greu să se detaşeze. Nu este prima dată, recunoaşte ea, când un bărbat pe care îl iubeşte cade în depresie. Când avea 10 ani, tatăl ei, fără să se ştie prea bine din ce motive, a traversat o veritabilă depresie al cărei diagnostic ea n-a putut să-l pună decât retrospectiv. Îşi adora tatăl şi era foarte mândră de el. Era

un pictor cu o anumită reputaţie în regiune. Ea era cu atât mai ataşată de el cu cât avea o mamă autoritară, dură, insensibilă. În amintirile ei, tatăl său e un om blând, calin, tandru, care o lua în braţe când era îngrijorată sau avea vreun necaz. Şi apoi a urmat criza. O perioadă de timp pe care ea nu o poate determina, tatăl ei a încetat să mai meargă să picteze afară; rămânea închis în atelierul lui, unde ea nu avea dreptul să intre, îşi aminteşte că uneori a rămas culcată în faţa uşii atelierului, pretextând că-şi face temele, pentru a fi mai aproape de el şi pentru a-l asculta cum plânge. Se pare că tatăl lui Mathilde nu şi-a mai revenit niciodată din acest episod depresiv. Neglijându-şi creaţia artistică, el şi-a găsit câteva slujbe provizorii, puţin valorizante şi prost plătite, cauzând probleme materiale şi nelinişti întregii familii. Din acel moment, el n-a mai fost niciodată acelaşi, repetă Mathilde; ea a continuat ani de zile, până la dispariţia lui, să-l sprijine în felul ei, încercând cu orice preţ să-l liniştească, să-l facă să zâmbească, să-i aducă puţină mulţumire, în special prin studiile pe care le-a făcut.

Astăzi, Mathilde are sentimentul că drama se repetă. Conştientă de legătura care există între situaţia ei actuală şi cea din copilărie, ea nu vrea ca şi copiii ei să treacă prin această încercare. Va trebui să fie toată viaţa puternică şi să trăiască lângă un bărbat pe care trebuie să-l susţină, cu riscul de a se sacrifica? A se sacrifica sau a fi liberă, alegerea este dificilă. Mathilde înţelege că acum nu e vorba de tatăl, ci de soţul ei, pe care trebuie să-l pună în faţa responsabilităţilor lui. Ceea ce şi face. Discuţia deschisă, dar calmă, pe care o are cu Paul îi provoacă o reacţie salutară partenerului ei de viaţă, care, somat să ia o hotărâre, reuşeşte să facă un compromis acceptabil între slujba lui de profesor şi pasiunea pentru teatru, să regăsească o speranţă în viaţa din care Mathilde şi copiii lui fac parte.

Un caz special: „Tatăl meu, eroul…”

Oare pentru că tatăl ei a scris: „Eu gândesc aşa cum o fată îşi scoate rochia” 3, Laurence Bataille, fiica scriitorului George Bataille, a spus: „Când scrii, ar trebui să te gândeşti la progenitura ta? 4” într-adevăr, nu este uşor să fii fiica unui om celebru. Toate femeile pe care le-am cunoscut în cursul practicii mele profesionale m-au făcut să ajung la concluzia că relaţia cu un tată cunoscut şi recunoscut pentru competenţele lui sportive, pentru talentul său artistic, pentru ambiţiile politice sau pentru munca lui intelectuală avea ceva pasional, ba chiar

pasional în exces. Trebuie să recunoaştem că dragostea, ataşamentul şi admiraţia pe care orice fetiţă le simte pentru tatăl ei devin şi mai puternice datorită notorietăţii acestuia… în adolescenţă, în mod semnificativ, fetele îşi adoră tatăl sau îl urăsc. Apoi, ele încep să se desprindă de această influenţă paternă, pentru a încerca să existe prin ele însele, iar această dorinţă legitimă de independenţă pune uneori serioase probleme. Comentariile pe care le-au făcut în mod public copiii starurilor sunt ecoul acestei dificultăţi. Astfel, Julie, fiica lui Gérard Depardieu, mărturisea: „Fac parte dintr-o familie unde totul era lipsit de măsură… Ceea ce mă îngrijorează este că am peste 30 de ani şi n-am făcut încă nimic, n-am copii, n-am familie.5" Cât despre Elizabeth Jagger, ea va refuza să asculte muzica ilustrului ei tată, Mick Jagger: „Un lucru este sigur, chiar ar fi declarat ea, mai târziu voi fi orice altceva, dar nu star rock". Asta n-o împiedică pe „Lizzie" să fie manechin şi să arate dramul de nebunie paternă, pozând în ţinute foarte excentrice6.

Cum îşi iubesc fiicele taţii

Ca în povestea lui Mathilde, relaţia, fericită sau nefericită, pe care o fiică o are cu tatăl ei îi poate influenţa mult destinul de femeie sau raporturile cu bărbaţii. Totuşi, majoritatea taţilor îşi iubesc fiica, adeseori mai presus de orice. Uneori o iubesc chiar prea mult, astfel încât le e frică de ea, aşa cum le e frică de femeile de care sunt îndrăgostiţi. În acest caz, pentru a se apăra, ei pot să se arate indiferenţi, clasându-le de bunăvoie în „cealaltă tabără". Ei invocă eterna rivalitate dintre sexe sau o ireductibilă diferenţă de natură, aşa cum fac când se simt refuzaţi.

„Tatăl meu contează pentru minei": fiicele care se simt bine în pielea lor

Contrar unei idei preconcepute, viaţa unei fete este influenţată în aceeaşi măsură atât de mamă, cât şi de tată, şi uneori chiar mai mult de acesta din urmă. În general, o fiică ce se simte bine în pielea ei şi care este independentă resimte dragoste şi respect pentru tatăl ei, dar, dacă ea se simte bine în pielea ei şi este independentă, aceasta înseamnă, că şi ea a primit, la rândul ei, dragoste şi respect de la tatăl ei; ea a ignorat excesele pe care cele două sentimente le generează: respectul extrem, care poate fi perceput ca indiferenţă, şi dragostea excesivă, care împiedică astfel câştigarea autonomiei.

Stephanie descoperă că alegerile pe care le-a făcut în adolescenţă au fost motivate inconştient de dorinţa ca tatăl ei să fie mândru de ea. Dacă a ales să susţină bacalaureatul la literatură, a făcut-o pentru a continua tradiţia paternă, bunica ei din partea tatălui fiind profesoară de literatură, iar tatăl ei fiind jurist. În momentul intrării în viaţa activă, Stephanie a ales să lucreze într-o mare companie din domeniul resurselor umane, aceeaşi în care a lucrat şi tatăl ei o viaţă întreagă şi unde s-a simţit fericit. În anul următor, s-a căsătorit cu un coleg din această companie. Între ei există o iubire profundă, durabilă, bazată pe complicitate intelectuală şi multă tandreţe.

Din câte se pare, Stephanie este o femeie echilibrată, energică, are încredere în ea, îşi acceptă limitele ei şi pe ale celorlalţi. Soţul ei nu este câtuşi de puţin îngrijorat de relaţia strânsă pe care ea o are cu tatăl ei; fiecare din cei care formează acest trio rămâne la locul lui şi petrec excelente momente împreună, punând lumea la cale sau discutând probleme de serviciu, ceea ce nu împiedică deloc cuplul să aibă clipele lui de intimitate pe care nu le-ar împărţi pentru nimic în lume cu altcineva. Chiar dacă păstrează o relaţie puternică cu tatăl ei, mai ales pe plan profesional, Stephanie a reuşit să-şi construiască în mod autonom o viaţă de cuplu şi de femeie.

După câţiva ani de la intrarea în viaţa de adult, Stephanie începe să se plictisească la serviciu, unde nu se bucură de recunoaşterea pe care ar dori-o. Ea se gândeşte atunci să-şi schimbe profilul de activitate. Plănuieşte să creeze un site pentru vânzarea de flori pe internet, împreună cu cea mai bună prietenă a ei. Acest proiect, care i-ar da mai multă libertate şi i-ar ameliora confortul material, o motivează. Soţul ei o încurajează să-şi pună în practică ideea: îi dă energia să meargă mai departe şi să creadă în ea. Tatăl ei o ascultă şi el. Fără a fi împotrivă, el se arată mai prudent şi îi propune s-o ajute să facă un plan financiar al afacerii. Această analiză evidenţiază atunci fragilitatea afacerii imaginate de Stephanie.

Chiar dacă este puţin decepţionată, lui Stephanie nu-i este ruşine să recunoască, chiar în faţa tatălui ei, că s-a înşelat; ea nu vrea să se încăpăţâneze din orgoliu. Îşi dă seama, retrospectiv, că ceea ce i-a permis să elaboreze acest proiect este dragostea pe care i-o poartă partenerul ei; de asemenea, a putut să-i vorbească tatălui ei despre

aceasta datorită excelentei relaţii pe care o are cu el şi încrederii pe care i-o poartă. După ce a reflectat mai bine, această tânără luptătoare de aproape 30 de ani va hotărî ca, în loc să schimbe domeniul de activitate, să schimbe pur şi simplu firma şi să acceadă la un post mai bun în domeniul resurselor umane. În forul ei interior, ea le mulţumeşte celor doi bărbaţi din viaţa ei, cum îi place să le spună, pentru că au fost alături de ea, fiecare în felul lui, pentru că au ascultat-o fără s-o judece, pentru că au ajutat-o la proiectul ei, chiar dacă acesta era nerealist, pentru că au ştiut, ca întotdeauna, să îmbine respectul pentru independenţa ei cu grija de a o proteja.

„Niciodată fără Tati": dependentele

Precum mica sirenă de pe stânca ei din Copenhaga, o fiică prea dependentă de tatăl ei poate avea un destin de singurătate şi tristeţe. Comparaţia nu e anodină. Născută în splendoarea lumii marine, mica sirenă, eroina poveştii lui Andersen, se îndrăgosteşte de prinţul pe care l-a salvat în timpul unei furtuni. Ea îşi doreşte atunci să aibă corp de femeie şi bea o licoare magică. Însă această licoare o face să-şi piardă vocea fermecătoare, iar prinţul, decepţionat de această frumuseţea mută, îi întoarce spatele. Pentru a-şi recăpăta corpul de sirenă şi pentru a-i regăsi pe ai ei, ea trebuie să accepte să-l înjunghie pe prinţ, dar nu găseşte forţa necesară să facă acest gest. Se aruncă atunci în mare, sortită unei eternităţi de singurătate şi tristeţe. O fiică trebuie să ştie „să-şi ucidă", în mod simbolic, tatăl, adică să se detaşeze de el pentru a se autorealiza şi pentru a-l găsi pe bărbatul vieţii sale. Altfel, ea riscă să rămână singură şi probabil tristă.

Desigur, nu este întotdeauna uşor să faci deosebirea între o relaţie armonioasă dintre un bărbat şi o femeie – la origine, între o fiică şi tatăl ei –, în cadrul căreia există o anumită dependenţă, dar în care fiecare evoluează respectând autonomia celuilalt, şi o relaţie în care dependenţa femeii faţă de bărbat, şi în special a fiicei faţă de tatăl ei, este invalidantă. În unele cazuri totuşi, nu există nicio îndoială, şi se poate afirma clar că unele fiice sunt prea dependente. Şi nu fiindcă ele manifestă o atitudine infantilă în momente de angoasă sau de inactivitate, acest lucru i se poate întâmpla oricui; fiicele de care vorbesc aici aşteaptă de la părinţii lor, de la prietenii lor, de la partener, de la celălalt, în general, să aibă grijă de ele în mod constant, să le satisfacă dorinţele, capriciile, într-un cuvânt, să se confrunte cu

realitatea în locul lor.

Mai există şi un alt caz, mai complex şi mai puţin evident. Unele fiice sunt stăpânite de o frică profundă şi iraţională, şi anume că ceilalţi vor în permanenţă să le agreseze. Logica ar spune că, fiind neîncrezătoare, ele ar trebui să păstreze o distanţă. Însă, în mod paradoxal, se produce exact contrariul, şi vedem aceste fiice dependente, neîncrezătoare, căutând fără încetare o relaţie în care ar putea să se simtă în siguranţă, până într-atât încât, uneori, să uite de ele însele şi de ceea ce vor. Schematizând, apar două situaţii: fie întâlniri superficiale care nu pot niciodată să se dezvolte în mod durabil şi care lasă o amărăciune profundă; fie relaţii aparent reuşite, dar care nu pot să alunge gustul amar al neîncrederii care continuă să persiste, minând povestea din interior.

Evident, această dependenţă nu este mereu conştientă. E cazul lui Ophelie, o tânără fermecătoare, traducătoare de profesie, care n-a putut niciodată să se integreze într-o firmă unde ar fi putut totuşi să câştige mult mai mulţi bani şi în mod mult mai constant. Motivul principal este că se simte incapabilă să-şi respecte contractele. De altfel, chiar şi lucrând ca free-lancer, a pierdut mai mulţi clienţi în acest fel, fapt pe care-l regretă şi care o face să se simtă vinovată. Ophelie se întreabă de unde vine această incapacitate. Ea are doi copii mici, un soţ care este adesea acasă şi care o ajută cu numeroasele treburi casnice şi, în plus, îi place meseria de traducătoare. Atunci, de ce nu poate să-şi facă treaba corect? De ce riscă uneori, nefăcând ceea ce trebuie? De unde provine nepăsarea aceasta care o cuprinde din când în când? De ceva timp, ea a găsit o soluţie salvatoare: vine să lucreze într-unul din birourile tatălui ei, care are o firmă. Mirat, acesta i-a spus, mai în glumă, mai în serios: „Ei, ce zici, nu eşti cam prea dependentă de bătrânul tău tată?”

Poţi să fii dependentă de tată fără să fii neapărat conştientă de asta; ceea ce nu înseamnă că acest lucru nu rămâne o sursă de handicap şi de blocaj. Ophelie îşi aminteşte că, atunci când era doar o fetiţă, tatăl ei o ajuta seara să-şi facă temele şi că a reuşit să termine şcoala numai datorită acestei susţineri care s-a prelungit până la bacalaureat, în schimb, atunci când şi-a început studiile superioare, s-a confruntat cu mari dificultăţi şi a fost nevoită să repete primul an de universitate. Şi-a revenit apoi, dar, în perioada de sfârşit a şcolarităţii,

a muncit mult. Ophelie face legătura cu tatăl ei, o legătură la care nu se mai gândise niciodată până atunci. După ce a luat bacalaureatul, sprijinul tatălui ei a încetat; ea a avut chiar sentimentul că studiile n-o mai interesau. Pe moment, a apreciat libertatea pe care el i-o lăsa: a ieşit în oraş, şi-a făcut de cap, dar, de fapt, nu căuta, aşa cum face şi azi, susţinerea tatălui? Dificultatea de a lucra singură, deşi ar vrea să facă acest lucru, şi senzaţia că lucrează mai bine într-un birou care o apropie de tatăl ei vin în sprijinul acestei ipoteze. Ophelie conştientizează subit că a rămas şi mai dependentă decât credea de tatăl ei.

Oricine ştie că iubim aşa cum suntem iubiţi. Iubirea dintre părinţi şi copiii lor lasă o urmă care le va marca viaţa. Tandreţea şi iubirea dintre o fiică şi tatăl ei pot, în unele cazuri, să provoace o impresie prea puternică, în sensul fotografic al termenului. Îmi amintesc de o prietenă care a refuzat un post foarte interesant din cauza relativei nesiguranţe pe care o prezenta. Ea şi-a explicat opţiunea astfel: „După cum ştii, tatăl meu a lucrat mereu în aceeaşi firmă; el i-a rămas foarte fidel patronului şi fiului său când acesta i-a succedat… Am crezut mult timp că sunt mai dependentă de mama decât de tata, dar probabil că nu e adevărat…” Această prietenă tocmai înţelesese că încerca dintotdeauna să semene cu tatăl ei pentru a-i face acestuia plăcere.

Amprenta tatălui poate fi atât de puternică, încât ea poate conduce la o căutare inconştientă a idealităţii în mintea şi sufletul fiicelor. Devenite femei, acestea vor căuta mai târziu, la bărbaţii pe care îi vor întâlni, sentimente, calităţi, uneori chiar trăsături fizice ale tatălui lor: nu e interzis să cauţi ceea ce ţi-a plăcut, chiar dacă acest lucru provine de la tatăl tău, dar un asemenea demers nu este o garanţie a fericirii. Ajunsă femeie, fiica riscă să-i „lanseze” într-o bună zi soţului, care este nerăbdător, furios, îi trasează sarcini legate de menaj sau îi reproşează că a cheltuit prea mult: „Parc-ai fi taică-meu!” Invers, soţul, într-un moment de enervare, riscă să-i spună ce are pe suflet de mai mult timp: „Ai fi făcut mai bine să te măriţi cu tai-că-tu…” În astfel de cazuri, faimosul complex al lui Oedip, care ţine de o fantasmă şi care nu e decât metafora iubirii unui copil pentru părintele lui, riscă să-şi găsească o obiectivitate pe care n-a căutat niciodată să o aibă…

Aşa stând lucrurile, în relaţiile umane suntem prea des tentaţi să nu punem în lumină decât aspectele simpliste sau negative. Or, dacă în psihicul fiicei se produce o identificare inconştientă între ea şi tatăl ei sau între acesta şi bărbatul de care s-a îndrăgostit, asta se întâmplă pentru că ea vrea să regăsească mai degrabă calităţile tatălui decât defectele. A fi portretul tatălui său nu dă în mod obligatoriu o viziune peiorativă a identificării: o fată poate găsi la tatăl ei şi calităţile care îi vor permite să se realizeze şi să reuşească.

„Linişteşte-mă…": anxioasele

Dacă băieţii, aşa cum spuneam mai înainte, sunt în mod natural mai colerici, se pare că fetele sunt în mod natural mai anxioase; în orice caz, că-şi recunosc mai uşor anxietatea şi o exprimă fără multă dificultate. Anxietatea, când este excesivă, provoacă suferinţă.

Beatrice ştie ceva despre toate acestea, căci poartă eticheta de anxioasă de când era copil. La 30 de ani, această femeie vorbeşte despre ea ca despre o caraghioasă mult prea susceptibilă, care reacţionează la cea mai mică critică şi pândeşte cu atenţie cel mai mic semn, din partea celor din jur, care aminteşte de o critică sau o dezaprobare. Ea atribuie acest caracter anxios unei situaţii speciale, înţeleasă greşit de tatăl ei: faptul că are o soră geamănă de care este extrem de apropiată şi de care, în acelaşi timp, ea a căutat dintotdeauna să se diferenţieze. Beatrice îşi aminteşte de câte ori se simţea agasată la şcoală de colegii ei atunci când aceştia îi spuneau fără rea intenţie: „E ciudat… Nu ştii niciodată cu care din voi două vorbeşti…" Dacă ea însăşi avea sentimentul că are aceleaşi gusturi ca sora ei, în acelaşi timp o irita ca aceasta să facă totul ca ea, să vrea să aibă aceleaşi haine, să facă aceleaşi lucruri ca ea. Astfel, ea era pasionată de tenis, sport pe care l-a practicat în mod regulat… până în ziua în care sora ei a vrut să-l practice şi ea… „Nu există nimic mai penibil decât să ai sentimentul că trăieşti în umbra cuiva… spune Beatrice. Ştiu că şi sora mea încearcă acelaşi sentiment în ceea ce mă priveşte… Asta m-a făcut să fiu mult mai atentă la ceea ce ar putea alţii să vrea de la mine, să aştepte, să-mi ia, la modul lor de a-mi aprecia comportamentul… Tatăl meu, de exemplu…". Mai exact, în ceea ce-l priveşte pe tatăl ei, Beatrice consideră că el n-a înţeles nimic din problema ei: în condiţiile în care ea avea nevoie ca el să o privească, pentru a simţi că există, el îşi petrecea cea mai mare parte a timpului

ştergând diferenţele dintre cele două fiice ale sale.

„Ba chiar cred, adaugă ea, că era agasat de anxietatea şi de susceptibilitatea mea… Poate că din acest motiv o prefera pe sora mea… în orice caz, el a reacţionat oribil". În timp ce ea voia ca tatăl ei să înţeleagă această trăsătură de caracter din cauza căreia ea însăşi suferea şi care era consecinţa angoaselor ei de soră geamănă, el nu făcea, prin remarcile sau comentariile lui ironice la adresa susceptibilităţii ei, decât să-i intensifice acest sentiment. Şi astăzi, Beatrice continuă să aştepte de la tatăl ei un cuvânt care să o liniştească.

Povestea lui Gabrielle nu este deloc diferită. Şi ea îi reproşează tatălui, într-o anumită măsură, anxietatea excesivă pe care o trăieşte. Crede că a fost prea sever cu ea, că n-a înţeles niciodată cât era de sensibilă. Această severitate era în principal legată de tonul şi vocea lui, fiindcă, în fond, Gabrielle ştie că tatăl ei nu e un tip rău şi că o iubeşte mult. La puţin timp după consultaţie, această femeie drăguţă de 25 de ani are un interviu cu un şef de la resurse umane pentru o nouă slujbă. Ea se teme de această întrevedere, pentru că îi e foarte greu să se simtă evaluată. De altfel, motivul pentru care a venit să mă vadă este lipsa de siguranţă care o face să sufere de mult timp şi pe care a ajuns, cu timpul, s-o considere un handicap în viaţa personală şi profesională. Această lipsă de siguranţă o nelinişteşte cu atât mai mult, cu cât ştie de ceva timp că ceilalţi au încredere în ea. Această contradicţie o exasperează.

Gabrielle este mereu gata să-i ajute pe ceilalţi, să-i asculte, să le facă un serviciu. De altfel, ceilalţi nu se înşală în această privinţă: apelează la ea atunci când au o problemă. În urmă cu câteva luni, din cauza acestui comportament, tatăl ei i-a reproşat că este prea „amabilă" cu oamenii şi a supranumit-o „sora Tereza". Felul ei de a se comporta nu este recent, dimpotrivă. Ea îşi aminteşte că, arunci când era mică, sora ei mai mare o trimitea sistematic să-i salute pe invitaţi, atunci când părinţii lor aveau musafiri la cină: ea se ducea şi era mulţumită să-i facă pe plac surorii ei, avea sentimentul că este utilă. Pe la 10 ani, bunicul ei dinspre mamă, de care era foarte ataşată, a murit pe neaşteptate şi, din acel moment, mama ei a căpătat obiceiul de a i se confesa în momentele de tristeţe. Gabrielle se miră că a fost mereu atât de grijulie faţă de ceilalţi, încercând mereu să-i ajute. Totuşi, a fost deja

decepţionată de mai multe ori de cei pe care i-a ajutat. Ultima oară, i s-a întâmplat chiar cu prietena ei cea mai bună, pe care a susţinut-o vorbind mult cu ea la telefon. „De altfel, adaugă ea, toată lumea mă sună”.

Gabrielle face parte din categoria anxioaselor devotate care se tem mereu de viitor şi care încearcă să se apere de acest fond anxios acordându-le o atenţie deosebită celorlalţi. Ea spune că este mereu preocupată, mai ales atunci când nu deţine controlul sau nu stăpâneşte ceea ce se spune sau se petrece în jurul ei. În schimb, este uimită de faptul că spune uneori lucruri pe care le regretă. Ea se consideră regina gafelor şi nu ştie care e cauza. Treptat, conştientizează faptul că latura ei foarte devotată este probabil excesivă, că ea are fără îndoială nevoie, din când în când, să exprime ceea ce simte, chiar dacă poate fi ceva negativ, în special la adresa tatălui său, care, după părerea ei, n-o înţelege şi nu încearcă să o liniştească, deşi e singurul care ar putea să o facă cu adevărat.

Se vede de aici cât de mult te împiedică o atitudine autoritară să-l asculţi pe celălalt. O astfel de atitudine este atribuită taţilor sau taţii înşişi şi-o atribuie, crezând că acesta e rolul pe care trebuie să-l joace. În plus, trebuie ştiut faptul că taţii, ca bărbaţi, au în general tendinţa să dea bir cu fugiţii în faţa anxietăţii celuilalt, a fiicei lor deopotrivă. Tot într-o manieră tipic masculină, reacţia lor este să caute o soluţie concretă la problemele care apar sau să provoace iritare, ceea ce înrăutăţeşte situaţia.

„Dacă aş îndrăzni…”: timidele

O timiditate spontană şi parţială este cât se poate de normală la un copil mic: este o formă de rezervă provocată de întâlnirea cu necunoscutul, imprevizibilul sau incontrolabilul. Aşa că e foarte normal ca un tată să poată spune, peste ani, că, încă de când era un bebeluş, fiica lui părea foarte temătoare. Studiile au arătat că timiditatea este comportamentul cel mai stabil în copilărie. Educaţia nu rezolvă totul, chiar dacă ea poate apoi să atenueze sau să intensifice această trăsătură iniţială de caracter7: 25% din copiii clasaţi în categoria „timizilor” când erau bebeluşi mai sunt încă şi la vârsta de 7 ani.

Fetele care, atunci când cresc mari, rămân în categoria copiilor prea timizi manifestă adeseori ulterior o inhibiţie excesivă. Când

această inhibiţie persistă, se observă în general intensificarea ei în perioada adolescenţei. Timiditatea riscă atunci să afecteze nu doar câmpul relaţional, ci şi pe cel intelectual. Tânăra va manifesta o deosebită lipsă de încredere în ea, care o va face să se îndoiască de ceea ce ştie, de ceea ce scrie, de ceea ce poate spune în clasă. Chiar dacă această timiditate sau inhibiţie nu constituie un handicap şcolar, neîncrederea în sine riscă s-o determine să facă alegeri, de orientare în special, care nu corespund capacităţilor ei reale.

Ca şi în cazul anxioaselor, comportamentul tatălui este adesea invocat de timide ca element determinant în naşterea şi mai ales în dezvoltarea acestui sentiment. O atitudine înţelegătoare la un bărbat care trece drept reper şi model, care este temut şi foarte iubit, ar fi putut contribui la dezinhibarea lor, dar, cel mai adesea, tinerele timide n-au întâlnit decât tăcerea sau iritarea tatălui lor: din acest motiv, frica lor a devenit şi mai puternică, ca şi lipsa de încredere în ele însele. Ajunse femei, tinerele timide păstrează o amintire dureroasă despre această „lipsă" paternă. Astfel, un prieten îmi povestea despre sora lui mai mică, care, muncind foarte mult, îşi luase cu brio examenul de bacalaureat, acest lucru permiţându-i să se gândească la studii superioare complet satisfăcătoare. Ea voia să urmeze Medicina şi avea în mod incontestabil chemarea şi capacităţile necesare pentru aşa ceva. Doar că nu se simţea la înălţime, considerând că fetele care făceau asemenea studii trebuie să fie neapărat mult mai bune decât ea. Tatăl prietenului meu, un absolvent strălucit de Politehnică, n-a „tresărit" aflând că fiica lui hotărâse să fie esteticiană; el a fost probabil decepţionat şi nefericit din cauza lipsei de ambiţie a fiicei lui, dar n-a ştiut să găsească cuvintele potrivite pentru a discuta problema cu ea. El s-a mulţumit pur şi simplu să spună sec: „Cum vrei tu". Prietenul meu mi-a spus că era convins că, în acel moment, sora lui ar fi dat orice pentru un cuvânt de încurajare din partea tatălui ei. Dar, neîntâmplându-se nimic, ea se simţise probabil abandonată, aproape trădată. Acest sentiment n-o părăsise, fără îndoială, nici treizeci de ani mai târziu: trebuie că nu-l iertase pe tatăl lor că nu crezuse în ea, nici în ziua aceea, nici în altele, dar nu spusese niciodată nimic despre asta. La cincizeci şi ceva de ani, continua să trăiască închisă în ea însăşi, fără prieteni, fără viitor.

Din exterior, lucrul cel mai frapant este timiditatea relaţională

care conduce la retragerea în sine, la refuzul exprimării, la lipsa îndrăznelii de a lua cuvântul într-un grup, la imposibilitatea de a participa la o activitate colectivă, chiar dacă cel în cauză îşi doreşte s-o facă. Ceea ce nu ştiu în general taţii timidelor este că fiica lor are o existenţă fantasmatică şi imaginară deosebit de bogată şi dezvoltată, că ea vorbeşte puţin de faţă cu el, dar şi de faţă cu alţii, pentru că se teme ca nu cumva aceste fantezii ori fantasme să fie descoperite, mai ales dacă unele o privesc personal. Timiditatea este frecvent asociată fie cu o culpabilitate faţă de dorinţele sexuale sau faţă de dorinţele agresive, fie cu ruşinea, care este oglinda, în negativ, a ceea ce fiica şi-ar dori să fie în ochii tatălui ei – ea doreşte înainte de toate ca acesta să fie mândru de ea. Evident, această timiditate se atenuează progresiv odată cu intrarea în viaţa adultă, dar ea poate persista, ca în cazul surorii prietenului meu, numeroşi ani.

„Te iubesc, te părăsesc": provocatoarele

Un tată îmi telefonează neliniştit. Fiica lui nu s-a întors seara acasă. „De data asta, a întrecut măsura! zice el, enervat. E numai vina tipului mai în vârstă decât ea, pe care-l frecventează de o lună de zile! Va trebui ca asta să se schimbe! Nu mai poate continua…" Din fericire, Elodie s-a întors la domiciliul familial. După două zile, a venit la mine cu părinţii ei.

Fata nu-şi doreşte să fie acolo, asta e clar; ea refuză să vorbească. Tatăl îmi explică situaţia; mama pare şi ea foarte îngrijorată şi furioasă pe fiica ei. Aflu că ele se ceartă frecvent şi din ce în ce mai violent. Elodie a fost recent mutată la un alt colegiu, pentru a nu mai fi sub influenţa „elementelor negative" care erau în clasă. Mama mi-o descrie pe fiica ei ca pe un copil cu un caracter puternic, tenace, un copil îndărătnic şi dotat cu o mare sensibilitate. Tatăl intervine: „Da, este adevărat, este foarte sensibilă. Şi a avut mereu această atitudine provocatoare…" La şcoală, unde este o elevă bună, profesorii au evidenţiat mereu această atitudine la Elodie. Tatăl îşi motivează distanţa pe care a luat-o faţă de prostiile fiicei lui şi uneori agresivitatea prin refuzul de a intra în ceea ce el consideră provocări. Elodie intervine pentru prima oară şi spune privindu-şi mama: „Am cu cine să semăn!" îi cer să-mi explice ce vrea să spună. Ea revarsă atunci un potop de reproşuri asupra mamei, acuzând-o mai ales de faptul că mereu vrea să atragă atenţia prin felul ei ţipător de a se îmbrăca…

Tatăl lui Elodie pare un bărbat căruia i-a fost greu să-şi impună cu fermitate poziţia paternă. După ce a agresat-o verbal pe mama ei, Elodie se întoarce acum spre el. îi spune cu mine de faţă că n-are dreptul să-i interzică să iasă în oraş, să meargă unde vrea, să se întâlnească cu cine vrea; în orice caz, dacă i-o interzice, ea tot o s-o facă! Luându-mă drept martor, tatăl mă întreabă atunci dacă mi se pare normal ca un băiat de 25 de ani să iasă cu o fată care are abia 15. Mă gândesc că, fără să vrea, acest bărbat se pune pe o poziţie de rivalitate cu iubitul fiicei lui, în loc să-şi exercite autoritatea asupra ei. îl întreb ce crede despre relaţia lui Elodie cu un băiat mult mai în vârstă decât ea şi care nu are, după cum mi s-a relatat mai înainte, o reputaţie bună în cartier. Această întrebare îl lasă dezarmat. Mama lui Elodie intervine agresiv: „În orice caz, tu n-ai fost niciodată lângă ea când trebuia!" Apoi, o văd pe Elodie singură. Ea se simte mai în largul ei şi îmi vorbeşte mai ales despre disputele neîncetate dintre părinţii ei. Îşi aminteşte că ei s-au certat întotdeauna şi că această situaţie o face să-şi dorească să plece de acasă. îi pun şi ei întrebarea pe care i-o pusesem deja tatălui ei. Ea îmi răspunde că ştie foarte bine că acest băiat nu e potrivit pentru ea, dar că face asta pentru a-i scoate din sărite pe părinţii ei, pe care, în adâncul sufletului, îi iubeşte. Mai ales pe tatăl ei, cu care a avut dintotdeauna o relaţie strânsă, chiar dacă nu-şi spun prea des unul altuia cuvinte de dragoste. După această întrevedere, Elodie îmi apare ca o fată lipsită de repere şi limite, o fată care îşi caută inconştient tatăl, pe care îl provoacă în mod direct prin comportamentul ei, el înţelegând, de altfel, bine acest lucru, chiar dacă îi este greu să şi-l asume.

Când o fată mimează provocarea, pe cine caută ea să provoace cel mai adesea? Pe tatăl ei. De ce? Pentru ca el să se intereseze de ea, s-o liniştească, s-o protejeze. Provocarea este una dintre modalităţile unei fete de a-şi căuta tatăl. Prin definiţie, orice provocare reclamă o reacţie din partea celui căruia această provocare îi este adresată. De câte ori n-am întâlnit la şedinţele de psihanaliză femei tinere care adoptau comportamente în mod evident exagerate doar cu scopul de a atrage atenţia, de a suscita un interes mai mare! Câte adolescente n-am văzut manifestând dificultăţi şcolare, relaţionale sau comportamentale doar pentru a-l face pe tatăl lor să se preocupe de ele! Simpla prezenţă a acestuia din urmă la întâlniri atenua deja problema…

O femeie poate manifesta un veritabil caracter opozant, acesta nu este nici apanajul bărbaţilor, nici chiar al adolescenţilor. Ea spune atunci în mod sistematic „nu” propunerilor care i se fac, fie că sunt favorabile sau nefavorabile, fie că sunt făcute sub formă de ordin categoric, de invitaţie sau într-un spirit de conciliere. Această atitudine de opoziţie corespunde unei trăsături generale de caracter, care nu este în mod sistematic orientată împotriva tatălui său, mai târziu, a partenerului. Prin această atitudine, se exprimă o dispoziţie considerată adesea familială, a cărei origine poate fi descoperită la unul din părinţi sau la unul din bunici – „E mama ei întreagă!”, „E bunicul ei întreg!”, dar şi „E tatăl ei întreg!” Situaţia este cu totul diferită când această tendinţă „contestatară”, acest caracter opozant, nu se manifestă decât faţă de tată. În acest caz, cel mai adesea, criticile aduse de fete tatălui lor, în special în adolescenţă, nu sunt dovada lipsei de dragoste, ci a unei nevoi extrem de puternice de a se detaşa de un tată pe care îl iubesc cu pasiune, a necesităţii de a-şi afirma independenţa ca să se poată întoarce mai târziu către un alt bărbat.

Este adevărat că, pentru a-ţi găsi propria identitate şi pentru a te defini, este adesea indispensabil să te opui. Oricine ştie că autonomia nu se dă, ea se cucereşte; ceea ce este valabil pentru popoare sau naţiuni este valabil şi pentru individ. Opoziţia şi criticile, semne ale unei distanţări, sunt cu atât mai necesare, cu cât legăturile profunde sunt puternice. Acest lucru este adevărat pentru unii băieţi în relaţia cu mama lor şi pentru unele fete în relaţia cu tatăl lor. Adevărata dificultate pentru aceste fete este de a depăşi faza de opoziţie, de a-şi asuma nevoia de independenţă: unele ajung repede la aceasta, altele nu reuşesc niciodată sau foarte târziu.

„Nu vreau să cresc mare”: eternele fetiţe

Precum Alice în ţara minunilor, unele femei dau impresia că au rămas blocate în stadiul copilăriei. Este adevărat că este plăcut să fii tratată ca o păpuşică datorită drăgălăşeniei tale, solicitudinii aparente faţă de ceilalţi, blândeţii tale. Totuşi, dezavantajele legate de acest stil de viaţă sunt factori de suferinţă. Să rămâi o eternă fetiţă înseamnă, dincolo de ceea ce-ţi doreşti, să rămâi în imaginar sau să-ţi fabrici o identitate plecând de la ceea ce aşteaptă alţii: femeia se simte constrânsă să fie fiica ascultătoare, prinţesa cea bună, eroina tragică sau soţia plină de farmec şi docilă… Insatisfacţia care rezultă din faptul

de a te simţi pasivă, fără autonomie, de a nu te împlini, de a nu-ţi asuma forţa şi puterea potenţialului tău şi responsabilităţile care decurg din aceasta apare într-o zi, apoi revine din ce în ce mai regulat şi nu mai dispare niciodată.

Myriam vine să mă vadă pentru că a conştientizat faptul că nu reuşeşte să crească. Ea vine după o ruptură sentimentală cu un băiat care îi plăcea, dar de care nu se simţea cu adevărat îndrăgostită. Ea îşi dă seama că aştepta de la el să se ocupe de ea, să îi ofere afecţiune şi siguranţă. Această situaţie s-a repetat deja de mai multe ori în viaţa ei. Myriam interpretează această repetiţie ca fiind semnul unei dificultăţi importante şi profunde. Ea nu ştie să se stimeze suficient, să aibă încredere în ea, să se implice, ceea ce o face mereu să caute pe cineva care să-i ofere linişte şi protecţie. Fină şi inteligentă, această tânără a reflectat deja mult şi a încercat să înţeleagă singură ce anume o împinge să se comporte astfel. Ea stabileşte o legătură cu copilăria ei, cu ataşamentul tatălui ei faţă de ea, cu divorţul părinţilor care a fost bulversant pentru ea. Avea patru ani şi îşi aminteşte că a plâns mult în acea perioadă, fapt de care părinţii ei, susţine ea, nici nu-şi mai amintesc. Această uitare o şochează la început, apoi se întreabă dacă nu cumva îşi ascundea tristeţea în spatele unei aparente indiferenţe sau veselii. Ea crede că, deşi nu a arătat-o, s-a simţit abandonată şi că astăzi caută ceea ce a pierdut în copilărie. În timp, după multe şedinţe, această conştientizare dureroasă o ajută să creadă că are în ea o forţă pe care nu o exploatează. Myriam acceptă să se confrunte cu imaginea decepţionantă a părinţilor săi, în special a tatălui ei. După luni de zile de terapie, ea găseşte forţa de a deveni ea însăşi fără a mai aştepta ca tatăl ei să-i dea această forţă; altfel spus, ea creşte şi acceptă să-şi depăşească copilăria. Pentru a lăsa în urmă statutul de eternă fetiţă, o fiică trebuie să-şi abandoneze, la un moment dat, vechile scheme şi să accepte să se angajeze în viaţă prin propriile forţe.

Să dictezi în locul tatălui: amazoanele

Spre deosebire de femeile care rămân eterne fetiţe, cele numite „amazoane” au adoptat trăsături ale temperamentului masculin şi, în loc să se identifice cu valorile feminine, se identifică cu puterea şi forţa bărbaţilor. După cum ne amintim, amazoanele din legendă îi foloseau pe bărbaţi ca pe nişte obiecte pentru procreare; ele îi exploatau şi îi transformau uneori în sclavi, eliminau figura tatălui procreator,

făcându-l anonim. Amazoanele de astăzi nu mai sunt aşa de exigente, dar ele se identifică în mod excesiv cu masculinul – adesea, ele primesc încă din copilărie eticheta de „băieţoi". Dacă ne interesăm de tatăl lor, ne dăm seama că, în mod clar, acesta era cel mai adesea iresponsabil, absent, neglijent sau prea slab. Fără nicio îndoială că acest lucru explică ostilitatea amazoanelor ori lipsa lor de încredere în bărbaţi, astfel încât uneori ele ajung să-i dispreţuiască. Aceste femei „războinice" pot cunoaşte o remarcabilă reuşită socială şi profesională, pot fi superwomen sau superstaruri; ele demonstrează prin aceasta câtă nevoie au să reuşească şi să reacţioneze împotriva unui tată iresponsabil, fiindcă, prin ceea ce fac, oferă dovada că nu este atât de greu să fii responsabil şi puternic... Nu este vorba aici de punerea în discuţie a figurii femeii puternice, active şi fericite că e aşa, ci de conştientizarea faptului că a-şi construi viaţa în jurul imaginii tatălui său poate fi un obstacol în calea dezvoltării unei fete, alimentându-i un sentiment de neputinţă sau, dimpotrivă, o atitudine prea dominatoare, rezultată dintr-o dorinţă permanentă de control.

O poveste de dragoste de-a lungul timpului

Viaţa mea profesională îmi confirmă mereu cugetarea genialului Einstein: „Trebuie să faci ceea ce e complex să fie cât mai simplu posibil, dar nu mai simplu decât posibil". Înţelegerea relaţiilor dintre o fiică şi tatăl ei este mult mai complexă decât descrierile pe care le poate face ea la un moment dat sub forma unor afirmaţii de genul: „Tatăl meu îmi provoacă frică" sau „Tatăl meu este un etern adolescent".

Când sunt mici, fetele manifestă multă dragoste faţă de tatăl lor. Apoi, când cresc, repede, un voal pudic le ascunde sentimentele, gândurile, judecăţile. Cuvinte de dragoste, cuvinte pline de ură, cuvinte spuse la furie, cuvinte de împăcare: ele nu-şi vor exprima adevăratul sentiment decât în momentele speciale ale vieţii sau în perioadele de criză.

Fără a minimaliza importanţa legăturilor pe care le are o fată cu mama ei, aş vrea să examinez aici diferitele etape care compun povestea unei fete şi a tatălui ei.

Se pare că, într-adevăr, relaţia lor se transformă pe măsură ce însăşi fata se transformă, pe măsură ce bebeluşul care era devine fetiţă, apoi adolescentă, apoi femeie tânără şi, în fine, femeie în toată

firea, bine ancorată în viaţă. În fiecare din aceste stadii şi în pofida tuturor diferenţelor pe care o să le vedem, o nevoie primează la o fiică: să simtă mândria tatălui ei pentru ea. Mândria este un stimulent fără egal pentru viaţa amoroasă, familială, profesională, şi toate fiicele, la toate vârstele, au nevoie să fie purtate de dorinţa tatălui lor de a le vedea realizându-se – cu condiţia să nu fie o dorinţă superficială sau egoistă.

La numeroase fiice, amintirile din copilărie cu tatăl lor sunt dominate de tandreţe, bucurie şi nostalgie. Desigur, aceste amintiri sunt, în parte, reconstruite; desigur, ele fac dovada unor sentimente profunde pe care orice copil le are pentru părinţii lui, a legăturilor care s-au ţesut între ei de-a lungul timpului, a relaţiilor elaborate în vârtejul evenimentelor, într-un cuvânt, a ceea ce structurează o existenţă umană. Dar o fetiţă îşi vede tatăl cu ochii iubirii, şi această imagine este una puternică, pregnantă, care o va însoţi de-a lungul întregii sale vieţi, indiferent care vor fi dezamăgirile sau dramele care îşi vor pune ulterior amprenta pe prima ei poveste de dragoste.

La ce visează fetiţele?

Pediatrul şi psihanalistul Winnicott a format generaţii întregi de medici şi psihologi, iniţiindu-i în conceptul fundamental al „mamei suficient de bune", adică a unei mame care nu se situează nici în omnipotenţă, nici

O poveste de dragoste de-a lungul timpului 63

În fuziune*, nici, evident, în respingere. Această aptitudine de a fi o mamă suficient de bună depinde de calităţile personale ale femeii, dar este determinată, în parte, şi de rolul pe care-l joacă tatăl. Ce este atunci un tată „suficient de bun"? Este vorba mai întâi de un tată capabil să-i arate copilului său, şi în special fetei lui, că şi-a dorit ca ea să se nască şi, foarte repede după aceea, de un tată capabil să marcheze, prin prezenţa lui, o diferenţă în raport cu ceea ce reprezintă mama. Astfel, în timpul dezvoltării lor, fiicele vor trece prin etape succesive, în cursul cărora tatăl va rămâne o referinţă pe care ele n-o vor uita niciodată. Dar să începem cu începutul: naşterea fetiţei.

Primul bărbat pentru care contezi

Cum să nu crezi că acceptarea fericită sau decepţia în faţa faptului că un nou-născut este fată sau băiat are influenţă asupra sentimentului de identitate al acelui copil? Acest lucru este valabil atât

pentru dorinţa mamei, cât şi pentru cea a tatălui. Eu cred, fără a face din aceasta un determinism absolut, că, la naştere, fericirea sau, dimpotrivă, decepţia părintelui în faţa sexului bebeluşului contează. Este cu atât mai adevărat, cu cât astăzi se studiază, de altfel, dorinţa mamei sau a tatălui chiar şi înainte de naştere: „Identitatea concepţională apare în spaţiul parental de gestaţie psihică din diferenţierea şi identificarea psihică a fiinţei concepute. Ea îşi găseşte locul în dezvoltarea personalităţii şi participă la constituirea sentimentului de identitate psihologică a fiinţei umane.1”.

— Fuziunea se referă la imposibilitatea perceperii unei distincţii între subiect şi obiect. (N. t.)

„Ea se declină plecând de la identitatea celor care l-au adus pe lume şi arată că există o continuitate psihică între fiinţa umană concepută şi cei care i-au dat viaţă.2”.

Dorinţa unui tată de a avea o fetiţă lasă asupra acesteia o amprentă de neşters. Invers, cuvintele negative, chiar dacă ele nu sunt auzite ca atare de bebeluş, provoacă un rău care poate deveni un veritabil handicap. E vorba de cazul când o fetiţă aude un membru al familiei sau pe cineva din afară spunându-i că tatăl său voia un băiat: este, de asemenea, cazul când tatăl îi încredinţează direct şi fără ocolişuri dezamăgirea că ea nu fusese un „băieţel”. Am auzit adesea această reflecţie dureroasă din gura femeilor, mult timp după naşterea lor: „De fapt, tatăl meu nu mă dorea”.

În afară de cazul în care se confundă inegalitatea, care este o noţiune de drept, cu diferenţa, care este un fapt, nu se poate nega că, încă de la naştere, primirea părinţilor, mamă şi tată, este orientată în funcţie de sexul copilului: culoarea scutecelor, tapetul camerei, lenjeria pentru pătuţ… Stereotipurile sociale şi culturale ale epocii continuă să-i ghideze pe părinţii de azi, chiar dacă ei nu mai sunt conştienţi de asta; ele corespund unei realităţi obiective: o fată nu e un băiat şi invers. Producătorii de hăinuţe sau de jucării o ştiu bine, ei adaptându-şi strategia de marketing în funcţie de acest dat inevitabil. Aceasta nu înseamnă că taţii nu trebuie să manifeste interes faţă de „universul feminin” în care trăieşte, social, cultural şi comercial, fetiţa lor încă de la naştere; dimpotrivă, ei trebuie să intervină, să contribuie activ la dezvoltarea copilului lor încă din primii ani de viaţă, căci ei sunt purtătorii diferenţelor esenţiale: o relaţie tată-fiică este

impregnată de influenţe paterne, oricât de puţin ştiu taţii să le exprime.

Spre deosebire de ceea ce se observă între o mamă şi fiul ei, unde există dintr-odată o diferenţă, recunoaşterea alterităţii cu o fetiţă implică în mod necesar trei persoane: mamă, copil şi tată. Mamele fac, de altfel, foarte devreme o diferenţă între un fiu şi o fiică. Se ştie, de exemplu, că ele nu au aceleaşi gesturi cu bebeluşul lor, în funcţie de sexul acestuia, şi aceasta încă din primele zile de viaţă. De exemplu, ele se obişnuiesc mai bine cu mişcările corpului, cu ritmul somnului şi al alimentaţiei, cu expresia dorinţelor băieţilor lor decât cu cele ale fetiţelor. Acestei diferenţe i s-au dat mai multe interpretări. Unii specialişti au estimat că mamele resimt o fragilitate mai mare la sugarii de sex masculin; alţii au avansat ideea că mama era „erotizată de copilul de sex masculin din cauza senzaţiilor sexualizate pe care feminitatea ei le trezeşte…” 3. Eu aş propune aici o a treia ipoteză: mamele ştiu în mod intuitiv că fetele, mai mult decât băieţii, vor primi o altă dragoste decât a lor, cea a tatălui. În ceea ce le priveşte, fetele au faţă de tatăl lor un ataşament care este la înălţimea celui pe care îl încearcă iniţial pentru mamă, dar la această dragoste pe care o au pentru cei doi părinţi, ca orice copil, indiferent de sex, se adaugă, în cazul lor, seducţia pe care tatăl lor o exercită asupra lor şi importanţa vitală pe care o are pentru ele detaşarea de mamă.

Să fii tatăl unei fetiţe, să fii tatăl unui băieţel

Numeroşi părinţi cred că trebuie să dea aceeaşi educaţie copiilor lor, chiar dacă recunosc că fiecare este diferit, că are propriul temperament, propriile nevoi. În particular, ei sunt gata să recunoască faptul că fetiţele şi băieţeii nu au acelaşi fel de a fi şi, mai ales, aceleaşi manifestări pentru a exprima ceea ce doresc şi ceea ce nu le place, dar nu-şi dau seama de diferenţele pe care ei înşişi le induc prin comportamentele lor.

O tânără mamă îmi spunea într-o zi: „Soţul meu nu-i schimbă scutecele Juliei în acelaşi fel ca mine…” Aş putea adăuga: „Nu o atinge în acelaşi fel, nu îi vorbeşte la fel, nu o ţine în braţe la fel etc”. Specialiştii în primele relaţii au arătat, observând cu atenţie comportamentele faţă de cei doi părinţi, că bebeluşii percep aceste diferenţe, oricât de mici ar părea ele, şi chiar le pândesc pentru a-şi putea construi în mod clar identitatea sexuală. Ca şi mamele, taţii

participă în mod precoce la formarea identităţii copiilor lor. Lucrările în domeniu au arătat, de exemplu, că toate fetiţele se îndreaptă mai spontan şi mai devreme decât băieţii spre cei din anturaj şi, în special, spre tată, care, acum, le ascultă mai mult. La fel, când încep să vorbească, pentru că sunt mai vorbăreţe şi exprimă mai bine în cuvinte ceea ce doresc şi ce simt, ele au conversaţii relativ mai consistente decât băieţii cu mama lor, dar şi cu tatăl.

Băieţii învaţă mai mult acţionând, iar fetele vorbind: taţii ajung în mod spontan la această constatare, subliniată de toate studiile. În acelaşi timp, dacă în cazul fiilor, ei intervin mai mult pe plan fizic, pentru a le dezvolta spiritul combativ şi curajul, pe fiice au tendinţa să le stimuleze mai mult în sensul prudenţei şi al delicateţii. Tandreţea lor nu se manifestă nici ea deloc la fel. În timp ce dezmierdările oferite băiatului sunt adesea fizice, „virile” – ei îl apucă de mijloc, îl strâng la piept, îi înfundă capul în puloverul lor –, pe fată o iau în braţe în mod diferit – cu blândeţe, lăsând-o să-şi sprijine capul pe pieptul lor. Afecţiunea nu este inegală, însă diferită. De altfel, când sunt întrebaţi despre rolul tatălui, băieţii vorbesc cu plăcere de „cadru”, de „interdicţie”, în timp ce fetele se referă mai mult la funcţia „protectoare”, chiar dacă ele reperează şi funcţia de autoritate, agreabilă sau detestabilă. O fiică are nevoie să citească admiraţie şi mândrie în privirea tatălui, are nevoie să descopere o confirmare fericită a feminităţii ei.

Să fii mama unei fetiţe, să fii tatăl unei fetiţe în ultimii douăzeci de ani, s-au înmulţit observaţiile minuţioase despre interacţiunile între bebeluşi şi mediul lor înconjurător. Dacă majoritatea acestor studii se referă la interacţiunile mamă-bebeluş, cele referitoare la taţi au adus informaţii bogate: locul, funcţia şi rolul pe care aceştia îl ocupă foarte de timpuriu în viaţa bebeluşilor nu fuseseră imaginate anterior.

Acestea fiind spuse, pentru un bărbat, primele perioade ale paternităţii sau ale paternalităţii nu sunt de o simplitate evidentă. În timp ce, la femei, naşterea fizică a unui copil şi naşterea psihică proprie ca mamă coincid cel mai adesea, nu acelaşi lucru se întâmplă şi pentru un tată: se constată uneori un serios decalaj între cei doi. Mulţi bărbaţi întâmpină dificultăţi în a se interesa de fetiţa-sugar, de care nu se simt ataşaţi imediat, aşa cum se întâmplă cu mamele. Le va trebui puţin timp „pentru a trăi emoţional, şi nu doar intelectual, ca tată al acelui

copil, pentru a simţi că el este cu adevărat copilul lor şi pentru a se descoperi treptat pregătit pentru a-şi asuma locul, rolul şi funcţia de tată4”.

Pe de altă parte, să precizăm că, dacă tatăl are nevoie de puţin timp pentru a parcurge drumul şi a-şi recunoaşte bebeluşul lui în acel copil, fetiţa, la rândul ei, îl va recunoaşte mult mai repede decât îşi imaginează e15. Plecând de la un model experimental desemnat drept „joc triadic”, o echipă elveţiană6 a demonstrat astfel că sugarii de doar câteva luni se uitau diferit la faţa mamei sau la cea a tatălui, pentru a stabili momente interactive în doi sau în trei, alternativ. La fel, psihiatrul pediatru Daniel Stern7, binecunoscut pentru lucrările lui despre acordajul efectiv şi armonizarea emoţiilor la bebeluş, a stabilit că acesta din urmă reperează destul de repede diferenţele existente între stilurile interactive ale celor doi părinţi.

Studiind dezvoltarea copilului foarte mic, cercetătorii au pus în evidenţă existenţa, foarte de timpuriu, a momentelor de „atenţie asociată8”, definită drept capacitatea de a-şi orienta privirea în prezenţa unui părinte – în cazul de faţă, tatăl –, către celălalt părinte – în cazul de faţă, mama –, cu care se interacţionează. Această atenţie asociată ar începe să se dezvolte între 2 şi 4 luni şi ar putea fi pe deplin eficace către sfârşitul primului an de viaţă. Capacitatea unui copil de a distinge între două figuri majore din jurul său se manifestă în mod precoce, în teoria lui despre ataşament, englezul John Bowlby estimează că o figură de ataşament secundar – în general, mama – şi o figură de ataşament secundar – în general, tatăl – sunt perceptibile încă din al doilea semestru al vieţii. Şi mai interesant: dacă se ia un grup destul de mare de copii de vârstă mică, se observă aceleaşi proporţii de ataşament securizat atât faţă de tată, cât şi faţă de mamă – în aproape două treimi din cazuri, din populaţia generală.9 Luaţi individual, este interesant de remarcat faptul că există o slabă corespondenţă între tipurile de ataşament pe care copilul mic îl manifestă faţă de mamă şi faţă de tată, acesta putând să se arate în siguranţă în prezenţa tatălui şi anxios faţă de mamă, şi invers. În schimb, bebeluşii care beneficiază de o relaţie securizată atât cu mama, cât şi cu tatăl vor fi avantajaţi în dezvoltarea lor, spre deosebire de copiii care nu au decât un singur ataşament securizat sau niciunul.10 Plecând de la aceste lucrări despre observaţia directă a bebeluşilor,

psihanalista franceză Genevieve Haag a arătat foarte bine importanţa reperării precoce de către copiii foarte mici a obiectelor distincte, pe care ea le denumeşte metaforic „obiecte-mamă" şi „obiecte-tată", în concordanţă cu elaborarea, deja efectuată la această vârstă, a perechilor contrastante, precum cald şi rece, neted şi aspru, moale şi tare…

Masculin, feminin: ce înţelege din aceasta o fetiţă în raport cu fiica, o mamă este în avans cu o poveste, şi anume povestea ei. Asta le face de altfel pe fiice, în momentul adolescenţei, să simtă conştient şi să exprime în mod explicit sentimente de rivalitate faţă de ea. În schimb, dacă mamele încearcă să le transmită fiicelor propria lor experienţă şi să aibă cu ele o relaţie de complicitate şi feminitate împărtăşită, ele însele nu sunt private de gelozie, mai mult sau mai puţin conştientă, atunci când se confruntă cu capacitatea de seducţie şi de independenţă a adolescentelor lor. S-ar părea totuşi, şi acesta e punctul care ne aduce aici, că această ambivalenţă, cel puţin din partea fiicelor, începe mult mai devreme decât ne-am fi imaginat altă dată, cu mult înaintea perioadei oedipiene, unii amplasând-o chiar în momentul naşterii: nevoia mamei şi dorinţa prezenţei ei vor fi însoţite foarte repede de dorinţa de a se distanţa de ea. Oricum ar fi, expresia manifestă, şi unanim acceptată, a acestei mişcări este cea care se produce în general între 18 şi 24 de luni şi care coincide cu achiziţia a două mari competenţe care favorizează autonomia: mersul şi limbajul. O expresie caracteristică a acestei tendinţe, remarcată de toate mamele din lume, este înclinaţia fetiţei lor spre a spune „nu" la tot ceea ce i se propune sau i se cere. Această tendinţă de a vrea să-şi afirme autonomia şi independenţa este naturală la orice fiinţă umană la o asemenea vârstă mică, dar ei i se adaugă, într-un mod foarte sensibil la orice fetiţă, căutarea complexă a unui sprijin pe lângă celălalt părinte, adică pe lângă tată. În general, în lucrările consacrate locului tatălui, găsim această funcţie de a fi cel de-al treilea, care desparte de mamă, funcţie în legătură cu care semnalam mai înainte că pare să se exerseze mult mai precoce decât s-a crezut mult timp. Totuşi, astăzi, mulţi specialişti estimează că tatăl are în acelaşi timp o altă funcţie determinantă. Aşa cum scrie psihiatrul pediatru Bernard Golse, „oricare ar fi fantasmele tatălui în legătură cu acest subiect, ca şi ale mamei înseşi, totul ne arată astăzi că tatăl exercită mai degrabă o

funcţie de legătură şi de contextualizare faţă de diada mamă-bebeluş11". Tatăl va interveni ca un „orizont împărţit" de mamă şi de bebeluş, „orizont care mai mult îi apropie decât să-i îndepărteze unul de celălalt": el va însufleţi cuplul mamă-bebeluş. Această schimbare de punct de vedere este capitală, căci duce la concluzia că locul tatălui nu este doar o construcţie maternă propusă şi/sau impusă bebeluşului, ci este rezultatul unei co-participări a diadei mamă-bebeluş.

Evident, aceasta nu înseamnă că funcţia de „separator" nu mai există. Ba chiar ea e cea care îl va ajuta pe bebeluş să decodeze anumite mesaje materne, tatăl îndeplinind, în anumite condiţii, rolul de „traducător al limbii materne" 12. Tot ea îl va proteja pe bebeluş de o confruntare continuă sau prea intensă cu mama, făcând din tată un fel de „camarad de război" sau, mai paşnic vorbind, al treilea animator pentru copilul mic.

Oricum ar fi, de acum înainte, pare incontestabil că triunghiul emblematic tată-mamă-copil iese în evidenţă mult mai precoce decât ar dori-o clasica triangulaţie oedipiană. Importanţa acestor diferite puncte de vedere rezidă în faptul că tatăl nu mai este considerat ca „separator" sau „castrator", ci i se recunoaşte o dimensiune de amploare şi de legătură ignorată înainte de această perioadă precoce a dezvoltării.

Primul bărbat care contează înzestrată rapid pentru limbaj şi capabilă să-l perceapă pe cel al altora, o fetiţă îşi dă seama imediat că există tonalităţi diferite, moduri de expresie diferite care îi sunt propuse, dar şi că o parte a limbajului mamei îi este destinată ei, în timp ce alta se duce în altă parte. Ea conştientizează că acest cuvânt care îi scapă se adresează unui al treilea şi, printre altele, evident, tatălui, ceea ce o face să se întrebe: „Cine este acest personaj care nu este nici eu, nici ea?" O să descopere repede: este primul bărbat din viaţa ei.

O disimetrie fecundă se instaurează dintr-odată între fiică şi tată, nu atât pentru că ea este un bebeluş şi el un adult, căci asta e valabil şi pentru mamă, fiind expresia unei „situaţii antropologice fundamentale" 13, sursă a „seducţiei primare" pe care o exercită un adult, mamă şi tată, asupra unui bebeluş care se naşte, ci pentru că tatăl este primul bărbat din viaţa fiicei sale, în timp ce ea nu este prima

prima femeie din viaţa lui. Această disimetrie evidentă în relaţia fiică-tată constituie ceea ce Jean Laplanche a numit „semnificant enigmatic" 14, în mod evident inconştient pentru un bebeluş care tocmai a venit pe lume.

O prietenă îmi povestea cât de mult îi plăcea, când era copil, să-l observe pe tatăl ei în prezenţa propriei lui mame – bunica ei din partea tatălui – în timpul prânzurilor pe care le instituiseră între ei trei. Ea observase că tatăl ei se comporta diferit cu această ocazie, că era mult mai puţin impresionant decât în timpul meselor familiale la care luau parte mama, fratele şi sora ei. Este adevărat că, pentru un bărbat, prima femeie din viaţa lui este şi rămâne propria mamă, iar naşterea unei fetiţe, pentru că este o fetiţă, se înserează bineînţeles în această parte a istoriei personale a tatălui. Înainte de a deveni tată, un bărbat a fost fiu ori frate şi, inconştient, poate proiecta asupra fetiţei lui fantasme privind această lume feminină. Astfel, un bărbat îmi povestea într-o zi: „Nu ştiu de ce, dar, de cum am văzut-o pe fiica mea în braţele mamei ei la maternitate, m-am gândit la sora şi la mama mea, la relaţiile pe care le aveau; am trăit un sentiment dezagreabil gândindu-mă că soţia mea o să repete cu fiica noastră ceea ce se petrecuse între mama şi sora mea".

Totuşi, pentru că ea este copilul lui, un tată o să-i dea fiicei sale un loc diferit de cel pe care-l va fi dat altor femei din viaţa lui, şi în special propriei mame sau soţiei. Pentru o fetiţă, tatăl este, aşadar, primul bărbat din viaţa ei. Ea îşi doreşte, de altfel, să-i placă, ceea ce este normal, tot aşa cum este normal ca un tată să-şi iubească fiica şi să-şi dorească să fie iubit de aceasta. Totuşi, în mod paradoxal, cu cât şi unul, şi celălalt conştientizează mai repede aceste sentimente, cu atât simt mai multă teamă şi cu atât riscă să se rănească reciproc. Cum se poate menţine această legătură puternică şi vie fără a cădea în idealizare sau respingere? Poate conştientizând faptul că o relaţie tată-fiică evoluează şi că actorii nu trebuie să se cantoneze într-un singur rol: fata mereu în partea femininului, tatăl mereu în partea masculinului.

Descoperirea lumii

Toate lucrările de psihologie care compară interacţiunile unui bebeluş cu tatăl lui cu cele existente între un bebeluş şi mama lui au pus în evidenţă puncte comune, dar şi divergenţe. Printre aceste

diferenţe există constatarea că unul dintre rolurile principale jucate de tată ţine de capacitatea sa spontană de a încuraja copilul mic, fată sau băiat, spre lumea exterioară. Tatăl cu jocurile, mama cu grijile? Nu, evident că nu, mai ales astăzi15, dar stilul de schimburi în timpul jocurilor nu este, obiectiv vorbind, acelaşi între cei doi părinţi. În timp ce o mamă încearcă să capteze atenţia copilului său, mai ales cu ajutorul jucăriilor, în scop didactic, el, tatăl, se arată mai activ, mai fizic, stimulându-i interesul pentru lumea înconjurătoare. Asta ar putea explica, de altfel, legătura observată la copilul de cinci luni între sociabilitatea lui şi implicarea paternă16.

În cartea lui, Contes cruels pour Anae Ue17, Michel Field îi povesteşte fiicei lui, sub forma a cincisprezece basme, ceea ce s-a petrecut pe cele cinci continente în timpul acelei zile obişnuite care a fost ziua extraordinară a naşterii ei. El pune în mod remarcabil întrebarea numărul unu a tatălui: „Cum să-i spui despre lume unui copil care tocmai s-a născut?" O mamă are incredibila competenţă să sesizeze în mod intuitiv ceea ce simte bebeluşul ei, să vorbească despre aceasta, să creeze un dialog imaginar care să sune just; un tată procedează altfel, el îl pune pe copilul său în legătură cu ceea ce îl înconjoară şi va spune: „Uite ce frumoşi sunt copacii…", „Acesta este un prieten de-al lui tata…", „Când vei fi mare, vei avea şi tu o maşină frumoasă…". În aceeaşi ordine de idei, se observă că el are un efect securizant în privinţa a tot ce înseamnă iniţiativă, riscuri şi exploatarea lumii: observându-i pe bebeluşii care înoată, s-a constatat, de exemplu, că aceştia răspundeau mai mult la incitările tatălui lor decât la cele ale mamei18.

Descoperirea alterităţii

Deschiderea către alteritate este facilitată, aşadar, în mod incontestabil, atât de mamă, cât şi de tată, chiar dacă în mod diferit. Mai ales că, în relaţia dintre o fiică şi tatăl ei, e vorba mereu şi de puţină deschidere către o altă alteritate fundamentală: diferenţa dintre sexe. Cuvântul „diferenţă" vine din grecescul, phorein şi din latinescul ferre, din aceeaşi rădăcină ca „fertil": diferenţa e fertilă; diferenţa sexuată este fertilă, în toate sensurile termenului. Ea poate fi sursă de opresiune, de dominare, de respingere, dar şi de structurare. Cum scrie, pe bună dreptate, Jean Cournut, „diferenţa deranjează pentru că separă. Ea structurează, creează, este la baza progresului, ea deschide

drumul necesar gândirii; ea permite mişcarea, ea este mişcarea ce rupe monotonia repetitivă şi plictisitoare a invariantului, a clonei, a ceea ce există mereu pentru totdeauna, fără schimbare. Această diferenţă constructivă pune capăt repetiţiei 19".

Pentru un copil mic, în special pentru o fetiţă, diferenţa personajului fundamental care este mama poate fi reprezentată de ceilalţi: doica, sora mai mare, bunica. În schimb, diferenţa fundamentală între masculin şi feminin, cel puţin în societăţile noastre contemporane, este în mod esenţial absorbită de tată. Modul în care un tată îşi ia fiica în braţe, tonul vocii lui, cuvintele pe care le foloseşte, felul cum o priveşte, chiar mirosul lui şi, mai ales, primele sentimente pe care în mod intuitiv ea le simte ca venind din partea acestui „străin" sunt foarte diferite de cele pe care le percepe venind de la mamă. Va fi ea profund marcată de acest lucru? Nimeni n-o poate spune, dar, în deschiderea originară a fiicei către lume, cu siguranţă nu există doar mama.

Iubirea oedipiană şi urmările ei

Un jurnalist îmi spunea recent râzând: „Scrieţi o carte despre relaţia tată-fiică? Mă interesează! Se pare că am un complex oedipian de proporţii..." Complexul ce-dipian este fără îndoială conceptul crucial, cel mai cunoscut al psihanalizei. Să ne amintim că, la fetiţă, este vorba despre o metaforă pentru a explica criza, normală, pe care o traversează între 3 şi 6 ani, cea în care, în mod imaginar, ea îşi doreşte ca tatăl ei s-o iubească aşa cum o iubeşte pe mama ei. Această dorinţă este esenţială, căci este un element constitutiv în formarea identităţii ei sexuale, a dorinţei de a şti ce gândeşte celălalt despre capacitatea ei de seducţie şi despre capacitatea ei de a face faţă rivalităţii pe care o presupune orice relaţie umană. Aşa stând lucrurile, pentru ca acest complex oedipian al fetiţei să se construiască, mai trebuie ca ea să simtă că reprezintă pentru tatăl ei ceva important...

Fiica adorată

O fetiţă a simţit, înaintea vârstei de 3 ani, dragostea pe care i-o poartă tatăl ei. Lumea i-a confirmat-o: basmele pe care le-a ascultat înainte de a adormi seara i-au oferit imaginea unei fiice îndrăgite de tatăl ei, fie un tată rege precum cel al lui Pocahontas, prinţesa celor două lumi, fie unul protector ca acela al Cenuşăresei. Când apare faimoasa criză oedipiană, e vorba, în realitate, de prima criză de iubire

din viaţa acestui copil – cea pe care celelalte crize amoroase de mai târziu nu vor face decât s-o repete, într-un mod sau altul: fetiţa este atunci, pentru prima dată în viaţa ei, confruntată cu următoarea dilemă: „Îl iubesc şi îmi doresc ca el să mă iubească, dar nu-l pot iubi atât de mult pe cât aş vrea să i-o arăt, iar această iubire nu va putea să dureze la fel de mult pe cât mi-o doresc eu astăzi".

Diferenţele dintre o fată şi un băiat apar mai clar când copilul intră în această faimoasă etapă oedipiană – a cărei precocitate, în raport cu ceea ce era descris în mod clasic, este astăzi mai bine acceptată. Freud, primul care a teoretizat universalitatea complexului Oedip, pornind de la miturile foarte vechi ale umanităţii, povesteşte: „Am descoperit în mine, ca pretutindeni, sentimente de dragoste faţă de mama mea şi de gelozie faţă de tatăl meu, sentimente care sunt, cred, comune tuturor copiilor mici…" Este vorba aici de consacrarea tatălui-terţ sau, pentru a relua o sintagmă a psihanalistului Jean Guillaumin, „partea a treia a tatălui20", care, aş adăuga eu, permite fetiţei „să intre în posesia lui Eu". Evident, pentru fetiţă situaţia este, după cum spuneam mai înainte, inversă decât cea prezentată aici de tatăl psihanalizei: sentimentele de dragoste sunt îndreptate spre tată, iar gelozia spre mamă. Asta şi explică, de altfel, de ce Freud însuşi a considerat că „a deveni femeie" este sarcina psihică cea mai dificilă a unei fetiţe, deoarece presupune ca ea să renunţe la „obiectul" matern pentru a se întoarce către tată. În acest scop, ea trebuie să se arate foarte activă pentru a realiza această mişcare pe care un băieţel nu trebuie s-o facă. Este momentul în care ea va începe să-i spună mamei: „Tata îmi dă să mănânc… Tata mă îmbracă… Tata în sus… Tata în jos". Aceste faze sunt absolut normale, pentru că, dacă tatăl nu se înscrie realmente în psihismul copilului, ceea ce psihanalistul Jacques Lacan numea „decăderea din drepturi a Nume-lui-Tatălui", acest lucru poate avea consecinţe grave.

Se ştie că, în interpretarea freudiană, apelul făcut de fetiţă către tatăl ei ar fi consecinţa descoperirii că mama este „castrată": ceea ce o încurajează să se întoarcă spre tatăl ei ar fi dorinţa de penis. Acest punct de vedere metaforizat se inspiră cu precădere din descoperirile curelor psihanalitice, dar este incontestabil că o mamă nu poate niciodată să împlinească toate aşteptările copilului său şi, mai ales, ale fiicei ei. Căci o fată aşteaptă altceva: „Nu este exagerat să susţinem că,

în acest sens, intervenţia tatălui este suscitată de fiică cu scopul de a-şi oferi prin el un… Oedip" 21.

O relaţie fiică-tată se plasează sub o lumină pasională, în măsura în care ea este ecoul pasiunii materne primitive, dar şi pentru că iubirea se poate dezvolta în scenarii imaginare fără ca acestea să fie realmente realizate. Acesta este motivul pentru care nu se observă din ea decât nişte indicii, în cuvinte, jocuri, desene, comportamente, şi care explică, de asemenea, faptul că ulterior aceste scenarii sunt uitate. În plus, s-ar putea spune că aceste scenarii sunt puternic refulate ulterior, căci, crescând, fata înţelege importanţa reală a acestora şi nu-şi mai dă voie să le imagineze în mod conştient.

Privirea unui tată o construieşte pe fiica lui

„Dacă un tată n-o interesează pe fiica lui, scrie psihanalista Catherine Mathelin, ea nu va trece niciodată la stadiul de Făt-Frumos" 22. Este foarte adevărat, totuşi, un tată nu ia locul unui îndrăgostit, ceea ce ar face să se subînţeleagă că nu există diferenţă între un copil şi un adult. Iubirea oedipiană se înscrie mai mult în curentul tandreţii decât în cel al sexualităţii: „Oedip este Oedip, nu este incestul". Rolul pe care îl are tatăl în acest moment al existenţei fiicei sale se înscrie în triangulaţia familială: un tată este tatăl fiicei sale şi soţul mamei acesteia.

În relaţia mamă-fiică, cel de-al treilea – soţ şi tată – este în acelaşi timp un altul, un martor, o limită. Miză a iubirii, căutând inconştient şi, uneori, mult mai conştient, să fie iubiţi de cele două părţi, unii taţi pot avea sentimentul că sunt indispensabili bunei funcţionări a trioului pe care-l constituie împreună cu soţia şi fiica lor şi că participă la el în mod activ. De-a lungul dezvoltării fiicei lor, şi chiar şi ulterior, acest sentiment nu-i va părăsi, de altfel, niciodată în totalitate. Alţi taţi, în schimb, nu sunt liniştiţi cu această situaţie. Ei pot atunci „să dea bir cu fugiţii", sub diferite forme, fiind prezenţi cât mai puţin posibil, nevrând să intervină niciodată, înfuriindu-se brusc, adesea în mod exagerat. Din această cauză, ei provoacă în acest caz consoartei lor reacţii de genul: „Nu eşti niciodată aici când e nevoie de tine!", „Tu nu înţelegi nimic din ce se petrece…" sau „Intervii mereu când nu trebuie!", ceea ce le permite, în forul lor interior, să replice, având conştiinţa curată: „Dacă aşa stau lucrurile, atunci descurcaţi-vă singure şi nu contaţi pe mine să vă rezolv problemele". Or, în aceste

situaţii, ceea ce îi cere fetiţa tatălui ei este, mai exact, să recunoască faptul că ea există – să o privească oarecum23. Unii au mers până acolo încât au vorbit despre un „Oedip radioscopic24" pentru a sublinia importanţa acestei priviri paterne în momentul în care fetiţa se întoarce spre tatăl ei ca să se detaşeze de legătura maternă. A se lăsa privită „îndelung" ar fi chiar vital în acel moment, o fetiţă riscând să ac-ceadă mai greu la feminitatea ei fără privirea unui tată care să o susţină. Într-adevăr, o fetiţă n-are nevoie doar de un tată care, în mod imaginar pentru ea, o iubeşte, nici de un tată simbolic care să exercite o a treia funcţie în raport cu mama: ea are nevoie de un tată real şi prezent care să o privească. Fără această privire, ea e ameninţată să devină „fiica invizibilă", sentiment deosebit de dureros, ale cărui consecinţe se observă ulterior, de exemplu, la unele tinere deprimate sau anorexice.

Disimetria fundamentală care există între un tată şi fiica sa, şi care se poate rezuma prin formula următoare: „Eu sunt ceea ce îţi lipseşte" suscită un sentiment amoros: jocul iubirii apare ca o circulaţie a lipsei. Totuşi, acestui sentiment amoros i se asociază în mod nedisociabil dragostea pentru cunoaştere25. Din acest punct de vedere, tatăl reprezintă o altă funcţie potenţială, deloc neglijabilă: cea a dorinţei de a şti, care se bazează pe această dragoste pentru cunoaştere legată de ceea ce nu ai în posesie. Julia Kristeva, în cartea ei, Le Génie féminin, a insistat asupra acestei distincţii între afinitatea pentru arhaic, care ar ţine de mamă, şi dorinţa de a şti, care ţine de tată.

Rolul favorabil sau defavorabil al mamei

Aşadar, e bine ca o fiică să iasă, prin intermediul tatălui, din preistoria maternă şi să acceadă la propria ei istorie? Oare putem ajunge să gândim că această îndepărtare de mamă este însoţită în mod necesar de ostilitate, suscitând o ură care ajunge să fie cât se poate de reală şi să dureze o viaţă întreagă26? Să le lăsăm lui Freud şi urmaşilor lui gravitatea unei astfel de afirmaţii şi să ne interesăm de atitudinea mamei. Ce se întâmplă dacă aceasta îi refuză fiicei ei accesul la tată, dacă acţionează precum o mamă vitregă din basmele pentru copii, cum ar fi Albă-ca-Zăpada sau Frumoasa din pădurea adormită? Trebuie să ne gândim, aşa cum au afirmat unii, că lupta dintre fiică şi mamă se dezlănţuie, fantasmatic, dintr-odată27?

În mod incontestabil, atitudinea unor mame şi interpretarea desenelor fetiţelor lor, ca şi mărturiile unor femei mult mai târziu par să meargă în acest sens. În aceste desene, se recunoaşte adesea, fără dificultate, o simbolistică paternă, sub forma unui copac uriaş, personajul masculin ocupând cea mai mare parte a paginii sau ieşind în evidenţă printr-o culoare deosebit de vie, în timp ce imaginea maternă, mult mai terifiantă, este expediată în planul secund sau de-a dreptul într-un colţ. La fel, femei deja bine instalate în viaţa adultă încă mai spun cu violenţă, după ani de zile: „Mama mă sufoca! Din fericire, tata era acolo…" sau sub formă de regret sau lamentaţie: „Tatăl meu a fost mereu un om slab, i-a dat întotdeauna dreptate mamei!" Unele femei nu reuşesc din această cauză să-şi suporte mama, pentru ele relaţia cu tatăl fiind capitală.

Nu e vorba aici de a pune în discuţie complicitatea, atunci când este bună, dintre o mamă şi fiica ei. O asemenea complicitate îi dă copilului sentimentul că mama investeşte în el, îi permite să se identifice cu ea, să se considere opera sau dublul acestei mame, ceea ce îl ajută să-şi formeze propria imagine şi să-şi dezvolte o identitate feminină reuşită. Vorbind despre mama ei, Sido, Colette* scria: „Mama mea mă lăsa să plec, după ce mă numea «Frumuseţe, Giuvaier din Aur»: ea se uita cum se pierde în zare opera ei, «opera ei de artă», cum spunea ea". În general, dragostea unei mame pentru fetiţa ei nu poate fi pusă la îndoială – minunatul surâs al Sfintei Ana privindu-şi copila aşezată pe genunchii ei, în tabloul lui Leonardo da Vinci, ne-o aminteşte –, dar, în aceas

* (Sidonie Gabrielle) Colette – romancieră franceză (1873 – 1954). Adorată de mama ei, Sidonie Landoy, Colette a trăit o copilărie fericită într-un orăşel din Bourgogne. (N. t.)

tă perioadă de dezvoltare, este indispensabil ca o fetiţă să poată continua să crească şi, pentru aceasta, să se detaşeze de mama ei. Mama trebuie să înţeleagă şi să accepte acest lucru, chiar dacă e dureros pentru ea, iar tatăl trebuie să-şi joace rolul, imens, pe care-l are în această poveste.

Depăşirea crizei

Am vorbit de această perioadă oedipiană ca despre o criză. Ca în orice criză, există ceva care o anticipează şi ceva care rezultă din ea. Am văzut ce e înainte, dar ce se întâmplă după această „criză de

dragoste28”? în mod schematic, sunt posibile patru urmări:

— Navigaţia „în largul mării”. Dragostea oedipiană rămâne prezentă, dar se instalează o distanţă care îi permite fetiţei să aibă propria judecată, adică să-şi urmeze dezvoltarea personală şi să se afirme independent de tatăl ei. Treptat, un tată simte că fiica lui poate fi jenată de apropierea prea mare dintre ei; el renunţă la spontaneitate, devenind mai reţinut; îşi ascunde iubirea în comportamente formale. Atingerea este o reprezentare, concretă şi simbolică în acelaşi timp, a iubirii. Ea este baza vieţii afective dintre două fiinţe umane, dar numai dacă, pentru o clipă, este limitată. Ceea ce am scris referitor la relaţia mamă-fiică este şi mai adevărat în cazul relaţiei tată-fiică: „Dacă interdicţia atingerii se referă mai întâi, în mod prozaic, la riscul de a se răni, de a se arde sau de a se tăia, ea trimite, dincolo de asta şi în mod simbolic, la două interdicţii fundamentale: crima şi incestul… Când atingerea străpunge inima frontierelor simbolice şi a sublimării lor, transgresiunea conduce la actul în care tandreţea, acea tandreţe care, pentru psihanalişti, acoperă în mod fericit cu voalul ei dorinţele incestuoase inconştiente, este absentă”.

— Cronicizarea. Jarul e mereu gata să reaprindă focul şi flacăra oedipiană. Fetiţa de 7 – 8 ani rămâne într-o relaţie de mare apropiere cu tatăl său, pe care acesta din urmă o favorizează în general, împiedicând-o astfel să se formeze ca subiect detaşat, într-un fel, de legăturile ei infantile anterioare.

— Ruptura. Se poate petrece printr-o cădere bruscă a sentimentului, altfel spus, printr-o distanţare brutală care rupe apropierea anterioară. Ea survine, cel mai adesea, sub efectul unei obligaţii interne de fugă în faţa forţei pulsionale intense şi a interdicţiei supraeului.

— Transformarea sentimentelor în contrariul lor, cum se observă frecvent în crizele de dragoste dintre adulţi. Relaţia fetei cu tatăl ei este de acum înainte dominată de dezgust şi chiar de respingere.

Evident, aceste diferite urmări sunt în funcţie de atitudinea celor doi parteneri ai întâlnirii oedipiene; s-ar putea chiar spune a celor trei parteneri, în măsura în care relaţia de la fiică la mamă, şi de la mamă la fiică, joacă incontestabil un rol. Aşa cum, pentru a creşte, o fetiţă are nevoie mai întâi să se distanţeze de mama ei îndreptându-şi

atenţia spre tatăl ei mai ales din acest motiv, ea trebuie după aceea, începând cu vârsta de 7 – 8 ani, să poată lua suficientă distanţă faţă de acesta. A rămâne prea ataşată de el ar însemna, într-adevăr, să-şi asume riscul de a suferi prea mult şi chiar de a muri din punct de vedere psihic. Cu toţii ne amintim de fiica Antigonei, bântuită de-a lungul vieţii ei scurte de figura tatălui ei de care n-a putut să se despartă.

Cum să-ţi protejezi fiica fără s-o sufoci

Dorinţa cea mai mare, după perioada oedipiană, este aşadar că tatăl să-şi protejeze fiica fără s-o sufoce. Toată lumea recunoaşte faptul că sentimentul de a fi tu însuţi, de a avea propria identitate, în special propria identitate sexuată, se formează înainte de adolescenţă. Acest sentiment presupune ca puterea tutelară a tatălui să nu se sprijine pe omnipotenţă, ca el să autorizeze detaşarea ca fundaţie a alterităţii. Această autonomie acordată de tată, a cărui responsabilitate este aici clar în joc, pare aproape vitală. Este suficient să asculţi unele femei evocând cu tristeţe aceşti ani ai copilăriei lor pentru a te convinge de acest lucru. În această perioadă în care se formează judecata, ele spun că s-au simţit dependente, ba chiar „prizoniere" ale dorinţelor, sentimentelor sau comportamentului tatălui lor. De asemenea, şi nu este cel mai mic dintre paradoxuri, ele au trebuit să înveţe să se protejeze, să reziste şi au devenit mai independente decât ar fi fost cazul fără această nevoie imperioasă de a-şi construi propria identitate. În unele cazuri, şi din acelaşi motiv, dragostea prea mare a unui tată poate conduce la detaşarea de fiica sa. Acest paradox nu este mereu uşor de înţeles de către taţi, care, iubindu-şi (prea mult) fiica, nu înţeleg distanţarea acesteia de ei când ea este încă, în ochii lor, atât de mică.

„Da, eşti destul de mare pentru…"

O dată faimoasa perioadă oedipiană depăşită, copilul, indiferent dacă e băiat sau fată, intră în ceea ce numim vârsta raţiunii: el este capabil de o judecată sănătoasă şi conştient resimţită, pe care o va face despre el şi despre cei din anturajul lui. La spontaneitatea lui de copil se asociază din ce în ce mai mult reflecţia asupra a ceea ce îl înconjoară, evaluarea evenimentelor şi a fiinţelor umane, inclusiv a celor mai apropiate: mama şi tatăl.

În decursul acestei noi perioade, între 7 şi 10 ani, o fată doreşte

să poată spune: „Tată, sunt destul de mare pentru…” Ceea ce aşteaptă de la tatăl ei nu mai e doar ca el s-o alinte, s-o ia în braţe când se întoarce seara acasă, să-i vorbească tandru sau s-o dojenească dacă ea întrece măsura. Apare o altă aşteptare, mai subtilă: ca el să-i dea încredere în ea. Ce face o fetiţă atunci când se aşază alături de tatăl ei cu o carte în timp ce el însuşi citeşte? Ce face ea atunci când comentează documentarul pe care îl privesc împreună la televizor? Caută să-şi facă remarcată prezenţa, să-i aducă acestuia la cunoştinţă faptul că a crescut, că poate avea aceleaşi activităţi culturale sau aceleaşi interese ca ale lui. Dacă, în această perioadă, un tată îşi ignoră fiica, dacă se comportă ca şi cum ea nu ar fi acolo, dacă nu manifestă niciun interes pentru ceea ce încearcă ea să-i spună sau dacă, dimpotrivă, se arată prea exigent, prea autoritar, dacă-i dă impresia că ceea ce este ea sau ceea ce face nu este niciodată suficient, atunci ea riscă, în mod evident, să ajungă să se îndoiască de ea însăşi şi să nu aibă încredere. Două atitudini pot rezulta de aici: fie fetiţa se închide în ea însăşi, fie rămâne cu ideea că nu este la înălţimea a ceea ce ar trebui să fie, de unde şi riscul anumitor eşecuri şcolare. Agresivitatea sau provocarea cu care fetiţa se confruntă începând cu această vârstă prevestesc o adolescenţă dificilă.

„Da, ştiu că poţi înţelege…”

La această vârstă, fetiţele aşteaptă de la tatăl lor să nu le mai considere fetiţe, ci să recunoască faptul că au crescut; ele vor ca el să le facă să râdă, dar şi să le vorbească despre lucruri serioase pe care acum sunt pregătite să le abordeze. Într-una din cele treisprezece povestiri despre copiii deportaţilor care alcătuiesc cartea lui Nadine Vasseur, Je ne lui ai pas dit que écrivais un livre29, Chantai Avram povesteşte cu emoţie şi recunoştinţă cum tatăl ei, când ea nu avea decât şapte ani, venea lângă ea şi-i povestea despre viaţa lui din lagăre. Ea spune că acest ritual a făcut-o să se simtă mai puţin strivită de durerosul trecut familial decât alţi copii de deportaţi care au avut de îndurat tăcerea părinţilor, aceştia evitând să le spună despre ororile şi suferinţele pe care le trăiseră.

Această mărturie, cu totul deosebită, arată că un tată nu trebuie să-i spună totul fiicei lui, nu trebuie să-i împărtăşească dorinţele, grijile sau secretele lui de adult, el având la dispoziţie mii de modalităţi de a-i vorbi, când ea ajunge la vârsta la care poate înţelege marile probleme

ale vieţii. Transmiţându-i propria experienţă şi propriile cunoştinţe, un tată dovedeşte că are încredere în fiica lui şi, procedând astfel, îi dă încredere în ea. Evident, nu e vorba să iei un copil drept un adult, ci doar să recunoşti la el, emergenţa capacităţilor reflexive şi critice care nu existau până atunci şi care de acum înainte pot fi mobilizate.

Fără a fi sever sau plictisitor, poţi găsi un echilibru între fericirea, nepăsarea şi gravitatea vieţii cu un copil de această vârstă. Intervalul 7 – 10 ani coincide, într-adevăr, cu ceea ce specialiştii în dezvoltarea afectivă şi intelectuală numesc „perioada de latenţă". Situându-se între cele două etape

„Fierbinţi", cea oedipiană şi cea a adolescenţei, ea se caracterizează prin capacitatea copiilor de a se deschide către lume graţie competenţelor cognitive şi mentale achiziţionate. Este perioada în care ei încep să reflecteze ceva mai mult, în care învaţă să recite poezii şi caută să le înţeleagă sensul profund, în care îşi dezvoltă abilitatea în calculul mental, în care devin pasionaţi de istorie şi geografie etc.

Curiozitatea şi apetitul pentru cunoaştere sunt specifice atât fetelor, cât şi băieţilor, în mod evident. Dacă amintesc acest lucru, o fac fiindcă, chiar şi în ziua de azi, fetele, deşi considerate mai precoce, sunt în acelaşi timp văzute de tatăl lor ca fiind mai frivole. O mamă îmi spunea într-o zi că atitudinea soţului ei o scotea din sărite din cauza diferenţierilor pe care le făcea între copiii lor: în vreme ce putea să-i explice cu lux de amănunte fiului lui de 10 ani, care abia dacă îl asculta, istoria Statelor Unite pe care tocmai le vizitase, era incapabil să facă acelaşi lucru cu fiica lui de 8 ani, care, totuşi, îi sorbea cuvintele… Stereotipurile au cu siguranţă viaţă lungă! în general, taţii îşi iubesc enorm fetiţele. Ei le sacralizează, le idealizează, le admiră, uneori prea mult. Ei le acceptă chiar pretenţii pe care nu le-ar admite din partea altei femei, inclusiv din partea propriilor soţii. Dar ei trebuie să ştie şi ce aşteaptă fiica lor de la ei după perioada micii copilării. Chiar înainte de criza adolescenţei, fetele visează la un tată care să le vadă cum cresc mari.

Ce aşteaptă o adolescentă de la tatăl ei?

Nu există adolescenţă fără copilărie, iar relaţiile pe care o fiică le dezvoltă la această vârstă cu tatăl ei, chiar dacă ele sunt în mod necesar diferite, rămân impregnate cu o afecţiune deosebită. O

adolescentă formulează anumite cereri, conştiente sau inconştiente, mai complexe. Desigur, ea este mereu în căutarea validării speculare a propriei existenţe30, dar, de data asta, pentru a trece de etapa decisivă care constituie accesul definitiv la feminitate.

Soseşte, aşadar, momentul în care tatăl trebuie să accepte că fiica lui nu mai este copil. O adolescentă, prin chiar specificul vârstei, va căuta să se afirme, uneori cu preţul provocării. Şi ea va avea nevoie ca cineva să ştie să răspundă nevoii ei de distanţare, marcată prin tăceri din ce în ce mai enigmatice şi prin critici. Tatălui îi revine sarcina de a înţelege această nevoie de distanţare, de a sesiza momentele când fiica lui rămâne accesibilă discuţiei sau de a şti ce glume să facă, fără să întreacă măsura, cu scumpa lui fetiţă care este pe cale să devină o tânără femeie.

„Devin o femeie…"

Adolescenţa este o perioadă de căutare identitară şi cea mai explicită manifestare a ei la o fată este numărul de minute, dacă nu chiar de ore, petrecute în faţa oglinzii pentru a-şi examina modul în care e îmbrăcată. Problema cea mai spinoasă la o adolescentă este imaginea pe care o are despre corpul ei, pe care poate, fără nicio bază obiectivă, să şi-l deteste, considerându-se prea grasă, prea slabă, prea scundă sau prea înaltă. Într-un asemenea context, cuvintele nefericite pe care un tată le poate spune, chiar în glumă, despre aspectul ei fizic riscă să o urmărească toată viaţa.

O adolescentă care este pe cale să devină femeie caută mereu afirmarea identitară a propriului eu şi a comunităţii căreia îi aparţine, confirmarea faptului că şi ea aparţine lumii feminine. În această căutare, tânăra se sprijină mai întâi, bineînţeles, pe mama ei, cu care, încă de la naştere, se află într-un raport de identitate feminină. Ea se va sprijini, de asemenea, pe „amicele" ei, având foarte adesea nevoie de o prietenă bună căreia să-i împărtăşească dilemele. Această căutare identitară, ca şi dorinţa de a se afirma care decurge din ea, trece şi prin dorinţa de a nu mai fi văzută ca un copil, ci recunoscută ca o tânără la care se uită băieţii. Lumea masculină cu care s-a confruntat încă de la naştere prezintă de acum înainte alte atracţii: seducţia, cu ameninţarea pe care o suscită, şi atracţia sexuală.

O tânără îmi spunea într-o zi, prinsă între dorinţa de a merge la tatăl ei în weekend şi cea de a rămâne cu iubitul ei la Paris: „Cred că îi

iubesc la fel de mult pe amândoi, dar atât de diferit…” Aparent, ceea ce constituia pentru mine o evidenţă era pentru ea o adevărată descoperire! Dragostea se trăieşte şi se dovedeşte, este un sentiment al sufletului şi al trupului. În copilărie, trupul este puţin implicat sau sub o formă care ţine în mod esenţial de „curentul tandru” al afectivităţii. În adolescenţă, în schimb, el devine totodată doritor şi dorit, căpătând un loc prioritar. Adolescenta descoperă dragostea-pasiune, diferenţa dintre tandreţe şi atracţia puternic senzuală. Ea descoperă că această dragoste este îndreptată către un altul, că reciprocitatea este în mod imperativ reclamată. Ea înţelege că poţi renunţa să iubeşti, dar niciodată să fii iubit. Că, pentru a te iubi pe tine însuţi, trebuie să treci prin celălalt, să recunoşti că eşti capabil să iubeşti şi să te faci iubit. Ea îşi dă seama, în fine, că poţi trece de la sentiment la act, dar şi că poţi traduce în act fără sentiment. Apar întrebări esenţiale: există diferite tipuri de iubire? Spre cine se îndreaptă ele? Cum iubim şi de ce?

Odată cu venirea adolescenţei, o fiică vrea să continue să-şi iubească tatăl, dar ea are nevoie ca această iubire să poată fi trăită şi gândită cu totul diferit, fără a fi apropiată de ceea ce i se întâmplă să simtă acum pentru alţi reprezentanţi ai sexului masculin. Mai mult ca niciodată, o adolescentă are nevoie să găsească la tatăl ei atitudini, comportamente şi cuvinte lipsite de echivoc. Ea are nevoie de o iubire respectuoasă – care să o respecte pe ea însăşi şi pe cea care a devenit, să respecte sentimentele pe care ea le are pentru ceilalţi. Se înţelege atunci de ce o atitudine ambiguă din partea tatălui îi poate produce oroare, o poate scârbi, agresa sau traumatiza. Cum spunea Lacan, tatăl este acolo pentru „a legaliza o dorinţă31”.

Nevoia de respect

Cu tatăl ei, o fetiţă ştie să se arate tandră şi feminină, dar ca un copil care caută să-şi vrăjească părintele. O adolescentă este mult mai puţin evidentă în seducţia ei: ea afişează o nevoie de distanţă foarte puternică, chiar dacă va continua să-şi admire tatăl şi să aibă nevoie de tandreţea lui. Gestionarea acestei noi situaţii este mai complexă decât pare, căci seducţia spontană şi fără echivoc care exista înainte, în copilărie, lasă loc la mai multă ambiguitate, din cauza emergenţei, la tinerele fete, a unei sexualităţi adulte care se exprimă prin schimbări fizice, emoţii inedite, gusturi diferite. Taţii se confruntă

Evită să fii impudic

Desigur, de la 6 – 7 ani, deci cu mult înaintea adolescenţei şi a tulburărilor de la pubertate, o fetiţă simte că tatăl ei este un bărbat şi că ea este o „mică femeie". Către această vârstă, ea devine din proprie iniţiativă mult mai pudică; nu mai vrea să se arate goală în faţa lui, închide uşa de la baie când el trece pe acolo şi poate simţi dezgust dacă el manifestă, prin gesturi sau cuvinte, o atitudine prea „sexuală", chiar sub formă de glumă. În adolescenţă, odată cu schimbările fizice şi fantasmatice care o inaugurează, această nevoie de pudoare se accentuează peste măsură. Jena pe care fata o încearcă deja ea însăşi în faţa propriei schimbări nu suportă nimic care să o mai poată intensifica, cu atât mai puţin ceva care vine de la tatăl ei.

Nevoia de pudoare explică dificultăţile de comunicare, uneori durabile, care se instalează între o fată şi tatăl atunci cu un dublu risc, poziţionându-se „prea aproape" sau „prea departe". Frica de dorinţele şi de fantasmele, mai mult sau mai puţin explicite, pe care fata lor care creşte le suscită, mai ales într-o epocă precum este a noastră, poate, într-adevăr, să aducă cu sine o jenă pe care taţii şi-o vor manifesta printr-un aparent dezinteres sau prin critici nepotrivite. Invers, ei pot adopta şi o atitudine aproape „perversă", mergând de la cuvinte prea erogene – „Are fund frumos fata mea!" – până la gesturi de tandreţe deplasate. Concret, în adolescenţă, un tată nu mai poate intra în camera fiicei lui şi cu atât mai puţin în baie, dacă nu ştie cum este îmbrăcată sau ce face.

ei. Constrângerile pudice se exteriorizează, cuprinzând corpul, dar şi limbajul. Fără a fi conştienţi de acest lucru, dar fiindcă, aşa cum toţi psihologii o ştiu, excitaţia sexuală care apare abolește discursul, fiicele şi taţii nu mai au de acum înainte încredere unul în altul şi nici chiar în ceea ce ar putea să-şi spună.

O frontieră invizibilă de netrecut

Flore este o tânără drăguţă, de 17 ani, pe care părinţii o consideră prea timidă. Ea are puţine prietene şi se simte stânjenită în compania băieţilor. A avut mereu o latură rezonabilă şi a fost mereu foarte apropiată de tatăl său, precizează mama ei. Când o primesc singură, Flore vorbeşte puţin şi pare, într-adevăr, foarte timidă, dar, încet, fără îndoială pentru că mă cunoaşte mai bine, ea acceptă să se destăinuie. Îmi confirmă că se simte foarte apropiată de tatăl ei, dar că nu îi vorbeşte aproape niciodată; adaugă spontan că vede totuşi în

privirea lui cât de mult o iubeşte, ceea ce o face fericită. Ea îşi aminteşte cu drag că, atunci când era mică, o dată pe săptămână, lua prânzul numai cu ea. Ea mai spune că uneori s-a simţit jenată fiindcă el se preocupa prea mult de ea, că i-a fost mereu teamă să nu cheltuiască prea mulţi bani pentru ea, pentru studiile ei, pentru hainele ei. Flore îmi mărturiseşte chiar, într-o zi când s-a lăsat în voia confesiunii, că îi place latura feminină pe care o simte la tatăl ei, care lucrează în domeniul modei, şi i-ar plăcea mult ca, mai târziu, să lucreze şi ea în acest sector.

Săptămânile trec şi Flore, care între timp se relaxase, ajungând să-mi vorbească aproape cu uşurinţă, redevine tânăra timidă, aproape pudică, de la început, abia îndrăznind să-mi strângă mâna sau să mă privească atunci când mă salută. Mai las să treacă puţin timp înainte de a-i semnala acest lucru, dar ghicesc că are să-mi spună lucruri de care se jenează. îi amintesc totuşi că se află acolo ca să spună tot ceea ce vrea: psihoterapia serveşte şi la aşa ceva. Ceva mai târziu, Flore se decide să evoce o amintire despre care n-a vorbit cu nimeni. Când era tânără adolescentă, cam pe la 12 ani, ea şi-a surprins tatăl privind-o în timp ce se dezbrăca înainte de culcare. Acea privire a tulburat-o teribil şi o mai îngrozeşte şi astăzi când se gândeşte la ea. De la acea scenă, de atâţia ani, aproape că n-a mai vorbit cu tatăl ei. Nu că i-ar fi purtat pică în mod deosebit – astăzi, ea crede că nu era nicio intenţie rea în acea privire, ci doar conştientizarea transformărilor care îi afectaseră trupul, ca şi cum tatăl ei şi-ar fi dat seama, în acea seară, că fetiţa lui crescuse –, dar nu mai putea să vorbească cu el, fără să înţeleagă prea bine de ce. Povestea lui Flore arată în ce măsură o fată poate simţi, într-un mod aproape violent, nevoia de pudoare din partea tatălui ei.

Frica de a nu fi respinsă în mod paradoxal, concomitent cu această nevoie crescândă de pudoare, o altă teamă apare la o adolescentă: aceea de a nu fi respinsă de tatăl ei. Ţinând seama de comportamentele ei, ne-am putea aştepta ca o fată de 14 – 15 ani să dorească să se elibereze complet de tatăl ei. Dar nu se întâmplă deloc aşa: teama de a nu fi respinsă este acolo – este tot acolo, aş spune, pentru că este o teamă aproape ancestrală. Lucrările de antropologie ne-au învăţat că, în societăţile străvechi, exogamia presupunea „exportarea" fetelor în urma înţelegerilor dintre bărbaţi, aceste schimburi favorizând alianţa şi bunele relaţii între sate şi triburi. În

aceste societăţi supuse puterii masculine, fetele suportau această situaţie de care depindea viitorul lor de femeie şi de mamă. Fetele însele, ajunse adolescente, revendică dorinţa de a ieşi, cerând, în cel mai bun caz, aprobarea părinţilor, transgresând printre altele interdicţia parentală. Totuşi, se poate remarca faptul că, în această situaţie, fetele se adresează mai cu plăcere mamei lor, ca şi când le-ar fi fost mereu puţin teamă ca tatăl lor să nu pronunţe o condamnare fără apel sau să le alunge din casa familială. Profit de asta aici pentru a repeta că fetele nu resping interdicţia tatălui, ele ştiu că ea se înscrie în funcţia paternă: un tată are datoria să reprezinte legea şi să facă, de asemenea, cunoscute interdicţiile, dacă el consideră că fiica lui este în pericol. Unul din fundamentele acestei respectări a legii, cu condiţia ca ea să nu fie nici nedreaptă, nici excesivă, nici terifiantă, este fără îndoială frica profundă, inoculată de mii de ani fetelor, că tatăl lor le respinge dacă ele nu se arată la înălţimea a ceea ce ele însele consideră just.

Cum se întâmplă adesea, mitologia greacă ne pune în faţă invarianţii care structurează principalele relaţii umane. Cunoaştem cu toţii povestea Persephonei, fiica lui Zeus şi a lui Demeter, răpită de Hades, zeul Infernului, în timp ce culegea narcise. Demeter, zeiţa fecundităţii, este disperată şi pleacă în lume, în căutarea ei, renunţând chiar la funcţiile ei de zeiţă. Atunci, Zeus intervine şi îi ordonă lui Hades să-i dea înapoi fiica mamei ei. El îi propune zeului Infernului următorul compromis: Persephone va fi soţia lui, ea va fi zeiţa Infernului, dar va trebui să-şi petreacă jumătate de an cu mama ei şi restul timpului cu el. În mod simbolic, se poate înţelege de aici următorul mesaj: un tată are datoria de a lăsa libera alegere fiicei lui când aceasta are vârsta potrivită pentru acest lucru; el trebuie să-i permită să-l caute, să-l găsească şi să trăiască cu bărbatul vieţii ei, dar trebuie, de asemenea, să-i asigure continuitatea transmiterii unei vieţi familiale originare, al cărei garant şi reprezentant este. Când un tată, el însuşi adesea stânjenit de această situaţie, acceptă să-l primească pe iubitul fiicei lui acasă la el sau în vacanţe cu ei, deşi soţia lui nu este foarte încântată de venirea acestui băiat pe care nu îl cunoaşte, temându-se de influenţa lui, ba chiar de efectul nefast asupra copilului ei, nu se află el în aceeaşi situaţie cu Zeus? Pentru ca unui tată să i se recunoască această funcţie t simbolică, mai trebuie ca el să nu se

preteze la propria-i descalificare! Melissa, 16 ani, află, surprinzându-l pe tatăl ei vorbind la telefon, că există o altă femeie în viaţa acestuia. Ea este şocată, păstrează secretul o lună, apoi, cu ocazia unei dispute între părinţi, intră într-o profundă stare de furie şi începe să urle la tatăl ei: „Termină, minţi! Chiar şi pe mama o minţi! Minţi tot timpul! De săptămâni întregi o înşeli şi-ţi baţi joc de noi!" Din reacţia mamei ei, Melissa înţelege că nu-i spunea nimic nou, că ea ştia deja că soţul o înşală. Din acest motiv, ea simte o furie puternică, îi judecă tăcerea laşă şi îi cere tatălui ei să spună adevărul despre ceea ce se întâmplă. Cu oarecare reticenţă, tatăl cedează şi povesteşte că a întâlnit o tânără de 24 de ani de care s-a îndrăgostit.

Câteva luni mai târziu, o primesc pe Melissa la cererea părinţilor ei, a căror despărţire este acum efectivă. Ei se tem şi unul, şi celălalt de repercusiunea problemelor lor de cuplu asupra fiicei lor. Melissa refuză, într-adevăr, categoric să-şi vadă tatăl, chiar în absenţa noii lui partenere, în faţa mea, ea repetă că el n-avea dreptul să-i distrugă familia şi că nu va reveni asupra deciziei pe care o luase de a nu-l mai vedea. O simt extrem de hotărâtă şi, în acelaşi timp, extrem de rănită. Ţinând seama de realitatea situaţiei, evit să pun direct în discuţie punctul ei de vedere şi încerc să plec de la teme generale legate de pasiune şi de îndrăgostire, aşa cum sunt ele zugrăvite în romane şi în filme, să o aduc pe această tânără, căreia îi place literatura, la o anumită reflecţie asupra vieţii. Ea îmi răspunde, fără agresivitate, dar cu la fel de multă fermitate, că înţelege ce-i spun, că ştie foarte bine că tatăl ei nu este primul bărbat care-şi înşală şi îşi părăseşte soţia, dar că ea personal s-a simţit atât de trădată, respinsă şi abandonată, încât nu poate să-l ierte.

Pentru a se dezvolta, o adolescentă trebuie să-şi vadă tatăl respectându-i mama

Problema locului pe care un tată îl dă mamei este crucială încă din primele ore de viaţă ale unui copil, dar numai la adolescenţă transpare în mod concret şi pe deplin importanţa determinantă a acestui lucru. O adolescentă care poate constata buna calitate a relaţiilor pe care părinţii ei le întreţin nu va avea sentimentul că trebuie, într-un fel sau altul, să umple un gol afectiv şi emoţional existent între ei. Feminitatea ei se va dezvolta mai bine, fără teamă şi fără culpabilitate, dacă bărbatul casei – tatăl, evident – nu spune nicio

vorbă peiorativă, nu ţine niciun discurs negativ despre femeia pe care a ales-o şi, în sens mai larg, despre femei şi feminitate.

În acest domeniu, o tânără are, în general, trei tipuri de aşteptare de la tatăl ei; ea doreşte:

— Ca el să respecte relaţia pe care o are cu mama ei;

— Să nu folosească relaţia pe care o are cu ea pentru a compensa insatisfacţiile pe care le poate avea în viaţa de cuplu cu mama ei;

— Să-i arate, prin relaţia pe care o are cu mama ei, un model fericit de relaţie între un bărbat şi o femeie.

După cum se vede, între un tată, o mamă şi fiica lor, relaţiile se pot repede deteriorara dacă protagoniştii devin indiferenţi. Vigilenţa este deosebit de oportună pentru ca fiecare din cei trei să-şi păstreze statutul – de părinte sau de copil, de bărbat sau de femeie – şi să lase celorlalţi doi libertatea de a-şi trăi povestea.

Pentru o fată, un tată care îşi stimează partenera, care îi recunoaşte calităţile şi competenţele, care o tratează fără autoritate excesivă sau care nu îi este supus, reprezintă un reper; el o învaţă şi îi arată respectul dintre bărbaţi şi femei: este o lecţie pe care ea nu o va uita mai târziu, în propria sa viaţă de femeie. Am simţit mereu bucuria şi plăcerea pe care o fată le încerca atunci când evoca relaţiile bune care existau între părinţii ei. Dacă, de exemplu, el poate spune zâmbind, în faţa agresivităţii fiicei lui sau a provocării ei: „Ia te uită, ne curge acelaşi sânge prin vene”, nu-i voi recomanda să spună: „Eşti maică-ta întreagă”.

Tatăl este şi un mediator

Orice ar putea să spună sau să lase să se înţeleagă, o adolescentă îşi iubeşte şi îşi stimează mama, are nevoie de ea, găseşte în ea un sprijin, în calitate de confidentă şi uneori chiar de complice. Un tată o poate auzi spunând, într-un moment de conflict, frecvent în adolescenţă, că mama ei are toate defectele de pe pământ, că nu înţelege absolut nimic, că nu-i bună de nimic, de altfel. Lui îi revine sarcina de a decripta aceste vorbe ca provocări sau strigăte de ajutor; el trebuie să ştie s-o facă pe mediatorul între fiică şi mamă, fără a încerca să se amestece într-o relaţie care, într-un fel, îi va scăpa întotdeauna. Celălalt caz este şi el, în mod foarte evident, adevărat. La întrebarea: „La ce servesc mamele?”, răspunsul cel mai frecvent este:

„Să dezamorseze conflictele cu tatăl!” Câte mame nu i-au cerut, într-un moment sau altul, fiicei lor: „Fii drăguţă cu tatăl tău!”, uneori mergând chiar până la a-i ordona: „Trebuie să-ţi iubeşti tatăl!” Când comunicarea cu unul din cei doi părinţi a devenit dificilă sau când este blocată, îi revine celuilalt părinte sarcina să intervină şi să-şi asume rolul de mediator, fără a fi părtinitor, rămânând cât mai neutru posibil şi fiind cât se poate de pragmatic: este inutil să-şi atragă ostilitatea fiicei sau a soţiei neluându-le partea; ceea ce contează mai presus de toate este menţinerea comunicării.

Parteneriatul în educaţie

Câte mame nu au dorit să le ajut fiica pentru că ele nu puteau obţine, de la partenerul lor, parteneriatul în educaţie pe care îl cereau! Rolul pe care am încercat mereu să mi-l asum în această circumstanţă este de a servi drept călăuză între fiică şi tatăl ei, răspunzând în acelaşi timp cererii mamei. Sunt profund convins că, de fiecare dată când acest lucru este posibil, educaţia unei fiice trebuie să fie împărţită între mamă şi tată – nu numai în caz de dificultăţi, ci tot timpul. Desigur, există situaţii în care acest parteneriat este complex sau imposibil, ca în cazurile de divorţ deosebit de conflictuale, dar nu trăim nici într-o societate matriliniară, nici într-o societate matriarhală, unde mamele ar avea un loc preponderent pentru că bărbaţii sunt menţinuţi la distanţă sau sunt absenţi.

Acestea fiind zise, iar taţii o ştiu sau o simt, mamele, între alte sarcini, au avut-o, de la naşterea fiicei lor, şi pe aceea de a le asigura îngrijirea, supravegherea, confortul şi securitatea fără de care copilul n-ar fi putut creşte. Acest lucru este înscris în memoria afectivă a copilului şi nu se poate şterge. În schimb, o mamă încearcă satisfacţia de a se simţi indispensabilă, sesizând la fiica ei ceea ce un bărbat nu este mereu capabil să perceapă. Identitatea ei feminină şi intuiţia o ajută. În mod incontestabil, o mamă va accepta şi va înţelege adesea mai bine comportamentele adolescentei ei, ea va avea o sensibilitate deosebită la semnalele pe care aceasta le poate adresa celor din jur.

Dorinţa de recunoaştere

Când începe adolescenţa, o fată se aşteaptă ca tatăl ei să continue s-o iubească tandru, aşa cum făcea şi când era mică, dar acestei aşteptări i se adaugă acum o alta, care de altfel intră în contradicţie cu prima: aceea de a-l vedea pe tatăl ei că o consideră de

acum înainte şi o tânără, că o tratează în consecinţă şi îi permite să ocupe un loc corespunzător în sânul familiei. Este o schimbare majoră şi o cotitură delicată.

„Care este locul meu?”

Selma, o adolescentă de 15 ani, îmi povesteşte visul pe care l-a avut cu o săptămână în urmă. Profesorul ei de istorie, pe care ea îl apreciază mult, trebuia să ducă toată clasa la Barcelona. El îi spusese că-i va rezerva biletul de avion şi că va fi singura care va beneficia de acest privilegiu. Ziua cea mare a sosit, ea s-a dus la aeroport şi a descoperit atunci că el nu făcuse nimic: ea nu se putea îmbarca la bordul avionului pentru că nu avea bilet… Îi cer precizări Selmei; ea îşi aminteşte atunci că a avut acest vis după o seară în care părinţii ei aveau invitaţi nişte prieteni pe care ea îi iubeşte mult. Îşi imaginase că va cina împreună cu ei şi că tatăl său, care se gândeşte mereu la toate, îi va fi rezervat un loc la masă, dar nu: „În realitate, este clar, tatăl meu consideră că eu nu pot avea conversaţii cu adulţii…” Fără a merge până acolo încât să pună în discuţie dragostea pe care tatăl ei i-o poartă, Selma este tristă şi chiar furioasă pe el, dar n-a îndrăznit să-i vorbească despre decepţia ei.

Pentru taţi, una din dificultăţile majore legate de această perioadă vine din faptul că ei trebuie să accepte dorinţa fiicei lor de a nu mai fi tratată ca un copil, pentru că ea consideră că nu mai este un copil, şi să-i respecte poziţia de copil în familie şi, mai precis, în raport cu cuplul pe care-l formează cu mama ei; lui îi revine, în principal, sarcina de a delimita aceste două spaţii feminine, dându-le soţiei şi fiicei lui sentimentul că le recunoaşte pe amândouă în ceea ce reprezintă fiecare.

„Şi eu contez!”

Este sfârşitul lunii iunie; părinţii Juliei mă sună ca să-i primesc împreună cu fiica lor. Sunt neliniştiţi în privinţa ei, mai ales mama. Julia a încheiat catastrofal primul an de liceu, deşi, până atunci, era o elevă bună. Ei pun acest dezastru pe seama dependenţei amoroase a fiicei lor de un băiat întâlnit în septembrie anul trecut. Acest băiat, care locuieşte singur cu mama lui, pare să găsească în familia lor un cadru şi o căldură familială care îi lipsesc, căci n-a trecut aproape nicio zi fără ca el să nu fi venit la ei acasă. S-ar părea, de asemenea, judecând după ceea ce le-a mărturisit recent fiul lor mai mare, că, sub influenţa lui,

Julia a început să fumeze haşiş. Părinţii se ceartă în cabinetul meu, aruncându-şi unul altuia responsabilitatea dificultăţilor pe care le are fiica lor, care ridică ochii spre cer, exasperată.

Fiecare rămâne pe poziţia lui. Julia neagă problema pe care o pune relaţia ei cu acest băiat. Mama îi reproşează soţului ei că nu intervine suficient, că nu-şi impune autoritatea îndeajuns. Tatăl, depăşit de conflictele permanente dintre fiica sa şi soţie, consideră că trăieşte „în plină isterie feminină". La un moment dat totuşi, acest bărbat va lăsa să se vadă cât de mult este afectat de comportamentul fiicei lui. Cu lacrimi în ochi, el îi va spune că îi este foarte frică pentru ea, din cauza relaţiei pe care o are cu iubitul ei. Julia nu pare să reacţioneze, întrucât începe vacanţa de vară, fiecare e de acord că perioada este propice pentru un armistiţiu. Julia trebuie să plece la unchiul ei din partea tatălui, în Bretagne. Le propun ca, la întoarcere, să o văd singură, ceea ce ea acceptă cu reticenţă.

La întoarcerea din septembrie, regăsesc o fată mult mai destinsă şi surâzătoare. Ea îmi spune că a fost bine în vacanţă, mai ales datorită tatălui ei, care a luat-o cu el zece zile în Bretagne. Au stat mult de vorbă şi, chiar dacă ea a fost cea care a avut iniţiativa, el a ştiut s-o asculte, s-a arătat interesat de viaţa ei, de prietenii pe care-i are şi de studiile ei. Julia crede că tatăl ei este mulţumit că ea a ales să repete anul pentru a putea trece la profilul ştiinţific în al doilea an. Are sentimentul că în vara asta a crescut, mărturiseşte ea cu înţelepciune. În legătură cu iubitul ei, recunoaşte că părinţii ei aveau dreptate: devenise prea dependentă de el. Ea l-a revăzut, de altfel, după ce s-a întors din vacanţă şi i-a spus că are nevoie de mai multă libertate. Şi relaţia cu mama ei s-a ameliorat, şi ea nu mai are, ca înainte, sentimentul că tatăl ei n-o ascultă decât pe ea. În faţa atâtor semne de evoluţie pozitivă, îi propun Juliei să o revăd peste două luni împreună cu părinţii, dacă nu apar noi dificultăţi între timp; ea încuviinţează.

Am făcut aşa cum am spus, îi revăd pe toţi trei împreună la data convenită. În unanimitate, criza este declarată „depăşită". Julia merge satisfăcător cu şcoala, iese mult mai puţin – în special cu acel băiat faţă de care, chiar dacă nu o spune clar, se pare că s-a distanţat: „În orice caz, nu mai suntem în aceeaşi clasă, precizează ea. Este mai bine, de altfel..."

Această poveste dovedeşte cât de util îi poate fi un tată fiicei lui

adolescente care încearcă să se analizeze. La această vârstă, este nevoie adesea de foarte puţin pentru ca totul să basculeze într-un sens sau în altul. Disponibilitatea pe care un tată o găseşte pentru fiica lui este esenţială în această perioadă a vieţii; ea presupune, în

„Nu mai sunt o puştoaică!”

Nevoia de recunoaştere la adolescente se manifestă adesea în mod indirect. Unele fiice pot chiar să susţină că nu le pasă de părerea tatălui lor despre ele şi să-şi manifeste nefericirea pe care o încearcă în realitate printr-un eşec al rezultatelor şcolare, prin probleme alimentare îngrijorătoare, prin fugă de acasă sau o agresivitate la limita suportabilului: ele nu vor face neapărat legătura între aceste comportamente şi relaţia nesatisfăcătoare pe care o au cu tatăl lor. Şi totuşi…

Louise este în plină rebeliune împotriva părinţilor ei, se plânge, după mai multe luni de psihoterapie, că tatăl ei nu înţelege nimic din generaţia ei, că are gusturi învechite; aproape că ar creşte-o cum au fost crescute propriile lui surori acum cincizeci de ani: interzicându-i să iasă în oraş înainte de a împlini 18 ani! „Pe moment, îl urăsc, aş vrea să nu existe! Nu ştie nici măcar ce vârstă am. Zilele trecute, mi-a zis: «Când ai 14 ani, nu te porţi de parc-ai avea 20…» În timp ce tocmai am împlinit 15! Nu ştiu nici măcar dacă ştie că are o fiică… Dacă nu voia copii, n-avea decât să nu facă. Când mă gândesc că el mi-a ales numele – era numele bunicii lui, imaginaţi-vă… Şi fapt, o oarecare subtilitate, pentru că adolescenta trebuie să poată spune singură că s-a maturizat şi nu să i se pară excesivă sau sufocantă susţinerea care i se oferă. Pentru toţi taţii, adolescenţa este ocazia de a-i arăta fiicei lor că îi acceptă şi îi recunosc unele dintre dorinţe, oricât de puţin tolerează şi ea, la rândul ei, expresia dorinţelor altuia – a mamei ei, în primul rând.

pentru că pe el însuşi îl cheamă Louis!” Louise suspină, face o pauză lungă, apoi pare să se înfunde şi mai tare în fotoliu. „În fond, noi doi, reia ea cu o voce mai calmă, suntem mai rău decât Bonnie şi Clyde…” Nu înţeleg care-i legătura cu celebrul cuplu de gangsteri americani. I-o spun şi îmi replică: „Ei se înţelegeau foarte bine, erau îndrăgostiţi unul de altul… Chiar şi în violenţă…” Un nou moment de linişte, apoi Louise reia repede: „Uitaţi, ştiu că exagerez, dar mi-ar plăcea atât de mult să mă vadă aşa cum sunt, şi mai mult decât o puştoaică… Să ştiţi că mă adora când eram mică. Mama mi-a povestit

că, atunci când m-am născut, mi-a făcut zeci de fotografii cu un aparat pe care l-a cumpărat special. Chiar a spus că e cea mai frumoasă zi din viaţa lui… Ştiu că, de fapt, mă iubeşte, chiar cred că îi semăn… Când eram mică, păream un adevărat băieţoi. În vacanţe, la bunicii dinspre tată, mergeam la pescuit cu el, aşa cum făceau verişorii mei cu unchiul meu…"

Multe din crizele adolescenţei sunt, la fete, declanşate, într-un grad sau în altul, de dorinţa, mai mult sau mai puţin conştientă, de a fi recunoscute de tatăl lor pentru ceea ce sunt pe cale de a deveni. Ceea ce este, în principal, în cauză în această cerere nu este atât a rămâne obiectul iubirii, al tandreţii şi al solicitudinii paterne, ca atunci când erau fetiţe. Ele nu aşteaptă deloc ca tatăl lor să le lase să facă tot ce vor, să nu impună limite dorinţei lor efervescente de a trăi, de a ieşi, de a-şi exersa toate potenţialităţile de care se simt de acum înainte posesoare –, dimpotrivă, fetele vor un tată care să le ofere linişte, să le protejeze. Recunoaşterea pe care fetele o reclamă, fără a o mărturisi mereu, se referă la luarea în calcul a faptului că ele au ieşit din copilărie şi că fetiţele care erau nu mai există.

Un model de identificare

Trebuie deci să constatăm că relaţia între o fată şi tatăl ei evoluează diferit de cea între un fiu şi tatăl lui. Fără îndoială, fiindcă ea nu este fondată pe rivalitate, ci pe recunoaşterea diferenţei de identitate – diferenţă pe care o obiectivează corpul, sensibilitatea sau modul de exprimare a dorinţelor şi părerilor. Într-un anumit mod, legătura care îi uneşte pe tată şi fiică te face să te gândeşti la cordonul ombilical care-o leagă pe mamă de fiul ei. Mai complex, el este cu siguranţă la fel de puternic şi necesită la fel de mult, pentru construirea personală a copilului, să fie tăiat în momentul adolescenţei: într-adevăr, cu această condiţie, o fată care creşte se va simţi autorizată să-şi afirme manifestările statutului ei emergent de femeie, fie că este vorba de existenţa unui prim iubit sau de secrete ale unei intimităţi feminine descoperite la pubertate. Acestea fiind zise, la adolescenţă, şi în ciuda acestei repoziţionări în jurul femininului şi al masculinului, o fată continuă să se identifice cu tatăl ei, cu valorile pe care acesta le apără sau le întruchipează, pe scurt, cu o parte a vieţii lui.

Limbajul obişnuit al psihologiei stabileşte el oare o diferenţă

clară între imitaţie: „ea îşi imită tatăl” şi identificare: „ea se identifică cu tatăl ei”? Identificarea nu este o simplă imitaţie; ea se referă la un ansamblu de trăsături care rămân în permanenţă la subiect. Identificarea este apropiere, punere în sine a ceva exterior: devii într-o anumită măsură ceea ce este celălalt. Noţiunea de identificare constituie un concept-cheie în teoria psihanalitică elaborată de Freud. Iată un exemplu pe care el însuşi îl dă în corespondenţa cu Fliess: „Faptul ca tine

Îi rele din rândul burgheziei se identifică adesea cu servitoarele curtate de tatăl lor exprimă o fantasmă care semnifică în acelaşi timp dorinţa inconştientă a fetei de a fi admirată şi iubită de tatăl ei, dar şi pe aceea, la fel de inconştientă, de a fi servitoarea tatălui”. Suprapunerea celor două scene constituie fantasma, care este rezultatul identificării. Fata îşi construieşte acest model de identificare cu tatăl de la cea mai fragedă vârstă; la adolescenţă totuşi, el constituie, ca şi identificarea cu mama, un pivot major al sentimentului de identitate.

Hi

Cele două niveluri de identificare

În mod clasic, se disting două niveluri de identificare: identificarea primară şi identificarea secundară. În identificarea secundară, dorinţa este de a fi ca celălalt: „se identifică cu”. O fată poate astfel să se identifice cu tatăl său în alegerile ei artistice, sportive sau profesionale; ea o să vrea să studieze chitara sau vioara, aşa cum a făcut tatăl ei când era tânăr; o să vrea, ca şi el, să facă tenis sau chiar fotbal; o să vrea, ca şi el, să devină animatoare, jurnalistă, doctor sau profesor. În schimb, în identificarea primară, dorinţa nu mai este de a fi ca celălalt, ci de a fi celălalt: această identificare este directă, imediată şi mai precoce decât identificarea secundară. În jocul frecvent de-a tata şi de-a mama, funcţionează ambele tipuri de identificare: fetiţa se comportă ca şi cum ea ar fi tatăl, dar se şi simte, din când în când, într-adevăr, tatăl. Şi în viaţa ei cotidiană, fetiţa arată, prin comportamentul ei, că poate lua cu adevărat locul mamei sale, dar şi pe al tatălui. Ea poate, de exemplu, atunci când frate

!

le mai mic spune mereu „nu” sau plânge fiindcă nu vrea să-şi mănânce piureul, să-l certe într-un mod identic cu cel pe care l-ar

folosi tatăl ei într-o ocazie asemănătoare. Dar ea face mai mult decât să-şi imite tatăl, ea poate şi să devină într-adevăr tatăl băieţelului. Prin aceste comportamente, ea arată atunci, fără s-o ştie, că este tatăl ei.

În identificarea primară, se regăseşte relaţia specular: copilul îşi descoperă imaginea în oglindă, făcând-o asemănătoare cu actul pe care-l face sau căutând să o mimeze. Să-l facă pe tatăl său să zâmbească zâmbind sau să zâmbească cu zâmbetul lui sau cu vorba lui, într-o interacţiune unde ea şi el pot avea poziţii simetrice, constituie matricea care face posibile reprezentările de identificare, în interacţiunile cu celălalt, copilul face exerciţiul de a fi celălalt şi de a-şi dovedi propria putere forţându-l pe acesta să facă ceea ce face el.

„Ca tata".

Identificarea cu părinţii, adică atribuirea inconştientă de atitudini sau trăsături de caracter, se dezvoltă încă din copilărie, dar personalitatea se formează definitiv începând din adolescenţă. În această perioadă, o fată va începe să caute modele de identificare. Unele din aceste modele vor fi în prelungirea copilăriei – este cazul părinţilor; altele vor fi, evident, extrafamiliale.

Noemie, 17 ani, îmi vorbeşte de familia ei paternă. Sentimentele ei faţă de tată, istoric de meserie, sunt moderate. Ea îl descrie ca pe un om sensibil şi cultivat, cu care simte că are multe afinităţi, dar care nu este interesat decât de propria persoană: „Eu nu exist decât atunci când abordez subiecte care îl pasionează. În rest, nici nu mă vede". Totuşi, şi ea vrea să devină mai târziu istoric: „E o trăsătură de familie, spune ea, simplu. Nu e nimic de făcut, eu sunt mai mult fiica tatălui meu decât a mamei mele..." în legătură cu acest lucru, ea îmi mărturiseşte că are un strămoş care, prin alianţă, face parte din familia imperială rusească. Aparent, este mândră de asta şi crede că acestei descendenţe familiale îi datorează gustul deosebit pentru cultură, în special pentru cea franceză, în mod evident, Noemie îşi însuşeşte calităţile acestei descendenţe paterne.

Pentru Iris, lucrurile stau exact invers. Ea seamănă mult cu mama ei şi tatăl n-o contrazice. Se întâmplă ca el să-i spună adesea glumind: „Eşti mai rău decât mama ta..." Iris se simte într-adevăr foarte apropiată de mama ei, cu care vorbeşte mult: amândouă au multe gusturi în comun; sunt de asemenea la fel de spontane şi de sociabile. Deşi îşi iubeşte mult tatăl, pe care-l consideră amuzant, Iris

mărturiseşte că uneori o face să-i fie ruşine, de exemplu atunci când se ridică de la masă şi se duce să citească ziarul sau să se uite la televizor, arătând în mod ostentativ că ceea ce se discută nu-l interesează. Acestea fiind zise, Iris ştie că seamănă şi cu tatăl ei, şi e mândră de această asemănare. Astfel, recunoaşte la ea aceeaşi capacitate de a se izola pentru a reflecta, aceeaşi pasiune pentru natură şi animale, acelaşi refuz al oricărei mondenităţi: acestea sunt calităţi pe care, fără îndoială, el i le-a transmis. Ca şi Iris, o fată poate să se simtă apropiată de mama ei, să-şi însuşească unele din trăsăturile ei, fără ca prin aceasta să refuze orice asemănare cu tatăl ei. Abia la sfârşitul adolescenţei şi, în general, mai degrabă la vârsta adultă, ea recunoaşte şi acceptă, fără să se plângă, ba chiar fiind mândră de asta, asemănarea de caracter cu unul dintre părinţi sau cu amândoi.

Cum să găseşti distanţa potrivită

Găsirea distanţei potrivite în relaţia cu o fiică, mai ales în adolescenţă, înseamnă rezolvarea unei probleme cruciale pentru cei doi părinţi, căci problema autonomiei nu o priveşte exclusiv pe mamă. Poate chiar tatălui îi revine sarcina de a fi deosebit de vigilent pentru a evita cele două piedici pe care le constituie fie o „prezenţă excesivă", receptată în mod inevitabil ca o intruziune, fie o „prea mare discreţie", ce riscă să fie considerată abandon.

Sophie, 14 ani, este în vacanţă cu mama ei la nişte prieteni; tatăl ei li se va alătura mai târziu, din cauza serviciului. Este o adolescentă echilibrată. Se ocupă cu multă atenţie de copiii mici ai cuplului la care stau. Din când în când, ea lasă impresia că se distrează cu ei, ca şi când ar mai fi un copil. Faţă de ceilalţi, manifestă interese şi atitudini tipice pentru o tânără: dimineaţa, de exemplu, stă mult în baie înainte de a pleca la plajă sau de a merge la cafeneaua din sat frecventată de băieţi de vârsta ei; poartă un tricou mulat şi fustă mini, caută să se facă drăguţă fără a fi provocatoare. Într-o seară, într-un moment de destindere generală, simţindu-se foarte apropiată de prietenii mamei ei şi mai ales de tatăl copiilor mici pe care îl cunoştea de mai mulţi ani, ea se hazardează să întrebe: „Francis, spune-mi, bărbaţilor le plac mai mult sânii mari sau cei mici la femei?" încurcat, Francis stă puţin să se gândească, apoi răspunde: „Cred că bărbaţilor le plac mai ales sânii frumoşi..." Povestindu-mi această întâmplare, Francis îi adaugă două comentarii: „Văzând-o pe Sophie, am înţeles, în special în acea seară, ce

înseamnă o «adevărată» adolescentă: în unele momente, este un copil; în altele, o adevărată femeie… Cred că n-ar fi îndrăznit niciodată să-i pună această întrebare tatălui ei şi totuşi avea nevoie să o pună: eu am jucat acest rol, rolul de tată".

Această întâmplare arată în ce dilemă se află o adolescentă: atunci când ar avea nevoie de părerea, de sfaturile tatălui, ea nu i se poate adresa direct în probleme intime. La această vârstă, respectarea unei anumite distanţe de către tată este, într-adevăr, indispensabilă şi sentimentele de dragoste, de susţinere, de recunoştinţă, de admiraţie pe care el le încearcă trebuie, mai mult ca în alte perioade, să fie lipsite de conotaţii sexuale. Este de preferat să se facă abstracţie în totalitate de această dimensiune a relaţiei tată-fiică; totuşi, ea există în mod real: toate relaţiile umane au o componentă sexuală normală şi banală, inclusiv cea dintre un tată şi fiica lui. Or, pentru că la adolescenţă o fată este pe cale să devină femeie, este absolut necesar ca gândurile şi sentimentele cu tentă sexuală, care fac şi ele parte din relaţia ei cu tatăl, să fie perfect canalizate şi reprimate la minimum din partea tatălui.

Această distanţă legitimă dintre un tată şi fiica lui este, de altfel, necesară cu mult dincolo de nivelul superficial al comportamentelor aparente şi al cuvintelor schimbate. Se pot întâlni situaţii în care tatăl este îndepărtat geografic de fiica lui, din motive profesionale sau din cauza destrămării cuplului parental, şi în care, afectiv şi psihic, proximitatea rămâne mare. Invers, între un tată şi o fiică ce trăiesc sub acelaşi acoperiş, într-o proximitate fizică importantă, poate exista o distanţă relaţională şi afectivă invers proporţională cu depărtarea geografică ce separă acele fiinţe. Acest paradox ţine de faptul că relaţia dintre o fată şi tatăl ei implică două persoane într-o întâlnire reală, dar este trăită la trei niveluri: o inscripţie simbolică marcată de diferenţa între generaţii şi sexe, o inscripţie socială care îl plasează pe fiecare într-o cultură dată şi, în fine, o inscripţie fantasmatică sau imaginară care le transcende pe celelalte două precedente, la bine şi la rău. În această diferenţă complexă, între reperele simbolice şi sociale, pe de o parte, şi libera circulaţie a fantasmelor, pe de altă parte, se realizează poziţionarea fiecăruia. În asta rezidă distanţa potrivită pentru ca relaţia dintre o fiică şi tatăl ei să fie una fericită, cea mai fericită posibilă. În definitiv, la sfârşitul adolescenţei, un tată trebuie să fi ştiut

să-şi ajute fiica să se descurce suficient de bine singură şi să-i fi eliberat acel „paşaport de feminitate" de care ea are nevoie pentru a deveni femeie şi pentru a descoperi alte lucruri.

Femeile şi tatăl lor

O relaţie între o fiică şi tatăl ei, atunci când este satisfăcătoare, nu se întrerupe în adolescenţă. Dacă legăturile care s-au format în timpul copilăriei şi adolescenţei sunt făcute din dragoste şi respect, atunci fetele, devenite femei, pot căuta în viaţă un bărbat care să ştie să le înţeleagă, să le susţină, să le protejeze dacă e necesar, care să le respecte şi să le iubească pentru ceea ce sunt. Într-adevăr, acestea sunt calităţile pe care propriul lor tată le-a arătat faţă de ele, dovedindu-le astfel nu numai că era posibil să spere la aşa ceva de la un bărbat, ci că aveau tot dreptul. În asemenea condiţii, se constată cel mai adesea că alegerea tovarăşului de viaţă nu le împiedică pe fete să rămână apropiate de tatăl lor.

h

Cum să fim mândri unul de celălalt

Jane Fonda, despre care am vorbit deja, avea cu tatăl ei relaţii marcate de ambivalenţă. În cartea ei, mărturiseşte că, dincolo de criticile aspre pe care i le-a adus, a simţit mereu un sentiment de mândrie legat de simţul datoriei pe care acesta îl avea, de frumuseţea, de delicioasa lui timiditate, de capacităţile lui personale: „Tatăl meu fusese cercetaş, şi simţul datoriei era înscris în ADN-ul lui. Din nefericire, el ne amintea mereu acest lucru… Tatăl meu era de o frumuseţe dumnezeiască, fermecător de timid… A fost primul din promoţia lui, devenind ofiţer de informaţii aeriene… Ca mulţi alţii, el s-a întors din război schimbat. Cred că tatăl meu trăia într-un mediu exclusiv masculin, având o misiune de îndeplinit, o misiune adevărată, ceea ce făcea din el altceva decât un erou de cinema".

Mândria este un stimulent inepuizabil. O femeie care se poate sprijini pe cea a tatălui ei găseşte forţa de a depăşi spaimele, temerile, obstacolele pe care le întâlneşte în viaţă. Se hrăneşte din ea şi o alimentează în acelaşi timp. Această nevoie de mândrie o stimulează pentru a reuşi în viaţa profesională, sentimentală sau familială. Tânăra scriitoare Fai za Guene, după imensul succes al primei ei cărţi, Kijfe Kiffe demain, spunea într-o convorbire cu un jurnalist: „Eu prefer să rămân modestă… îmi place să câştig bani, bineînţeles. Fie şi numai

pentru că aş vrea să cumpăr o maşină ca să-i plimb pe părinţii mei. Tatăl meu are 75 de ani. A venit din Oran ca să muncească aici şi n-a reuşit să obţină permis de muncă. Şi mi-ar plăcea să-i ofer asta… Dar mai ştiu că nu faptul că mi se vând cărţile va face din mine un om de bine. Şi dacă am o ambiţie în viaţă, aceasta este să devin un om de bine32".

S-ar putea spune că o asemenea atitudine nu este decât expresia brută a narcisismului, condamnabil în sine. Dar asta înseamnă să uităm că narcisismul, atâta vreme cât nu este exacerbat, este un aspect normal al vieţii, de care fiecare are nevoie pentru a trăi, care este la originea stimei de sine şi a încrederii în sine. Acest „narcisism de viaţă" este în acelaşi timp, atunci când este proiectat asupra celuilalt, o forţă vitală transmisă cu fericire. Cea mai bună dovadă a acestui lucru este furnizată a contrario: când această mândrie între o fată şi tatăl ei nu (mai) există, suferinţa şi tristeţea îi iau locul.

În realitate, încă de când sunt foarte mici, fetele sunt foarte fericite să se simtă mândre de tatăl lor. Ele sunt fericite atunci când, arătând o fotografie unei prietene sau unui prieten, aud pe un ton admirativ: „Ce frumos! E tatăl tău?!" Ele sunt fericite când constată că tatăl lor este inteligent, cultivat, abil sau descurcăreţ. Sunt fericite când se publică vreun articol despre el într-un ziar al firmei unde lucrează ori în buletinul informativ al asociaţiei în care militează. Ele sunt mândre de el atunci când a fost curajos, onest şi generos. Mai târziu, chiar dacă ele o arată mai puţin, chiar dacă sunt mai distante sau par mereu în dezacord, această mândrie rămâne adânc ancorată în ele. De altfel, tocmai din acest motiv, o fată îşi iartă cu greu tatăl atunci când nu se ridică la înălţimea a ceea ce aşteaptă de la el şi o decepţionează.

Mândria pe care o simte o fată pentru tatăl ei este fără îndoială una din caracteristicile cele mai frapante pe care mi-a fost dat să le observ de-a lungul practicii mele profesionale. Cel mai adesea, sentimentul este reciproc şi taţii încearcă şi ei o imensă mândrie pentru fiica lor. Fără să o recunoască mereu cu uşurinţă, ei vor fi încântaţi ca cineva să laude inteligenţa ori frumuseţea fiicei lor. Priviţi faţa unui tată care o însoţeşte pe fiica lui în timpul ceremoniei de căsătorie a acesteia. Desigur, este vorba de o zi excepţională, de un moment deosebit de fericit, dar, dincolo de asta, străluceşte o fericire şi o mândrie care nu scapă nimănui. Naşterea unui copil va fi un alt

moment de mândrie împărtăşită, mai întâi pentru cuplul de părinţi, evident, dar şi pentru fiica devenită mamă şi pentru tatăl ei devenit bunic.

Mândria pe care o fată se bucură să o simtă gândindu-se la tatăl ei este dublă: ei îi place să fie mândră de el, dar îi place la fel de mult ca el să fie mândru de ea. De când e foarte mică şi de-a lungul întregii vieţi, ea va fi stăpânită de această dorinţă, dar, devenită femeie, un alt bărbat este lângă ea: soţul, prietenul sau iubitul, căruia trebuie să-i dea locul care i se cuvine. O femeie şi tatăl ei trebuie să fie atenţi la enervarea şi chiar la gelozia pe care ar putea să le suscite acestui bărbat legăturile foarte apropiate dintre ei: mândria lor reciprocă riscă, într-adevăr, să-i rănească acestuia narcisismul. Bărbaţii sunt mereu gata să se simtă în competiţie. Aşa sunt făcuţi ei. Inutil să mai adăugăm ceva…

O permanentă susţinere

Altă constatare: femeile aşteaptă, toată viaţa, ca tatăl lor să fie puternic, prezent în momentele dificile ale existenţei lor şi să manifeste o înţelegere paşnică a evenimentelor declanşate uneori chiar de ele însele. Să ascultăm povestea lui Camille pentru a înţelege mai bine.

Camille şi soţul ei traversează acea faimoasă perioadă de criză de la mijlocul vieţii. Cuplul are trei copii, două fete şi un băiat care sunt destul de „reuşiţi", chiar dacă fata cea mare le dă mai multă bătaie de cap de când a intrat în criza adolescenţei. Această femeie de patruzeci de ani, eficientă şi activă, nu mai crede în căsnicia ei de ceva timp: tensiunile, conflictele, dezacordurile au distrus iubirea, spune ea. Înainte de a lua o decizie, se hotărăşte totuşi să vorbească despre asta cu singura persoană în care ea are cu adevărat încredere: tatăl ei. Ştie că-i va da un sfat bun; chiar dacă îl apreciază pe soţul ei, el va şti să judece cum trebuie situaţia şi să o susţină. O revăd după ceva timp: ceea ce anticipase s-a confirmat. Tatăl ei n-a încercat să ia partea nimănui. Nu l-a condamnat nici pe soţul ei, nu i-a reproşat nici ei faptul că uneori este prea exigentă şi vrea mereu ca totul să meargă bine. El i-a spus simplu: „Dacă îţi iubeşti soţul, rămâi cu el; dacă nu, părăseşte-l. Ştiu că vei face alegerea potrivită, în acord cu ceea ce simţi cu adevărat". Camille mi-a spus că se gândise atunci că, într-adevăr, viaţa nu era un lung fluviu liniştit, iar cel mai important este să-i iubeşti pe

cei cu care trăieşti, dincolo de probleme şi conflicte, şi mai ales să ai mereu o susţinere reciprocă în caz de dificultăţi: „Este ceea ce a găsit mama mea la tata şi eu de asemenea; nu există niciun motiv pentru ca eu, să nu fac la fel cu soţul meu". Relaţia pe care Camille a putut s-o perceapă la părinţii ei şi „soliditatea" tatălui ei i-au permis să-şi depăşească propria criză conjugală: ea a primit susţinerea pe care o aştepta de la tatăl ei.

Cum să poţi iubi un bărbat diferit

„Singurul bărbat capabil să o impresioneze era cel care îi era superior prin inteligenţă, reuşită şi experienţă..." Acestea sunt cuvintele pe care le spune despre Charlotte Brontë biografa ei, Margot Peters. Şi aceasta, din cauza orgoliului personal, cum o sugerează această afirmaţie, sau pentru că aceste calităţi, pe care ea şi le recunoştea, nu-i aparţineau ei în abisul propriului inconştient, ci erau ale tatălui ei, pe care această femeie, scriitoare engleză de prim-plan, n-a acceptat niciodată să-l înlocuiască cu un alt bărbat? Tot din cauza legăturii cu tatăl lor, femeile îi vor repera, potrivit unui studiu ştiinţific american33, dintr-o singură privire, pe bărbaţii care li se par că pot fi taţi buni? în legătură cu acest subiect, îmi amintesc vorbele unui coleg care afirmase într-o zi în public că divorţul îi părea cea mai bună ieşire posibilă dintr-o primă uniune, deoarece cauţi mereu în ea imaginea mamei, dacă eşti băiat, şi imaginea tatălui, dacă eşti fată: numai după această primă experienţă, poţi aşadar, după părerea acestui coleg, să-ţi alegi liber un partener.

Mai multe ipoteze au fost avansate pentru a explica de ce unele fete aleg bărbaţi care seamănă puternic cu tatăl lor. Pentru unii, ar fi consecinţa unui complex Oedip neterminat; pentru alţii, ar fi aproape o fantasmă incestuoasă inconştientă; pentru alţii, ar fi vorba despre o „atracţie genetică naturală34". Mi se pare că răspunsul poate fi găsit, cel puţin parţial, în altă parte.

Nu mai trăim în epoca victoriană, femeile nu se mai căsătoresc cu un bărbat pe care nu îl iubesc, ele nu mai trebuie să se căsătorească cu orice preţ. Acest liber-arbitru, această liberă alegere este cu siguranţă un semn de progres. Aşa stând lucrurile, numărul tot mai mare de femei nemulţumite şi al despărţirilor care rezultă din aceasta este un fapt inevitabil. Tot aşa cum este indiscutabilă nostalgia iubirii şi a tandreţii pe care femeile aflate în terapie mărturisesc că o încearcă

pentru acest tată mitic, tatăl idealizat al copilăriei lor. Mi se pare că apropierea dintre aceste două constatări ne permite să spunem că nu e suficient să fi fost iubită de tată pentru a deveni o fată sau o femeie împlinită. În acest domeniu, tatăl are o altă datorie, pe care nu trebuie s-o neglijeze niciodată: aceea de a o autoriza pe fiica lui să plece, să-l părăsească.

Cum să te poţi desprinde de imaginea tatălui

Anna are 30 de ani şi traversează o perioadă dificilă. De doi ani, trăieşte cu Adrien, un băiat de vârsta ei. Este pentru prima dată când este îndrăgostită de un băiat de acest gen. Mai înainte era mereu atrasă de tineri fantezişti care aveau eşecuri la şcoală, apoi la instalarea în viaţa de adult, deşi erau complet capabili să se descurce. Adrien este un tânăr absolvent al Sco-Iii Naţionale de Administraţie, este serios, calm, inteligent şi îi oferă linişte. Totuşi, treptat, vechii demoni ai Armei ies din nou la iveală. La o petrecere, ea regăseşte un „ex", Vincent, de care a fost foarte îndrăgostită şi pe care l-a părăsit pentru că nu făcea nimic, în afară de faptul că fuma „joint"-uri trăind pe spinarea părinţilor. Ea este atunci cuprinsă de dorinţa incontro-labilă de a-l revedea, ceea ce şi face în weekendul următor, când Adrien este plecat din oraş din motive profesionale. Relaţia lor amoroasă şi sexuală este reluată. Anna se simte vinovată, dar în acelaşi timp se simte din ce în ce mai puţin bine cu Adrien, căruia nu are totuşi nimic să-i reproşeze. Într-o zi, tatăl ei află din întâmplare că ea se vede din nou cu Vincent în secret şi îi spune: „Nu începe din nou să faci greşeli, nu le repeta pe cele pe care le-am făcut eu la vârsta ta".

După ce mi-a povestit această scenă, Anna continuă şi îmi spune o altă frază a tatălui ei care a marcat-o la fel de mult. Era în urmă cu mai mulţi ani, cu ocazia unui examen prin care îşi încheia studiile, şi el i-a spus: „Dacă îţi iei examenul, vei putea să mă ajuţi în cabinetul meu de arhitectură…" Propunerea părea anodină, şi totuşi… Anna ştie că tatăl ei o adoră. Ea însăşi s-a simţit mereu foarte apropiată de tatăl său, uneori prea mult. Astăzi, ea înţelege că a interpretat această afirmaţie ca pe o expresie a dorinţei tatălui ca ea să nu-l părăsească niciodată şi să rămână toată viaţa lângă el. A conştientizat atunci că alegerea iubiţilor ei, cei cu care nu avea niciun viitor, nu era fără semnificaţie. Invers, într-o asemenea configuraţie, Adrien a fost primul bărbat cu care şi-a imaginat că-şi poate trăi viaţa ei, el fiind atât de diferit de tatăl

său; era de asemenea primul bărbat care risca să rupă definitiv legătura cu tatăl ei. Dar, în orice caz, cum ar fi putut ea să iubească un alt bărbat în afară de tatăl ei alegând băieţi imaturi sau un bărbat care s-o oblige să se despartă în mod real şi simbolic de „tatăl" ei?

După cum se vede din povestea Armei, relaţiile care o leagă pe o fată de tatăl ei se construiesc de-a lungul copilăriei, al adolescenţei şi, de asemenea, mult după aceea. Ele devin mai complexe pe măsură ce trece timpul, şi viaţa, continuând să fie marcate profund de iubirea din copilărie, făcând dovada evoluţiei acestei iubiri în adolescenţă, cu noile ei exigenţe de pudoare, de recunoaştere şi de independenţă şi, în sfârşit, reflectând nevoia unei identităţi de femeie bine asumată într-un sentiment de libertate, singurul care permite întâlnirea cu un alt bărbat. În definitiv, după ce am ascultat atâtea fete şi atâtea femei vorbindu-mi despre relaţiile cu tatăl lor, mi se pare că nu greşesc dacă afirm că, pentru a fi fericite, ele au nevoie să-i spună tatălui lor: „Te iubesc, dar lasă-mă să mă descurc singură şi eliberează-mi, cu ajutorul mamei, «paşaportul de feminitate»".

IfIT

De la cuvinte regretabile la răni dureroase

Am întâlnit numeroase fete care mi-au vorbit despre relaţiile fericite pe care le-au putut avea cu tatăl lor, dar am întâlnit şi altele care mi-au vorbit despre aceasta cu amărăciune, furie sau tristeţe. Incontestabil, un tată o poate face nefericită pe fiica lui. Vom vedea cum cea mai directă consecinţă, chiar dacă nu este una ineluctabilă, este dificultatea fetei de a găsi dragostea unui bărbat.

Relaţia „normală" a fiicelor cu tatăl lor nu este lipsită nici de probleme, nici de dificultăţi pasagere, aceasta este un fapt, dar ceea ce vreau eu să abordez aici sunt cazurile în care legăturile dintre o fată şi tatăl ei sunt sursa unei reale şi profunde suferinţe. Unele cazuri pot părea paradoxale, cum e cel când un tată iubeşte prea mult; altele sunt uşor de înţeles, cum ar fi absenţa, dispariţia precoce sau refuzul unui tată de a pune capăt unui conflict mai mult sau mai puţin îndelungat ori puternic cu fiica lui. În fine, mai există şi comportamentele paterne insuportabile, în situaţiile extreme de reale violenţe fizice sau sexuale.

O suferinţă paradoxală: taţii care iubesc prea mult

Un tată îşi iubeşte prea mult fiica dacă îi acordă în mod evident un loc mai important decât celorlalte femei din viaţa lui. Poate fi

susţinut paradoxul că un tată care îşi iubeşte prea mult fiica o poate face nefericită? Eu cred că da.

O dragoste care sufocă

Louis-Prosper Claudel, tatăl lui Camille, al cărei destin strălucit şi tragic este cunoscut*, nu era prea apropiat de scumpa lui fiică atunci când îi şoptea la ureche: „Tu eşti micuţa mea vrăjitoare?" 1 Moş Goriot, atât de disponibil, atât de generos, după cum ni-l arată romanul lui Balzac, nu era el prea iubitor? Un tată poate, în mod involuntar, să o împiedice pe fiica lui să-şi câştige independenţa, să scape de sentimentul inconştient de culpabilitate pe care îl încearcă mereu în faţa iubirii pe care el i-o poartă şi să o împiedice uneori să-şi afirme punctele de vedere proprii sau opoziţia. Acest tată transgresează, fără să vrea bineînţeles, necesara diferenţă dintre generaţii şi creează, fără să ştie, un sentiment apăsător. Le-am auzit de multe ori pe femei spunând: „Tatălui meu i-a fost prea teamă că nu-l iubesc". Este adevărat că unii taţi îşi manifestă în mod excesiv temerile de a pierde o parte din tandreţea pe care o

— Camille Claudel – sculptoriţă franceză (1864 – 1943), sora scriitorului Paul Claudel. A fost foarte apropiată de tatăl ei, un om extrem de sensibil, care a susţinut-o în cariera artistică. A fost eleva lui Auguste Rodin, cu care a avut o relaţie amoroasă. După ruptura cu el, destinul ei a luat o întorsătură tragică. Atinsă de demenţă, ea şi-a petrecut ultimii 30 de ani din viaţă într-un azil de alienaţi mintal. (N. t.)

primesc de la fiica lor. Ei sunt atunci gata, într-un mod foarte stângaci, să facă totul pentru a o mulţumi.

Un tată care îşi iubeşte vrea mult fiica poate să o facă nefericită, să o culpabilizeze şi riscă să accelereze o distanţare din partea ei. Taţii pot atunci să pluseze cu atenţii neîndemânatice sau să se plângă de răceala sau ingratitudinea fiicelor lor. Fata, fugind de dragostea prea puternică a tatălui ei, îşi manifestă angoasa prin iritabilitate, ba chiar prin comportamente uneori ostile, pe care se simte obligată să le adopte pentru a se distanţa. Se formează astfel un cerc vicios în detrimentul fiecăruia dintre ei.

Un sentiment de omnipotenţă indus

Un tată care îşi idolatrizează fiica poate, în mod paradoxal, să provoace apariţia la aceasta a unui sentiment de omnipotenţă care o face dezagreabilă prin exigenţele pe care le exprimă. Aurelia, în vârstă

de 15 ani, vine la şedinţele de terapie însoţită de mama ei. Motivul aparent al vizitei ei este un profund dezacord şi certuri constante între ele. Aurelia îi reproşează mamei ei că stă mereu cu ochii pe ea, că n-o interesează decât de rezultatele ei şcolare, că nu o lasă să se vadă cu prietenii şi că, mai ales, consideră că iubitul ei, pe care-l cunoaşte de puţin timp, nu poate avea decât o influenţă nefastă asupra ei.

Mama lui Aurelia se apără în faţa acuzaţiilor. Ea consideră că fiica ei se comportă de parcă ar fi mai mare decât este în realitate, că nu-şi asumă nicio responsabilitate acasă, că se crede „o regină", că nu dă niciun ajutor, că este, într-un cuvânt, o fiinţă „groaznică".

Pe măsură ce întrevederea se derulează, tonul e tot mai ridicat. Mi-e foarte greu să intervin şi, de fiecare dată când încerc să o fac, am sentimentul că efectul este contrar celui pe care încerc să-l obţin. Dezacordul dintre ele, şi pot spune chiar disputa, e tot mai vizibil. Reuşesc totuşi, la un moment dat, să pun o întrebare: „Tatăl tău, Aurelia, soţul dumneavoastră, doamnă, ce crede despre asta?" Mama îmi răspunde că fiica sa se consideră mica prinţesă a tatălui ei şi că acesta din urmă este singurul responsabil de acest lucru. Ea se lansează atunci în lungi diatribe împotriva soţului ei. Aceste critici la adresa soţului, exprimate violent şi pasional, par să le pună subit pe fiică şi pe mamă în acord. Aurelia intervine pentru a adăuga: „Oh, da! În orice caz, mă iubeşte aşa de mult, că nu e niciodată lângă mine". Le propun o a doua întrevedere, de data asta în prezenţa acestui bărbat. Amândouă consideră că acest lucru va fi dificil. După două întâlniri ratate, o primesc în sfârşit pe Aurelia împreună cu mama şi tatăl ei. Acesta din urmă mi se pare un tip şters; unele din atitudinile şi vorbele lui dau impresia unei mari apropieri de fiica lui. El spune, de exemplu, că fiica lui se înfurie uneori şi poate fi chiar violentă cu mama ei: „Cu siguranţă, nu gândeşte cu adevărat ceea ce spune", adăugând de câteva ori, ca o scuză: „Aşa-i adolescenţa!" Aurelia afişează un zâmbet ironic, din care nu înţeleg dacă se răzbună pe mama ei şi încearcă plăcerea de a ieşi învingătoare din confruntarea cu ea sau dacă îi arată astfel tatălui ei că îl domină.

Un detaliu mă frapase totuşi încă de la prima mea întâlnire cu Aurelia şi mama ei: adolescenta purta o şapcă din velur negru, elegantă, şi care îi dădea, în ciuda unei laturi de băieţoi, un farmec feminin incontestabil. În timpul acestei a doua întrevederi, Aurelia

poartă aceeaşi şapcă. Aşa cum fac adesea, la un moment dat, îl întreb pe tată ce profesie are. Nu mică mi-a fost surpriza să aflu că meseria lui îl obligă să poarte în mod regulat o şapcă! Nu mă pot împiedica, întorcându-mă când spre unul, când spre celălalt, să nu le spun zâmbind, uitându-mă la şapca lui Aurélia: „Se pare că aveţi multe lucruri în comun!" De data asta, Aurélia râde de-a binelea. În schimb, tatăl ei nu pare să fi înţeles aluzia, spre deosebire de mama, care adaugă: „Vedeţi, v-am spus doar, regele şi prinţesa…" Mă gândesc în sinea mea că regele e gol… într-adevăr, fiica lui pare să domine relaţia. Acest tată nu poate, aşadar, să înlăture disensiunile dintre soţia şi fiica lui; s-ar putea chiar spune că, inconştient, aceste disensiuni îi sunt de folos, fiindcă îl scutesc să intre în conflict direct cu nevasta lui. Sistemul este bine instalat şi doar înţelegerea acestui sistem de către cei trei protagonişti va permite fiecăruia să-şi reia locul, să-şi exprime resentimentul în faţa celui căruia i se adresează în realitate şi să meargă mai departe.

O fată caută pur şi simplu să fie iubită de tatăl ei; cel mai adesea, ea reuşeşte să facă asta, dar acţionează ca un copil, cu spontaneitate şi fără gânduri rele ascunse. În ceea ce-l priveşte pe tată, el este un adult, dar poate să ajungă să seducă „prea mult", fie din cauză că are el însuşi o imensă nevoie de afecţiune, fie într-un moment pervers în care neagă distanţa dintre copil şi adult. Trecerea de la limbajul tandreţii la cel al pasiunii riscă atunci să dea naştere unei periculoase ambiguităţi. Fără să meargă până acolo, un tată poate să-şi iubească prea mult fiica, fără a avea vreo ambiguitate sexuală, ci doar pentru că el n-o are decât pe ea şi pentru că ea e singura fiinţă din lume care îi dăruieşte dragostea de care are nevoie.

Legături dureroase, dar comprehensibile

Este vorba despre legături în care suferinţa provine dintr-o situaţie în mod obiectiv dureroasă.

Tatăl absent în romanul ei Gamines, Sylvie Testud2 povesteşte despre dispariţia tatălui, care a fugit, abandonând-o pe mama ei. De la tatăl ei n-a păstrat decât o urmă minusculă: „Am pus fotografia lui în buzunarul de la spate al jeanşilor şi am stat pe ea timp de treizeci de ani… Nu am tată, dar nu-mi pasă, asta e". Această aparentă forţă de caracter nu se întâlneşte prea des; în general, o fată nu-şi iartă tatăl că n-a fost lângă ea, fie pentru că a dispărut prematur, fie, ca în cazul lui

Hortense, pentru că a fost absent în copilărie. Ea îşi va manifesta furia într-un mod neaşteptat, surprinzător şi pentru ea însăşi.

Hortense îmi povesteşte o întâmplare care a marcat-o foarte mult. Când era mică, tatăl ei a plecat trei ani în străinătate din motive profesionale, nerevenind în Franţa decât sporadic. La capătul celor trei ani, el s-a întors în sfârşit în sânul familiei. Ea îşi aminteşte foarte bine că avea 10 ani şi că, în ziua întoarcerii, revederea a decurs rău. Ea era cu siguranţă foarte enervată, fusese insuportabilă şi, în definitiv, spunea ea, se pregătise pentru o decepţie. Deşi ar fi trebuit să se bucure, ea păstrase o amintire urâtă despre întoarcerea tatălui ei. Acest lucru o făcuse ca toată tinereţea să păstreze o ranchiună încă vie faţă de tatăl ei.

Tatăl „etern" 3

Astăzi, în marea majoritate a cazurilor, decesul tatălui survine la o vârstă la care copilul, în cazul de faţă fata, este deja bine instalat în viaţa adultă. Astăzi, dispariţia unui tată se produce în general din ce în ce mai târziu. Această evoluţie poate, fără îndoială, să diminueze durerea doliului, însă travaliul doliului continuă să fie o realitate. Dar, în diferite cazuri – pierderea unei mame sau a unui tată pentru un fiu, pierderea unei mame sau a unui tată pentru o fiică –, ţinând cont de particularităţile fiecărei poveşti, experienţa mea mă face să cred că, pentru o fată, cea mai dureroasă pierdere este cea a tatălui.

O profundă suferinţă la moartea tatălui nu înseamnă în mod obligatoriu că tatăl şi fiica aveau o relaţie fericită, lipsită de orice conflict sau de reproşuri ale fiicei. Dispariţia tatălui pare a fi momentul în care întregul ataşament reînvie, indiferent care a fost calitatea relaţiei. Impactul pierderii tatălui le poate face pe unele femei să se simtă mai puţin disponibile în viaţa lor conjugală sau familială. Asta poate justifica lipsa lor de atenţie, de disponibilitate, de toleranţă în viaţa profesională. Unele simt timp de mai multe luni o adevărată stare de rău, iar altele, în cazuri mai rare, ce-i drept, cunosc o „mică" depresie, în afara cazului când e vorba de o dispariţie prematură, din fericire, ele se obişnuiesc treptat cu doliul.

Dispariţia prematură

Cazul dispariţiei premature a tatălui merită, într-adevăr, să fie tratat separat. Diane Middlebrook4 este autoarea unei cărţi foarte frumoase despre legendarul cuplu literar american Sylvia Plath şi Ted

Hughes, respectiv poeta şi scriitorul căsătoriţi pentru a fi împreună la bine şi la rău. Când Ted Hughes o părăseşte pe Sylvia Plath în 1963, ea dă drumul la gaz şi se sinucide. Avea atunci 31 de ani. Diane Middlebrook ne face să înţelegem că Sylvia „murise" cu mult înainte. Tatăl ei, frumosul Otto Plath, emigrat din Dantzig în Statele Unite, a murit când ea avea opt ani, în urma complicaţiilor provocate de un grav diabet. Ea nu va înceta să-l cheme în ajutor pe mult iubitul ei daddy: „Tată, tată, consolează-mă!", strigă ea printre suspine în faţa psihiatrilor pe care îi consultă încă din adolescenţă din cauza depresiei şi a tentativelor de sinucidere. Este frumoasă, revoltată, ar vrea să fie ea însăşi, dar se pare că trebuie să aleagă mereu între scriitură şi moarte.

Când a fost ales, în 1984, „poet laureat" (un titlu decernat pe viaţă şi prin care devii membru al Casei Regale a Angliei), Ted Hughes a mărturisit: „Energia, niciodată diminuată, a Sylviei Plath a avut asupra vieţii mele o influenţă majoră" 5. Dar de unde provenea această energie, dacă nu din disperarea de a-şi fi pierdut tatăl prea de tânără?

Sibylle Bedford, scriitoare şi jurnalistă (a consemnat câteva mari procese, printre care cel al lui Jack Ruby ucigaşul presupusului asasin al lui John Kennedy), şi-a pierdut tatăl la vârsta de şapte ani. Consecinţele acestei pierderi, în afara gustului pentru scris, sunt diferite de cele menţionate în cazul Sylviei Plath. În legătură cu autobiografia acestei scriitoare, Sables mouvants, jurnalista Josya-ne Savigneau scrie: „Nomadă iubitoare de lux, europeană absolută, cosmopolită poliglotă, amatoare de călăto Rezilienţă şi rezonanţă

Importanţa legăturii care există între o fetiţă şi tatăl ei face din dispariţia acestuia din urmă un veritabil traumatism, dar ştim, mai ales graţie lui Boris Cyrulnik7, că există factori de rezilienţă şi de rezonanţă. Primii permit fiinţei umane să se elibereze de traumatismele precoce; celelalte arată că cicatricea va rămâne mereu.

Pauline, o tânără foarte simpatică, a venit să mă vadă când şi-a început viaţa profesională, pentru că nu se simţea în stare să înfrunte mizele unei vieţi de adult: să exercite cu plăcere şi în mod constant o meserie, să aibă o relaţie prelungită cu un bărbat. Când am văzut-o pentru prima oară, am crezut-o mai tânără decât părea. Trebuie să spun că era îmbrăcată şi pieptănată ca o adolescentă. Nu i-am spus-o, dar nu m-am mirat când, în timpul primei întrevederi, mi-a relatat

foarte spontan – şi, se pare, pentru a se uşura – povestea ei. Tatăl ei murise de cancer când ea avea opt ani şi încă se mai gândea adesea la asta. Cultiva chiar aceste gânduri pentru a păstra amintirea tatălui ei: „Pentru mine, este ceva intim". Nu voia rii, gustul o purta către persoane mai în vârstă decât ea: «În prieteniile şi iubirile mele, am căutat întotdeauna persoane mai în vârstă.» Problema e că, odată cu trecerea timpului, nu mai rămâne nimeni ca să răspundă unor asemenea înclinaţii.6" Cum să nu faci legătura între acest gust pentru persoane mai în vârstă decât ea şi pierderea tatălui, un aristocrat neamţ, atât de iubit, pe care un tată vitreg britanic, căsătorit de convenienţă cu mama ei italiancă, nu l-a înlocuit niciodată?

ca mama ei să ştie că mergea la psihanalist: „Mi-e teamă să nu creadă că n-a făcut tot ce putea pentru mine după decesul tatălui meu. Ceea ce am să vă spun e personal, îmi iubesc mama, dar nu vreau ca ea să-mi cunoască toate gândurile. Este ca şi cum ar intra în baie fără să bată la uşă şi m-ar vedea goală".

Pauline fusese aşadar crescută de mama ei, ca şi fratele ei mai mic, care, după părerea ei, fusese mult mai curajos. Ea nu făcuse decât să-şi continue studiile cu mai multă sau mai puţină uşurinţă. În adolescenţă, deşi a rămas foarte apropiată de mama ei, ea recunoaşte că s-a comportat foarte provocator şi că i s-a împotrivit mult, fără îndoială, spune ea astăzi, fiindcă îi admira curajul de care dăduse dovadă şi se simţea vinovată că ea nu este atât de puternică. Era foarte sociabilă cu oamenii de vârsta ei, dar suferea că nu are prietenii statornice. De unde venea această frică de a avea o relaţie intimă? îi era teamă ca aceasta să nu se întrerupă din nou prematur?

Făcuse studii de Drept pentru a deveni avocat, ca tatăl ei. Repetase anul de două ori, dar, cu toate astea, reuşise să-şi termine studiile şi să-şi ia diploma. Era momentul pe care-l alesese ca să fie ajutată. Acceptase rapid ideea că avea în ea dorinţa de a reuşi, de a se simţi bine în pielea ei, aşa cum dorea mama ei, dar şi de a fi aşa cum i-ar fi plăcut tatălui ei. Simţea adesea, spunea ea, nevoia să i se spună ce trebuia să facă, asemenea unei fetiţe. În acele momente, realiza, mai mult ca niciodată, cât îi lipsea tatăl ei. Dispariţia prematură a unui tată poate, ca în cazul lui Pauline, să-i provoace unei fete, fără ca ea să fie cu adevărat conştientă de asta, o oarecare dificultate în a creşte şi în a-şi găsi autonomia.

Când el nu vrea să cedeze

Nimeni nu va nega faptul că relaţia unei fiice cu tatăl ei este marcată de dispute, de conflicte şi uneori chiar de adevărate rupturi. Există chiar, în unele situaţii, multă violenţă. Totuşi, în marea majoritate a cazurilor şi oricare ar fi fost problemele anterioare, o fată va dori mereu, într-un moment sau altul, să aplaneze conflictele cu tatăl ei. Din nefericire, acesta din urmă nu vrea mereu asta, fie că s-a simţit prea rănit, fie că a fost prea decepţionat, fie că e prea orgolios sau prea încăpăţânat.

„N-am îmbrăţişat alegerea tatălui meu".

Tatăl lui Marie este florar. De-a lungul anilor, el şi-a deschis mai multe florării. Când copiii lui au crescut, a dorit ca ei să vină să lucreze cu el pentru a-l ajuta şi pentru a-şi extinde afacerea. Marie are doi fraţi care şi-au întrerupt studiile şi s-au supus dorinţei tatălui lor. Dar ea a refuzat. Pasionată de literatură, voia să se facă profesoară. Cu multă tenacitate şi tărie de caracter, s-a opus tatălui ei, ajungând să se certe cu el. Şi-a realizat dorinţa. Acum e profesoară şi e fericită să-şi exercite profesia. Are totuşi sentimentul că tatăl ei îi poartă pică în continuare fiindcă i-a înşelat aşteptările. A avut mai multe tentative de a se apropia de el, dar acesta a rămas distant. Ea are sentimentul că el nu-şi va schimba niciodată atitudinea în ceea ce o priveşte. Tatăl lui Marie nu este în război deschis cu fata lui, dar ea se teme că nu-i va ierta niciodată dorinţa de autonomie, totuşi cât se poate de firească.

„În ciuda tuturor eforturilor…"

Povestea lui Sarah este diferită şi mai violentă. Războiul cu tatăl este pricinuit de căsătoria ei cu un bărbat pe care el nu-l acceptă absolut deloc. Ea admite că, prin această alegere, a fost, fără îndoială, mai mult sau mai puţin provocatoare, dar nu înţelege totuşi ca, după atâţia ani, tatăl ei să nu poată depăşi diferendul dintre ei, aşa cum îşi doreşte ea. Ba chiar şi-a convins soţul să se angajeze într-un domeniu profesional menit să-l satisfacă pe tatăl ei. N-a ajutat la nimic. Ea suferă şi se simte sfâşiată între sentimente opuse: să-şi părăsească soţul, deşi îl iubeşte, pentru a potoli mânia tatălui său, care nu se va schimba niciodată, sau, dimpotrivă, să rupă orice relaţie cu el.

Dacă povestea lui Marie şi cea a lui Sarah diferă, consecinţele sunt aceleaşi: taţii lor par să nu mai vrea să se împace niciodată cu ele, în ciuda eforturilor pe care ele le-au făcut. Ce-i de făcut aşadar atunci

când un tată nu vrea să facă pace? O fată care suferă din acest motiv trebuie să se resemneze, să renunţe la dorinţa de împăcare şi să se detaşeze sau trebuie să continue să gândească la faptul că timpul lucrează în favoarea ei şi să-şi arate cu tenacitate dorinţa de tandreţe şi de afecţiune? Desigur, nu există un răspuns, într-atât cazurile şi situaţiile sunt diferite unele de altele. Totuşi, un lucru este sigur: o fată nu va regreta niciodată că a făcut primul pas spre tatăl ei, oricare ar fi rezistenţa acestuia. Lui îi revine apoi sarcina de a-şi asuma responsabilitatea actelor sale, a deschiderii lui său, dimpotrivă, a autoexilării în spatele unor ziduri pe care singur le-a ridicat.

De la cuvinte regretabile la răni dureroase 133 Legăturile care sunt sursă de nevroză

Legăturile care sunt sursă de nevroză pot fi mult mai puţin evidente decât cele pe care le-am evocat mai înainte. Ele sunt parţial la originea unei suferinţe ale cărei cauze subiectul nu le înţelege imediat. Propun să deosebim două tipuri de situaţii conflictuale, în parte inconştiente: când miza principală se situează direct între tată şi fiică şi când aceasta se situează în triangulaţia tată, mamă şi fiică.

Prea marea presiune psihică a tatălui

Experienţa mea profesională m-a învăţat că taţii puteau fi tentaţi să stabilească cu fata lor trei moduri de relaţie cu consecinţe dureroase: tentaţia „strict imperativă", tentaţia „proiectivă" şi tentaţia „regresivă". Unii taţi pot fi stăpâniţi de o tentaţie „erotică", ce riscă nu atât să-i facă să sufere, cât să le distrugă pe fiicele lor. Despre asta, voi vorbi mai încolo.

— Tentaţia strict „imperativă" se referă la taţii ale căror principale schimburi cu fiica lor consistă în a-i explica, în termeni tehnici, ce trebuie să înveţe, să spună, să nu spună, să facă, să nu facă, cu cine trebuie să se întâlnească, pe cine nu trebuie să frecventeze etc. Se spune că ea este strict „imperativă", căci nu lasă loc altor schimburi, mai intuitive, mai afective. Acestei tentaţii strict educative i se asociază în general o tentaţie modelatoare: „Fă ca mine… Pe timpul meu… Părinţii mei m-au învăţat că… Dacă vrei să reuşeşti…" Copilul, în cazul de faţă fata, pentru a continua să se simtă iubită, atunci când este sensibilă, percepe aceste sfaturi ca pe nişte dictate cărora nu are dreptul să li se sustragă. Ea devine atunci subiectul unui conflict interior care îi ghidează puternic viaţa: „Vreau să fiu liberă, dar, dacă

nu-i fac pe plac tatălui meu, el n-o să mă mai iubească”.

— Tentaţia proiectivă este diferită de precedenta, dar consecinţa poate fi asemănătoare. Tatăl vrea ca fiica lui să fie şi să realizeze ceea ce el n-a putut să fie şi să realizeze. Nu mai e: „Fă ca mine”, ci „Fii ceea ce eu n-am putut să fiu”. Proiecţia unui ideal asupra fiicei lui reprezintă aici motorul principal şi cvasiconstant al relaţiei tatălui cu copilul său. Consecinţa acestei tentaţii proiective este într-adevăr apropiată de cea a tentaţiei strict imperative, căci ea lasă puţin loc individualizării fetei, libertăţii de a fi ea însăşi şi posibilităţii de a fi influenţată de alte modele sau de alte întâlniri.

— Tentaţia regresivă se întâlneşte la taţii dominaţi atât de mult de impulsul lor erotic sau agresiv, încât fug de orice contact cu fiica lor, care ar putea să le scoată la iveală fragilitatea. Pentru a se apăra psihic, ei se pot arăta foarte distanţi, ba chiar dezinteresaţi de funcţia lor paternă.

Acestor trei tentaţii ale tatălui le corespund trei sentimente ale fiicei: cel de a nu fi niciodată suficient de apreciată, cel de a nu fi niciodată considerată fiica ideală şi, în sfârşit, cel de a nu exista pentru tatăl său.

Caut cu disperare stimă

O fată este întotdeauna decepţionată de a nu fi la înălţimea speranţelor tatălui ei. Dar această speranţă pune probleme atunci când este excesivă. O colegă8 povesteşte cazul unei paciente care, atunci când era mică, îşi făcea temele cu tatăl ei. Acesta se enerva foarte uşor şi adesea ajungea să-i tragă câteva palme la fund. Pentru că se încăpăţâna, evident, să rămână surdă la explicaţiile pe care i le dădea tatăl ei, şi terorizată fără îndoială de acesta, ea lua în mod frecvent note proaste. Se înţelege de ce l-a clasat ulterior pe tatăl ei în categoria taţilor autoritari. Devenită adult, ea prezenta o tulburare care o jena foarte tare: încurca în mod frecvent cuvintele şi îi era greu să se facă înţeleasă. Un tată nu trebuie să uite niciodată că, dincolo de aparenţe, o fiică încearcă mereu să fie la înălţimea dorinţelor lui. Dacă ea are sentimentul că nu reuşeşte, va fi foarte adesea obsedată de gândul: „Nu voi reuşi niciodată!” Acest gând riscă să se generalizeze la întreaga ei existenţă şi la tot ceea ce face.

Dar un alt sentiment poate rezulta din faptul că nu este niciodată la înălţimea dorinţelor tatălui: ura. Într-adevăr, tentaţia strict

imperativă poate genera unei fiice sentimentul dureros că tatăl ei nu o respectă. Am subliniat deja cât de mult are nevoie o fată să simtă respect din partea tatălui. Din nefericire, taţii nu se gândesc mereu la acest aspect. Ei pot, involuntar, dar uneori şi voluntar, ceea ce e mai grav, să se uite într-un fel, să spună ceva, să facă un comentariu care pentru ei n-are mare importanţă, dar care rămâne întipărit în memoria copilului, a adolescentei sau a tinerei femei. Această lipsă de respect poate atinge toate domeniile vieţii, dar atacă mereu, mai mult sau mai puţin, femininul. Atitudini sau vorbe autoritare repetate sunt înţelese, de la o anumită vârstă încolo, de o fată ca un afront personal din partea tatălui. Evident, aceste atitudini şi vorbe repetate vor fi şi mai inoportune dacă sunt în mod direct îndreptate către ea. Fără îndoială, ceea ce o face cel mai mult să sufere pe o fată este ca aceste atitudini sau vorbe să aibă o conotaţie sexuală. Ca orice femeie, dar cu mai puţină experienţă şi, de asemenea din cauza legăturii filiale, aceasta simte atunci la tatăl ei tendinţa de a o considera un obiect.

A fi cu orice preţ ceea ce el n-a putut să fie în faţa unui tată stăpânit de o tentaţie proiectivă, o fiică poate trăi sentimentul de a nu fi niciodată fiica ideală. Un tată, ca şi o mamă, poate aştepta de la fiica lui ca ea să ajungă ceea ce i-ar fi plăcut lui să fie, să aibă ceea ce i-ar fi plăcut lui să aibă sau să facă ceea ce i-ar fi plăcut lui să facă. Este normal ca un părinte să-şi proiecteze asupra copiilor lui propriile idealuri. El le transmite astfel reprezentarea conform căreia viaţa înseamnă dorinţe şi aşteptări, care furnizează motive de a trăi şi obiective de realizare personală. Este ceea ce, în psihologie, se cheamă „idealul eului" şi care permite copilului să se formeze. Şi ca întotdeauna în câmpul psihologiei umane, totul e o problemă de grad. Este aşadar necesar să distingem între acest „ideal al eului", construit prin proiecţia idealurilor părinţilor, şi ceea ce este numit „eul ideal", care dă naştere unui sentiment de omnipotenţă sau de megalomanie. În cazul acestui „eu ideal", nu se mai pune problema alegerii unui scop, despre care ştii că nu poate fi atins decât parţial, şi să fii totuşi fericit; nu mai este vorba despre o dorinţă sau o fantasmă, ci de o realitate absolută, constrângătoare, antrenând un sentiment de omnipotenţă sau de megalomanie.

Eul ideal poate avea ca origine o presiune tiranică, mai mult sau mai puţin conştientă, din partea părinţilor. Tatăl o poate exersa asupra

fiicei lui. Un tată ale cărui studii n-au fost prea reuşite sau strălucitoare aşteaptă ca fiica lui să aibă o reuşită şcolară, iar ea nu-i poate îndeplini cu adevărat această dorinţă – decât doar cu preţul unui efort deosebit de intens, care, mai devreme sau mai târziu, va duce la o criză personală sau relaţională cu tatăl său. Un tată care a suferit că aparţine unui mediu social modest poate căuta cu orice preţ ca fiica lui să se mărite cu cineva înstărit. O tânără femeie îmi mărturisea într-o zi: „Am fost obligată să-i spun: «Totuşi, n-o să-mi alegi tu soţul»".

La un grad superior, am putut observa tinere suferind de o anorexie mentală (se ştiu puţine lucruri despre originea acestei tulburări), dintre care unele aveau în mod incontestabil o relaţie deosebită cu un tată foarte exigent şi idealist. Unele îşi considerau corpul ca fiind centrul nevralgic al imperfecţiunii lor. Ele nu ştiau că idealul de a slăbi şi controlul strict al alimentaţiei, în numele unei imperfecţiuni imaginare privind o anumită parte a corpului, nu era decât realizarea inconştientă şi interiorizată a unei dorinţe paterne de perfecţiune fizică proiectate asupra lor, întrucât, aparent, aveau o relaţie bună cu tatăl lor. Una dintre aceste fete mi-a povestit într-o zi, în timpul şedinţei de psihoterapie, un vis semnificativ: „Eram la Londra şi mă plimbam cu tatăl meu. Oamenii îl priveau şi spuneau: «Ce bărbat frumos ar fi dacă ar avea treizeci de kilograme mai puţin!» Este adevărat că mereu l-am considerat gras pe tatăl meu şi că l-am auzit adesea spunând: «Nu vreau să semeni cu mine, mi-ar fi plăcut atât de mult să fiu slab!» Am avut mereu sentimentul că tatăl meu făcuse o fixaţie pentru femeile fili-forme… În visul meu, dintr-odată, nu mai eram eu cea care mă plimbam cu el, ci manechinul Kate Moss, despre care ştiu că este anorexică sau că a fost. Ei păreau să fie foarte fericiţi. Nu înţeleg, fiindcă, într-adevăr, n-aş vrea să semăn cu ea". Nu e nevoie de interpretări prea lungi pentru a descoperi dorinţa ascunsă din acest vis: aceea de a fi imaginea ideală constrângătoare pe care acest tată o aştepta de la fiica lui şi pe care i-ar fi plăcut s-o arate celorlalţi.

Dar am mai întâlnit şi un alt caz. E vorba despre fete care nu sunt pasionate, dar se simt constrânse să practice una din următoarele trei activităţi artistice sau sportive: dansul clasic, echitaţia sau gimnastica. Sunt activităţi care, după cum se ştie, cer o extremă rigoare, o exigenţă deosebită şi o angajare totală. Am regăsit la unele dintre ele o legătură cu proiecţia unui eu ideal al tatălui. E vorba

despre taţi care, din diverse motive, aşteaptă în mod inconştient ca fiica lor să realizeze ceea ce ei resimt, la modul narcisist, ca pe o lipsă dureroasă. Totuşi, spre deosebire de fetele care suferă de anorexie mentală, în cazul cărora e vorba în principal de un conflict latent cu tatăl şi de un conflict manifest cu mama, amândoi simţindu-se neliniştiţi şi vinovaţi din cauza pierderii în greutate a fiicei lor, în cazul de faţă, conflictul dintre tată şi fiică este foarte explicit.

Taţii în defensivă

O fată care nu se simte recunoscută, valorizată, văzută sau înţeleasă de tatăl ei, care nu are impresia că este

„Reală" în ochii lui, se aşteaptă să trăiască aceeaşi experienţă şi cu restul societăţii, al cărei reprezentant cel mai important îl consideră. Ea se întreabă dacă va putea vreodată să facă parte din această lume, din moment ce nu face parte nici măcar din viaţa lui, şi dacă se va simţi vreodată iubită sau acceptată9. O fată poate avea sentimentul că nu îl interesează pe tatăl ei. Ea vrea să găsească explicaţii simple acestui lucru: este prea egoist, i-ar fi plăcut să aibă un băiat – precum Clara, care era convinsă în visele ei că tatăl i-ar fi oferit totul dacă, din întâmplare, ea s-ar fi născut „băiat". Dar înţelegerea acestui dezinteres este uneori mai complexă. Nu este uşor pentru o fată să se confrunte cu un tată stăpânit de tentaţia regresivă de care vorbeam mai înainte. În faţa unui tată distant, care se preocupă doar aparent de fiica lui sau care nu se ocupă de ea decât din punct de vedere financiar, este greu pentru o fată să înţeleagă că, în realitate, lui îi e frică de o relaţie prea apropiată şi că adoptă o atitudine defensivă fobică. Ea poate, pur şi simplu, să interpreteze comportamentele, bazate pe această frică, ca o lipsă de interes faţă de ea, ceea ce o face să-şi pună întrebări despre ce este ea, ce a făcut sau ce a spus ca să merite o asemenea atitudine. Ea poate, de asemenea, în cazul unei separări a părinţilor, să creadă că tatăl ei o consideră prea apropiată de mama sa sau că îi seamănă prea mult şi că o face să plătească pentru o problemă care nu o priveşte. E şi cazul lui Ophelie, care îmi spune, într-o zi: „În realitate, cred că tatăl meu nu mai este interesat de mine de mult timp". Aparent, ea are motive să creadă acest lucru. Când îi telefonează tatălui, el nu îi răspunde întotdeauna. Când, în adolescenţă, ea a reuşit la un examen, el n-a felicitat-o. Când a aflat că a fost admisă la o şcoală de comerţ, el i-a spus: „În sfârşit, acum o să

lucrezi şi tu!" Amintirile de la rarele mese de prânz luate cu tatăl ei sunt mai degrabă dureroase: el părea jenat, nu ştia ce să-i spună şi momentele de tăcere erau apăsătoare. Ea ajunge din când în când să-şi explice acest comportament considerând că tatăl ei a fost mereu interesat în primul rând de el, de viaţa lui profesională şi personală. În aceste momente, ea aproape că îi iartă atitudinea. Dar, cel mai adesea, se zbate între două sentimente: e supărată pe el sau e supărată pe ea însăşi. Într-adevăr, părinţii ei s-au despărţit când ea era foarte mică. Are sentimentul că tatăl i-a lipsit mult, că a întâmpinat multe dificultăţi până să-şi găsească un loc între sora şi mama ei, loc pe care ar fi putut să-l găsească mai uşor dacă tatăl ei ar fi fost lângă ea. Consecinţele sunt prezente şi azi în relaţia cu ceilalţi, alături de care uneori îi e greu, pe bună dreptate, să-şi găsească locul.

Devenită femeie, chiar dacă şi astăzi mai suferă încă din cauza atitudinii tatălui, ea simte în mod intuitiv că, dincolo de acest dezinteres manifest, sentimentele lui sunt, cu siguranţă, mult mai complexe. El rămâne totuşi un mister pentru ea.

Ophelie este doar un exemplu, printre altele, al unei suferinţe pe care am întâlnit-o la multe fete sau femei tinere: aceea de a avea sentimentul că taţii lor n-au manifestat faţă de ele interesul pe care erau îndreptăţite să-l aştepte din partea lor. Experienţa arată că, atunci când ele au înţeles că dincolo de acest interes se ascund sentimente mai complexe şi că ele pot face primul pas spre un astfel de tată care are o fobie în relaţia cu fiica lor, relaţia se modifică, suferinţa se atenuează şi poate chiar să dispară. La doi ani după ce îmi vorbise despre dezinteresul, aparent – după părerea mea – al tatălui ei faţă de ea, Ophelie a ştiut într-o bună zi să-şi depăşească resentimentul. Cu ocazia uneia dintre rarele lor mese de prânz, ea şi-a luat inima în dinţi şi i-a spus cu multă teamă tot ceea ce avea pe suflet. Nu mică i-a fost surpriza, dar şi bucuria, să-l vadă pe tatăl ei emoţionat de ceea ce-i spunea – deşi unele vorbe n-au fost prea tandre. De atunci, relaţia dintre Ophelie şi tatăl ei nu a încetat să se îmbunătăţească. Se văd mai regulat, iau prânzul împreună, iar el pare să se intereseze cu adevărat de meseria ei şi chiar se întâmplă, îmi spune ea, să o sune.

Triangulaţiile nefericite

Faimosul conflict oedipian nerezolvat a făcut să curgă multă cerneală. Fără îndoială, prea multă. Asta nu-l împiedică să corespundă

unor situaţii suficient de sugestive pentru a nu-l da uitării.

Mamele geloase din cauza relaţiei tată-fiică

Pentru că mama poate fi uneori percepută ca ostilă de fiica ei (culmea acestui sentiment se observă la fetele de 17 – 18 ani), este cât se poate de normal ca ea să poată spune, într-un moment sau altul, văzându-şi fiica împotrivindu-i-se şi căutând cu abilitate să se agaţe de tatăl ei: „Nu-l iubeşti decât pe tatăl tău", „Eşti ca tatăl tău", „Sunteţi făcuţi ca să vă înţelegeţi" etc. Este cu totul altceva când o mamă este într-adevăr geloasă pe fiica ei.

Povestea lui Camille Claudel ilustrează iar această situaţie: mama ei era nu doar geloasă din cauza iubirii şi susţinerii tatălui ei, dar, în ochii ei, Camille uzurpase locul unui fiu mai mare, Charles-Henri, decedat la şaisprezece zile după naşterea ei. Când vorbea de fiica ei Camille, această mamă o numea de altfel „uzurpatoarea".

Diane a întreţinut, fără doar şi poate, o relaţie privilegiată cu tatăl ei. El a făcut-o mereu să râdă. Ea are sentimentul că nu au nevoie de multe cuvinte ca să se înţeleagă. Ea îi reproşează frecvent mamei ei de a fi, dimpotrivă, foarte apropiată de fratele ei. Tatăl ei are o profesie valorizantă, de care este mândră şi pe care ar vrea s-o exercite şi ea. Şi-a început acum studiile superioare, care o vor face cu siguranţă să-şi îndeplinească această dorinţă. Mama ei l-a ajutat mult pe tatăl ei în reuşita lui profesională, dar regretă că nu a făcut nişte studii care să-i fi permis să aibă o profesie mai bănoasă. Ea i-a împins mereu pe cei doi copii să facă studii superioare şi a reuşit. Diane recunoaşte că îi datorează mult mamei ei; când era copil, era împrăştiată, îi lipsea puterea de concentrare şi mama ei a avut mereu răbdare cu ea. Dar, de mai mult timp, ea resimte, din contră, o gelozie incontestabilă din partea mamei, din cauza atenţiei pe care i-o acordă tatăl ei. Ea recunoaşte că, din când în când, îl manipulează pe tatăl ei pentru ca el să se intereseze de ea şi i se adresează mai mult lui pentru a o enerva pe mama ei. Consideră că, în felul acesta, se răzbună pentru micile „răutăţi" pe care le spune mama despre fizicul ei. Ea este într-adevăr, de când era mică, destul de durdulie şi seamănă prin aceasta cu tatăl ei. Mama ei este o femeie drăguţă, slăbuţă, pentru care fizicul contează mult şi îi atenuează complexul pe care îl are la nivel intelectual.

Diane îşi aminteşte că, de mult timp, atunci când vin prietene

acasă la ea, mama sa o compară sistematic cu ele: haine, machiaj, tot ce are legătură cu aspectul fizic este trecut în revistă şi evaluat mereu în detrimentul lui Diane. Tatăl ei, dimpotrivă, insistă mereu pe vivacitatea ei de spirit, pe umorul şi, bineînţeles, pe inteligenţa ei. I se întâmplă, din când în când, să fie jenată de complimentele pe care i le face, fie între patru ochi, fie în faţa altora. În prezenţa mamei, sentimentele ei sunt puţin confuze: este fericită că tatăl îi face complimente, mai ales că acestea o agasează pe mama ei, dar, în acelaşi timp, îi reproşează în sinea ei că pune gaz pe foc.

O fată poate să sufere în mod real din cauza geloziei mamei ei. Ea simte evident care îi este originea şi că, în unele cazuri, ca acelea pe care le prezentăm aici, această gelozie este cauzată în mod esenţial de buna relaţie care se stabileşte între tată şi fiică. Evident, se poate spune cu uşurinţă că suntem în plin complex Oedip. Singura problemă este că etapa oedipiană, acea criză amoroasă între fetiţă şi tatăl ei, este un stadiu normal al dezvoltării în copilăria mică, este spontan, natural şi în mare parte inconştient. Cu totul altceva se întâmplă însă în situaţiile comparabile cu cea a lui Diane. Relaţia cu tatăl trece, în mod obligatoriu, parţial, prin mamă. O fată îşi respectă tatăl în funcţie de cât de mândră se simte de el, dar şi în funcţie de ceea ce mama ei îi transmite implicit. Dacă mama este prea geloasă pe relaţia tată-fiică, ea n-o să vrea să faciliteze această legătură şi va putea chiar, mai mult sau mai puţin conştient, s-o împiedice, fie în mod direct, prin ostilitatea pe care o va manifesta faţă de fiica ei, fie în mod indirect, devalorizându-l, mai mult sau mai puţin pe faţă, pe tată.

Taţii care o resping pe mamă

Dacă fetele sunt sensibile la discursul patern despre feminin şi feminitate, taţii, chiar dacă unii dintre ei cred contrariul, nu-i fac un serviciu fiicei lor atunci când o critică sau, mai rău, o disprețuiesc sau o resping pe mama ei. Aceşti taţi riscă să favorizeze ceea ce unii numesc „fetele paterne10”, adică fete care pot în mod inconştient să fantasmeze asupra unei lumi fără mamă. Mitologia greacă ne oferă cea mai bună reprezentare simbolică: Atena, care este femeie, dar virgină, şi mai ales fără mamă, a ieşit din craniul tatălui ei, Zeus. Ca întotdeauna, mitologia greacă ne revelă o fantasmă a fiinţei umane: aceea a unui tată născător care a făcut mai mult decât să respingă femeia, pentru că el o exclude ca mamă şi îi interzice, ca fiică, să

cunoască un alt bărbat. Acest mit este cu atât mai interesant, cu cât el trimite şi la fantasma unei vieţi numai între bărbaţi, la valorizarea exclusivă a virilităţii, ceea ce se regăseşte de altfel uneori la unii taţi care o resping pe mama fiicei lor.

Legătura dintre fete şi tatăl lor declanşează sentimente variate şi complexe, iar o fată nu este dispusă să accepte totul de la tatăl ei, mai ales s-o dispreţuiască sau s-o respingă pe mama ei. Nu este vorba, aşa cum cred unii taţi, de complicitate sau de conivenţă feminină. Respingându-i mama, un tată îi arată fiicei lui că el dispreţuieşte ceea ce este feminin în ea. Este uşor de înţeles că, cu cât imaginea unei mame este mai negativă, cu atât cea a tatălui riscă să fie mai seducătoare pentru fiica lui. Asta poate să meargă până acolo încât să-i provoace teama de a nu semăna cu mama ei.

Ea va putea astfel să aibă uneori sentimentul că tatăl ei, în unele momente sau în legătură cu unele aspecte, are dreptate; e posibil ca ea să simtă faţă de mama ei animozitate sau să o critice. Totuşi, mai devreme sau mai târziu, ea va încerca sentimente profunde de jenă, de culpabilitate, de ruşine sau de furie văzându-şi tatăl cum îşi exprimă deschis faţă de mama ei tot ceea ce chiar ea a gândit din când în când. Expresia respingerii la el devine o sursă de angoasă profundă pentru ea.

Divorţurile complicate

Cele două situaţii „triangulare" pe care le-am menţionat – respingerea tatălui de către mamă, respingerea mamei de către tată – pot în mod evident să se întâlnească în cazurile de separare sau de divorţ. Tatăl îi poate reproşa soţiei lui tot ceea ce l-a făcut să vrea să se despartă de ea sau, invers, ea să-i reproşeze lui ce a făcut-o să se despartă de el. Copilul, în cazul de faţă fata, se simte victima unor conflicte legate de loialitate, a unor probleme legate de putere sau bani, la care nu e deloc exclus să se adauge tulburări afective foarte profunde: a avea şi a păstra un tată sau o mamă. Într-o situaţie recunoscută de dispreţ sau de respingere a mamei de către tată, două atitudini sunt posibile pentru fiică: fie să întărească legăturile care există între ea şi mama ei, fie să fugă de această situaţie dureroasă prin ruptura cu fiecare dintre cei doi părinţi sau, în adolescenţă, să adopte comportamente provocatoare sau deviante. În acest ultim caz, asumările de riscuri sunt adesea semnale adresate părinţilor pentru ca

ei să se înţeleagă cel puţin pe un subiect comun: starea fiicei lor.

O altă sursă de suferinţă pentru fată se referă la conflictele legate de educaţia ei, care nu sunt, de altfel, apanajul cuplurilor divorţate. Fiecare părinte este şi el fructul a doi părinţi, care i-au transmis propriile lor valori şi propriul lor model educativ. Aceste valori şi modele pot fi foarte apropiate, aşa cum pot să fie şi foarte diferite. Or, trebuie ştiut că disonanţele foarte puternice între cei doi părinţi riscă să-l determine pe copil să nu mai respecte autoritatea părintească. Nu doar fiindcă i se oferă două modele educative foarte diferite, dar şi pentru că fiecare dintre aceste modele este cel mai adesea criticat sau violent respins de celălalt părinte, cel care nu îl aplică.

S.O.S. părinţi în criză în faţa fetiţelor în plină dezvoltare sau a adolescentelor în plină schimbare, în plin conflict psihic, părinţii repun şi ei în discuţie diverse probleme sau retrăiesc conflicte vechi. Pentru unii, confruntaţi cu „criza de la mijlocul vieţii", o situaţie de conflict cu fiica lor adolescentă poate chiar să scoată la iveală o opoziţie latentă în interiorul cuplului conjugal. Experienţa mea de psiholog şi psihiatru de copii de vârstă mare, adolescenţi şi tineri adulţi, mi-a arătat că, într-un număr deloc neglijabil de cazuri, tocmai asocierea crizei observate la copil cu cea observată la părinţi, mai ales sub forma devalorizării mamelor de către taţi, era cea care le aducea pe fete într-o situaţie de blocaj.

De la cuvinte regretabile la răni dureroase 147 Un caz special: rolul tatălui în viaţa fiicei anorexice

După cum ştie fiecare, anorexia mentală este o tulburare care apare mai mult la fete decât la băieţi. În general, mamele sunt cele care se îngrijorează primele din cauza slăbirii excesive a fiicei lor, care selectează din ce în ce mai drastic alimentele, excluzând tot ceea ce ar putea să o îngraşe şi în special tot ceea ce conţine grăsimi. Amenoreea vine să completeze tabloul. Adeseori şi fără prea mari dubii, s-a atribuit mamelor responsabilitatea, cel puţin parţială, pentru această tulburare a fiicei. Este adevărat că se întâlnesc tinere anorexice ale căror mame au suferit ele însele în adolescenţă de aceeaşi tulburare. Este adevărat că se întâlnesc adesea la unele mame ale acestor fete preocupări excesive cu privire la hrană, chiar înainte de declanşarea tulburării fiicei lor. S-a insistat, de asemenea, pe faptul că o fată

anorexică se caracterizează prin dorinţa de a nu mai datora nimic altuia şi că refuzul hranei ar fi, în mod simbolic, dorinţa de a-şi respinge mama care o hrăneşte şi de care nu mai vrea să depindă.

În definitiv, s-a vorbit puţin despre taţi. Totuşi, lucrări recente11 arată că taţii fiicelor anorexice aveau în comun cu acestea o dificultate emoţională cunoscută sub numele de alexitimie. E vorba o tulburare definită ca „incapacitatea de a-şi descrie în cuvinte emoţiile sau sentimentele". Această tulburare se poate măsura pe o scară de evaluare a importanţei unor caracteristici precum: distingerea dificilă a sentimentelor, senzaţiile fizice, dificultatea de a-şi descrie sentimentele, diminuarea activităţii referitoare la reverie, gândurile orientate către exterior şi nu spre propriile gânduri sau atitudini

(ceea ce este desemnat tehnic printr-o lipsă a „capacităţii autoreflexive"). S-a descoperit atunci că taţii aveau valori ale alexitimiei (dificultăţi emoţionale) care corespundeau cu cele ale fiicelor lor, în timp ce mama, evaluată şi ea, nu prezenta aceste caracteristici. Această descoperire are o consecinţă concretă: trebuie favorizată exprimarea sentimentelor prin diverse mediatizări care să vină în ajutorul fetei, în primul rând şi înainte de toate, dar şi în cel al tatălui. Aceste lucrări reflectă interesul care s-a dezvoltat în ultimii ani cu privire la locul tatălui în înţelegerea anorexiei. Au fost propuse mai multe ipoteze. În spiritul acestei cărţi, care încearcă să favorizeze comunicarea dintre taţi şi fiicele lor, nu voi face decât să le citez aici cu titlu informativ, chiar dacă ele exprimă adesea un punct de vedere subiacent care l-ar face responsabil pe tată de tulburarea fiicei lui. S-a vorbit astfel, sub diferite forme, de dificultăţi în asumarea funcţiei paterne12, de un tată devalorizat, strivit sau şi mai direct desemnat sau perceput ca incestuos sau pervers. S-a vorbit, de asemenea, de taţi care le acordau prea puţină atenţie fiicelor lor, ceea ce poate conduce la un proces de autodistrugere, inclusiv prin atacuri împotriva propriului corp13. Alţi autori vorbesc de „mă-ternizarea" taţilor de anorexice. După ei, ar exista taţi care joacă întrucâtva rolul de „mamă bună" sau „taţi-mame", la care identificarea feminină prevalează14. Acest punct de vedere ar fi confirmat de dificultatea pe care o au taţii de a juca un rol de interdicţie faţă de fiica lor pentru a nu sacrifica buna înţelegere cu ea, mai ales atunci când aceasta iese din spita115.

Pe scurt, aceste lucrări încearcă să stabilească unele

caracteristici comune taţilor de anorexice, ajungând la ideea unei „lipse a tatălui”: identitate prost asumată, pregnanţa identificărilor feminine, maternizarea, puterea investiţiilor anti oedipiene16 etc. Acestea fiind spuse, trebuie să recunoaştem că aceste caracteristici se regăsesc şi în alte tulburări pe care le pot prezenta tinerele fiice aflate în dificultate.

În cartea ei Le Pavilion des enfants fous, Valérie Vaiere povesteşte cum a stat în spital timp de patru luni, la vârsta de 13 ani, pentru anorexie. În mai multe rânduri, ea îşi evocă părinţii şi, între alţii, pe tatăl ei, despre care vorbeşte în termeni foarte duri: „Ea este ipocrită, oarbă, nevrotică şi fără energie, el este mincinos, schizofrenic, obsedat sexual, frustrat.17” Ea va sublinia în această carte înclinaţia homosexuală a tatălui ei şi în acelaşi timp legătura extraconjugală a acestuia cu o femeie. Se regăsesc în povestirea acestei fete anorexice, al cărei destin a fost tragic, unele din punctele de vedere evocate mai sus. Din fericire, dacă anorexia este în cazul fetelor, un fapt constatat, gravitatea ei este variabilă şi contextele sunt foarte diferite. Nu putem totuşi neglija importanţa rolului jucat de tată în procesul psihic prin care o fată „devine femeie”.

Comportamentele paterne care pot duce la nebunie

Există femei care nu-şi amintesc niciodată de copilărie. În această perioadă, ele au suferit un adevărat traumatism ale cărui forme pot fi multiple. Poate fi vorba de o dispariţie, de o separare dureroasă, de o violenţă psihologică deci, dar care, în asemenea cazuri, este asociată sau consecutivă unei violenţe fizice sau sexuale. Viaţa lor este atunci adesea dominată de o lume imaginară şi de dificultatea asumării realităţii, ceea ce arată incapacitatea de a şterge distanţa existentă între universul lor imaginar şi realitate. În aceste situaţii, activităţi creatoare precum scrisul, pictura sau muzica sunt de multe ori mijloace de a depăşi şi de a sublima realitatea apăsătoare a vieţii cotidiene.

Pe marginea prăpastiei

Fără a cădea în excesele actuale de dincolo de Atlantic, care prezintă masculinitatea sub semnul unei absolute brutalităţi18, este necesar să abordăm problema violenţei paterne. Aşa cum istoria umanităţii, viaţa cotidiană şi experienţa profesională ne învăţă, legăturile dintre un tată şi o fiică pot fi într-adevăr dominate de o

violenţă uneori explicită, alteori mult mai surdă, totuşi extrem de distructivă pentru fiică, lăsând cel mai adesea urme de neşters.

Observatorul vieţii sociale şi profesioniştii din acest domeniu constată o agravare a maltratării copiilor, şi mai ales a fetelor, de către taţi. Sindromul copilului bătut, fie că e vorba de o fată sau de un băiat, este bine cunoscut de pediatri. Punerea diagnosticului rămâne însă dificilă, chiar dacă examenele radiografice din ce în ce mai sofisticate ajută la stabilirea lui.

Violenţa paternă este înainte de toate o problemă legată de bătaie şi de comportamente sexuale deviante, dar există şi o maltratare prin neglijenţă sau chiar prin indiferenţă totală care conferă copilului sau adolescentului un statut de victimă, refuzându-i rolul de subiect, pentru a-i atribui identitatea copilului bătut.

Dar există şi o altă formă de maltratare, care poate fi asociată cu violenţa fizică sau care se poate exprima singură, ale cărei efecte, mai puţin studiate, nu îmi par mai puţin patogene. Vreau să vorbesc despre exprimarea verbală a violenţei: strigăte, insulte, toate agresiunile verbale al căror obiect este copilul. În faţa insultelor, o fată poate desigur să se apere şi să replice, dar ea poate, de asemenea, să rămână fără voce: o violenţă verbală care debutează sistematic cu „Taci!" îl face adesea pe copil să aleagă tăcerea şi închiderea în sine.

De cele mai multe ori, un tată violent care are cu fiica lui o relaţie dominatoare, fie că e fizică şi/sau psihică, nu ţine cont de nevoile ei şi îi înăbuşă dorinţele. Într-adevăr, când se vorbeşte de violenţa paternă şi de maltratare, nu este vorba de un comportament unic, limitat, izolat, într-un moment de furie, fără intensitate excesivă, care va lăsa urme neînsemnate sau deloc la copil. Este vorba de un comportament repetat şi/sau într-o formă care îl va marca pe copil pentru totdeauna.

Desigur, maltratarea este tributară în mare parte subiectivităţii, fie ea individuală sau colectivă. Nu trebuie uitat că noţiunea de violenţă rămâne variabilă, în funcţie de societăţi, popoare şi epoci. Într-adevăr, cu cât această violenţă este mai aproape de noi, cu atât ne afectează mai mult. Exploatarea prin muncă a copiilor sinonimă cu sclavia sau brutalizarea fiicelor în numele practicilor religioase extremiste de-abia încep să trezească interesul. Dar cele mai nedrepte sunt mai ales violenţele care rămân secrete şi despre care fetele nu pot

vorbi decât atunci când devin femei – şi mult după! Violenţa paternă faţă de femei cunoaşte probabil cauze multiple: contexte familiale, economice sau sociale deosebit de defavorizate, alegerea educaţiei în detrimentul afectivităţii, punerea în discuţie a rolurilor jucate de părinţi, clasica repetiţie din generaţie în generaţie care face ca unii dintre taţii care maltratează să fi fost ei înşişi victime etc.

Unele dintre fiicele maltratate sau abuzate reuşesc să-şi construiască o viaţă satisfăcătoare. Dar un lucru este clar: chiar dacă există explicaţii ale violenţei paterne şi chiar dacă rezilienţa este posibilă, totuşi nicio toleranţă nu trebuie admisă.

De la incestual la incestuos

Am văzut că un tată simte în general iubire pentru fiica lui. Acest sentiment este trăit de spirit şi resimţit în corp. Astfel că poate lua forme multiple. De la afecţiune la pasiune, de la tandreţe la senzualitate, sentimentul unui tată pentru fiica lui depăşeşte frontierele în mod clar şi pentru totdeauna definite. Dar, aşa cum scrie Ca-therine Matheline: „Un tată nu trebuie să-şi seducă fiica prin cine ştie ce metodă. El a sedus-o oricum fără să facă nimic. El trebuie să-i spună că este seducătoare, dar nu trebuie să încerce să-i placă.19”.

Tulburări paterne

Charles Lutwidge Dogson, alias Lewis Carroll, n-a fost niciodată tată, dar este evident că, în epoca noastră, atracţia autorului lui Alice în ţara minunilor pentru fetiţe ar fi ridicat numeroase semne de întrebare. Aşa cum scrie Jackie Wullschlager, este bine cunoscut faptul că prieteniile lui „sunt deasupra oricărei suspiciuni. Ca un adevărat victorian (e născut în 1832), acest universitar celibatar, timid, original şi discret (…) este convins că legătura cu copilăria înalţă spiritul şi sufletul (…). Totuşi, în epoca noastră postfreudiană, este aproape imposibil să citeşti miile de scrisori pe care le scrie (fetiţelor) fără a descoperi o senzualitate ascunsă… În 1877, el notează în jurnal că a întâlnit «fetiţa cu formele cele mai frumoase văzute vreodată. Mi-ar plăcea să-i fac sute de fotografii20»”. Chiar dacă nu era tată, nu se poate nega că Le-wis Carroll era tulburat, aşa cum pot fi unii taţi.

Bertrand îşi doreşte să o pot ajuta pe fiica lui, Iulie, de 12 ani, care suportă cu greu viaţa de zi cu zi alături de mama ei, de care Bertrand a divorţat în urmă cu patru ani. Iulie o recunoaşte cu uşurinţă: se ceartă cu mama ei aproape din orice. Mâncarea, greutatea

ei, ieşirile în oraş, prietenele, prietenul, rezultatele şcolare, vacanţele, totul este pretext de certuri violente cu mama ei… Aceasta din urmă nu mai rezistă şi Bertrand ar vrea să facă ceva. Dar ce? îl întreb atunci dacă Iulie n-ar vrea să stea o perioadă cu el, aşa cum se întâmplă uneori în astfel de situaţii. El răspunde atunci brusc că îşi iubeşte fiica, că ar putea s-o ia la el, dar că nu vrea să facă acest lucru. El consideră că ex-soţia lui i-a lăsat prea multă libertate lui Iulie, fiind responsabilă de afirmarea excesivă a fiicei lor. Apoi, dintr-odată, fără legătură cu ceea ce îmi povestea, îmi spune că, dacă îşi doreşte s-o pot ajuta pe fiica lui, este pentru ca ea să nu devină o „uşuratică". Această intervenţie neaşteptată este un veritabil strigăt din inimă. Dincolo de o teamă care nu pare să-l intereseze, acest tată este în mod incontestabil tulburat de fiica lui. Ea ştie oare? Iulie este impresionată de accentele de sinceritate şi de tandreţea tatălui ei. Este emoţionată că el pare să o cunoască atât de bine, mai ales când îmi mărturiseşte că, dincolo de atitudinile ei uneori prea violente, dincolo de caracterul aparent puternic, ea este de o mare sensibilitate. Ea îl ascultă atunci extrem de atentă, cu o mină serioasă şi gânditoare, cuprinsă de o emoţie pe care nu şi-o poate ascunde. E vorba în acest caz de ceea ce unii definesc prin termenul „incestual", prin opoziţie cu situaţiile în mod evident incestuoase, care trimite la o fantasmă sau la o idee nesănătoasă care poate apărea, dar care este imediat refulată.

Ce se întâmplă între Camille Claudel şi tatăl ei, aşa cum povesteşte Anne Delbee, atunci când tânăra de 13 ani îl anunţă că vrea să devină sculptor? „«Vreau să fiu sculptor!» Ea se ridică în picioare. El îi cuprinde talia. Este deja mare pentru cei 13 ani ai ei. Cuprins de o mare tandreţe pentru ea, el se ridică la rândul lui şi o strânge la piept. «Fata mea, fata mea!» El simte acel corp de femeie în devenire. îi ţine capul cu amândouă mâinile. «Ce frumoasă o să fie această femeie!» El îi priveşte gura imensă, provocatoare. Ea are obrajii în flăcări. Liniştea din bucătărie este teribil de apăsătoare. Amândoi se privesc21…" Ulterior, va fi uşor de înţeles pasiunea care o va uni pe Camille Claudel de Auguste Rodin, doar cu puţin mai tânăr decât tatăl său, ca şi internarea ei într-un spital de psihiatrie din Viile Evrard, pe 10 martie 1913, la o săptămână după decesul acestuia din urmă.

Ne aflăm în faţa unor situaţii pe care psihologii le califică aşadar drept „incestuale", a căror periculozitate nu este clară şi poate fi sursă

de interpretări din partea unora şi altora; ea poate, totodată, să depindă de contextul situaţiilor. Este cu totul altceva faţă de incestul propriu-zis.

Un tată poate uneori să fie tulburat de fiica lui – ce tată ar îndrăzni să spună că n-a fost niciodată? Dar, deşi tulburarea nu este act, se poate eventual trece la aşa ceva. Şi mai periculos este să se traducă în act fără sentiment.

Incestul adevărat reprezintă culmea violenţei unui tată asupra fiicei lui. Traumatismul pe care îl provoacă nu va fi niciodată uitat. Violenţa incestuoasă este ceva de nereprezentat pentru psihismul uman. Este vorba de o imposibilitate de reprezentare înnăscută, fiindcă există evenimente, situaţii, relaţii pe care fiinţa umană, prin natura ei, este incapabilă să le integreze psihic.

Oroarea de incest

Este nevoie să amintim că incestul, „perversiune prin excelenţă22", este o adevărată crimă care se produce de cele mai multe ori între tată şi fiică23? Viaţa ne învaţă că astăzi, ca şi ieri, acest comportament criminal este adesea ascuns şi trecut sub tăcere în mod deliberat, în momentul în care acest comportament are loc, de către tată bineînţeles, dar adesea şi de către fetiţă şi, ceea ce nu este deloc ieşit din comun, chiar de către mamă. Fetiţa poate ascunde acest lucru mulţi ani. Ea va fi adesea în căutarea cuvintelor potrivite pentru a exprima ce i s-a întâmplat şi îşi va manifesta suferinţa sub diverse forme care exprimă, în tăcere, ceea ce ea vrea să strige întregii lumi.

Oricine ştie astăzi că depresiile adolescentelor sau ale femeilor tinere, gesturile suicidare, comportamentele alimentare patologice (anorexie sau bulimie) pot ascunde această rană profundă care nu se cicatrizează. În alte cazuri, una dintre consecinţe va fi nevoia de răzbunare şi dorinţa de a trăi care le împinge pe unele fete sau femei să fie uneori violente sau excesive în relaţia cu bărbaţii.

Ruperea tăcerii

De-a lungul secolelor, foarte mult timp, incestul a fost considerat o transgresiune în mod vag tolerată; şi mai ales ascunsă. În tratatele de criminalistică ale Vechiului Regim*, incestul şi violul sunt considerate condamnabile, dar, în realitate, un număr infim de acte sunt judecate. O societate care iartă, prin tradiţie, brutalitatea fizică, riscul lipsei de demnitate pe care-l impune tăcerea şi imprecizia

expertizei medicale favorizează această stare de fapt.

Când păstrarea secretului este foarte apăsătoare, când suferinţa este prea mare, fiica rănită va căuta în jurul ei o a treia persoană căreia va putea să-i dezvăluie ce a păţit: mama ei, o soră sau o verişoară (care uneori îi va spune că şi ea a suferit aceleaşi traumatisme), un doctor, un judecător, un psiholog, o asistentă socială şi mai ales un iubit în care are suficientă încredere pentru a-i vorbi despre aceasta.

Recunoaşterea maltratării

Trebuie ştiut, copiii maltrataţi îşi denunţă mai rar decât ne-am putea închipui părinţii. Fie că e vorba de agresiuni fizice, de neglijenţe grave, de abuzuri sexuale sau de violenţă psihologică – vătămări care, de altfel, se suprapun adesea –, unele indicii trebuie să-i alerteze pe cei din anturaj.

— Vechiul Regim (Ancien Régime) – perioadă din istoria Franţei cuprinsă între sfârşitul Evului Mediu şi Revoluţia Franceză (între secolele XVI-XVIII). (N. t.)

Comportamente care spun multe

Cel mai adesea, un anumit fel de a vorbi al părinţilor, şi în special al tatălui, trebuie să alerteze: el nu-şi numeşte copilul, ci spune „aia", „ea" şi se plânge de el: „Nu vorbeşte niciodată, plânge tot timpul, mă întreb dacă este fiica mea". De faţă cu tatăl, copilul este adesea tăcut, stă nemişcat, dar, când este singur, se agită, aceasta dacă nu e vorba de o fată deja victimă a violenţei paterne. În acest caz, ea se ascunde într-un colţ, pândind cel mai mic gest al adultului, corpul fiindu-i încordat.

Copiii de vârstă mai mică improvizează jocuri de violenţă repetitivă sau desenează explicit un copil maltratat. Când e mai mare, o fată fie pare să se fi adaptat la regulile nebuneşti ale familiei, fie vorbeşte despre acest lucru cu o a treia persoană, într-un moment de sinceritate pe care îl poate regreta după aceea.

Discursul copilului în ceea ce priveşte mai exact maltratarea sexuală, şi în special incestul, absenţa traumatismului fizic aparent şi trecerea deliberată sub tăcere a ceea ce s-a întâmplat, întâlnite uneori chiar şi la mamă, conduc la luarea în considerare în mod esenţial a spuselor copilului sau ale adolescentei care adesea nu va vorbi despre evenimentele dramatice decât după foarte mult timp. Se ştie, de exemplu, că, în faţa unei tulburări precum anorexia mentală, după o

fugă de acasă sau o tentativă de sinucidere în adolescenţă, fata se trezeşte pentru prima dată confruntată cu revelaţia abuzului sexual la care a fost supusă când era mai mică.

Nu se poate stabili cu certitudine dacă este vorba de o violenţă fizică sau sexuală, decât cu ajutorul opiniilor celor din anturaj şi al mai multor persoane competente: pediatru, radiolog, ginecolog, psiholog, asistentă socială, profesori, judecător etc.

Se ştie astăzi cât de important este ceea ce declară copilul, dar este nevoie şi de prudenţă, întrucât invocarea violenţei fizice şi / sau a abuzului sexual de către copii sau adolescenţi este din ce în ce mai frecventă în cazurile de separare a părinţilor.

O serie de indicii trebuie să conducă la acordarea unei atenţii cu totul deosebite declaraţiilor copilului, dar acest discurs nu trebuie înţeles ca expresia sistematică a adevărului. Un copil maltratat în familie sau într-o instituţie se închide în general în tăcere, de frică sau de ruşine, şi nu este gata să vorbească despre acest lucru în mod spontan. În orice caz, trebuie ştiut că o fată care spune că a fost maltratată este o copilă sau o adolescentă aflată în suferinţă, care trebuie ajutată.

Fericită şi nefericită în dragoste

Am spus-o deja, relaţia cu tatăl cimentează existenţa fiicelor, pe care trebuie să le pregătească cât mai bine posibil pentru fericirea de mai târziu, alături de bărbaţii pe care îi vor întâlni. Să adăugăm totuşi că această relaţie tată-fiică nu este singurul determinant şi că o femeie poate fi fericită cu un bărbat care o va îndepărta de relaţiile complicate care o leagă de tatăl ei. Orice determinism absolut conform căruia o relaţie nefericită cu tatăl va genera în mod sistematic dificultăţi cu bărbaţii sau în viaţă ar fi simplist: chiar şi dispariţia prematură a unui tată îi poate da fetei dorinţa de a reuşi. Celebra elenistă Jacqueline de Romilly, membră a Academiei franceze, prima femeie care a predat la Colegiul Franţei, acum în vârstă de 90 de ani, mărturisea recent1 că, dacă dragostea pentru cultura greacă a moştenit-o de la mama ei, energia şi optimismul i le datorează tatălui ei, un bărbat strălucit, mort în războiul din 1914, când ea nu avea decât un an.

Totuşi, sprijinindu-mă pe practica mea profesională, voi insista aici pe dificultăţile pe care unele fete sau femei le au în a fi fericite în dragoste, ca urmare a relaţiilor complicate cu tatăl lor, fie că le e greu

să întâlnească un bărbat care să le placă, fie că aleg un bărbat sau o succesiune de bărbaţi pentru care în mod sistematic le este ca o mamă, fie că sunt în căutarea unui tată de substituţie. Toate aceste situaţii, oricare ar fi gravitatea lor, trimit la această chestiune fundamentală: cum să faci să nu fii nefericită în dragoste din cauza tatălui tău? în alţi termeni: cum să faci să nu întâlneşti un bărbat care este copia fidelă a tatălui? Cum să nu îţi petreci viaţa căutând bărbatul ideal? Cum să nu întâlneşti un bărbat care nu va fi niciodată disponibil? Cum să nu întâlneşti un bărbat care iubeşte pe alta? Cum să nu întâlneşti un bărbat care te va face să suferi?

Să nu ştii să iubeşti şi nici măcar să seduci un bărbat

T

O femeie poate seduce un bărbat fără să vrea, poate să vrea să seducă fără să reuşească, dar ea poate, din fericire, şi să seducă atunci când îşi doreşte asta. Puterea de seducţie rămâne ceva misterios. Se cunosc probabil mai bine unele din cauzele care o fac pe o femeie să sufere fiindcă nu a sedus suficient. Cel puţin trei dintre ele decurg din relaţia cu tatăl: o fată poate să fie marcată de dorinţa tatălui ei de a avea un băiat şi să devină în mod inconştient „băieţoiul" atât de dorit, poate să-i fie prea frică de feminitatea ei sau poate să aibă o relaţie prea idealizată cu tatăl ei.

Am auzit multe femei explicându-mi că sufereau din cauză că nu ştiau să seducă, dar, cunoşteau cauza principală: erau prea mult nişte „băieţoi". Aveau mulţi prieteni, se simţeau în largul lor în mijlocul băieţilor, asta încă din copilărie, dar atunci când le plăcea un băiat, ele auzeau adesea, ca răspuns la avansurile lor, această frază fatidică: „Pentru mine, eşti ca o soră... Ba chiar ca un frate". Ele puteau să dea mai multe explicaţii acestei laturi de „băieţoi", dar cauza principală era că tatăl le dorise „băieţi".

Numeroase femei se adresează psihologului pentru că suferă din cauza eşecurilor repetate în viaţa lor amoroasă. Fie n-au putut să se îndrăgostească niciodată cu adevărat de un bărbat, fie eşecurile lor sentimentale succesive le-au făcut treptat să-şi dea seama ce anume le împiedica să obţină ceea ce-şi doreau. De-a lungul timpului, găsesc mai multe explicaţii, dar una singură capătă consistenţă: relaţiile pe care le întreţineau cu tatăl lor erau prea complicate. Fie adoptau, fără să vrea, poziţia de eterne sacrificate pentru alţii, împinse de o dorinţă profundă

de a obţine fără încetare dragostea şi stima tatălui lor. Fie, mai conştient, nu găseau niciodată bărbaţi suficient de buni pentru ele. Şi în acest caz, ele vor descoperi că acest ideal masculin, pe care nu-l conştientizaseră mai înainte, releva faptul că erau în căutarea unui bărbat care să aibă aceleaşi calităţi ca tatăl lor sau a unui bărbat pe care tatăl lor, credeau ele, se aştepta să-l aleagă. Astfel, ele nu putuseră niciodată să renunţe la tatăl lor în mod real.

Mai multe explicaţii pot fi avansate pentru a înţelege această imposibilă renunţare la tată. Uneori, e vorba de dispariţia reală a unui tată survenită prea devreme: imaginea acestui bărbat o bântuie pe fiica lui fără răgaz, împiedicând-o să-şi deschidă inima. Invers, există uneori şi taţi care iubesc prea mult şi care le imprimă pentru totdeauna fiicelor lor nevoia de a găsi o iubire necondiţionată la fel de puternică. Alţii, din cauză că au respins-o pe mamă, i-au provocat fetei lor frica de bărbaţi, şi în special de orice bărbat cu care ar putea avea o relaţie amoroasă. O ultimă situaţie posibilă este cea în care o fată aflată în conflict puternic cu tatăl ei păstrează în ea o dorinţă profundă de a se împăca cu el, ceea ce o împiedică să se împace cu ea însăşi şi cu dorinţele de bunăstare şi fericire personală. Toate aceste situaţii, oricât de diferite ar fi, arată că relaţia cu tatăl condiţionează în parte viaţa amoroasă a fiicei lui.

O întâlnire imposibilă

Catherine are acum 32 de ani. Ea nu mai stă cu părinţii de doi ani, dar îi e foarte greu să se îndepărteze de domiciliul familial. Este singura fiică a unui cuplu care aparent nu s-a înţeles niciodată. Părinţii au ieşit din două culturi diferite şi bunica ei din partea tatălui n-a acceptat niciodată căsătoria fiului ei cu mama lui Catherine. Tatăl ei pare să nu fi putut tăia niciodată cordonul ombilical care îl leagă de mama lui, devenită văduvă la puţin timp după ce i-a avut pe cei doi fii ai săi. El i-a impus mai întâi tinerei lui soţii, într-un mod egoist, afirmă ea, prezenţa unei soacre, în numele avantajelor materiale, financiare şi educative de care beneficia fiica lor, Catherine. Confruntat apoi cu conflictul permanent dintre propria sa mamă şi soţia lui – conflict de care Catherine îşi aminteşte bine, deşi avea doar 5 sau 6 ani –, tatăl său a sfârşit prin a se despărţi de mama lui, pe care continua s-o vadă totuşi zilnic. În orice caz, aşa povesteşte Catherine, devenită confidenta privilegiată a tatălui ei, care, după cum a simţit ea, o iubea mai presus

de orice, în timpul adolescenţei ei, conflictele dintre mama şi tatăl ei au devenit mai aprinse şi îşi aminteşte mai ales de teama constantă ca părinţii să nu se despartă. În mod paradoxal, deşi tatăl ei părea să privilegieze relaţia cu propria-i mamă, Catherine îşi aminteşte că el îi făcea crize de gelozie soţiei lui. Aceste conflicte părinteşti şi teama pe care i-o provocau au „privat-o de adolescenţă", după cum spune ea. A rămas o fată foarte timidă, învăţând cât mai bine posibil la şcoală, dar fără eficacitate, ieşind foarte puţin, neavând aproape deloc colege, cu excepţia uneia pe care o consideră şi acum cea mai bună prietenă. După ce şi-a luat bacalaureatul, această tânără inteligentă n-a îndrăznit să facă studiile pe care şi le-ar fi dorit, fără îndoială ca să nu se îndepărteze de părinţi. A făcut aşadar studii de secretariat, meserie care nu-i displace şi care îi dă multă satisfacţie. Ea pare într-adevăr extrem de devotată şi competentă. I se reproşează adesea lipsa de iniţiativă, dar este felicitată pentru că nu face niciodată greşeli. La vârsta de 23 de ani, ea s-a îndrăgostit de fratele celei mai bune prietene. Această iubire a rămas mult timp platonică, băiatul nefiind deloc grăbit să se angajeze într-o relaţie. În timp, susţinută de tatăl ei, spune ea, această relaţie s-a consolidat treptat, astfel încât după cinci ani de „apropiere", Catherine a avut prima ei relaţie sexuală. Un an mai târziu, ei se instalau într-un mic apartament care aparţinea părinţilor ei şi era aproape de domiciliul acestora. Foarte rapid, ea a fost decepţionată de caracterul egoist şi foarte gelos al partenerului ei, de care nu şi-a dat seama mai înainte. După un an de viaţă comună, s-au despărţit. Se pare că părinţii ei, şi în special tatăl, i-au susţinut atunci decizia. Ea îmi spune cât de uşurată s-a simţit, întrucât se temea de judecata tatălui ei, şi cât de mult o ajutase el, inclusiv material. Ea crede că nu e în pericol să se mai îndrăgostească de un asemenea tip de băiat. Nu mă pot împiedica să nu fac legătura între trăsăturile de caracter ale tatălui ei pe care ea mi le-a descris şi cele pe care le descoperise la acest băiat: egoismul şi gelozia excesivă. La momentul potrivit, i-o spun. N-a fost mirată. Ba chiar a adăugat: „Nu ştiu dacă voi putea vreodată să mă lipsesc de tatăl meu".

În spatele unui zid de timiditate, ameninţarea incestului

Hortense a fost mereu o fetiţă rezervată, a cărei timiditate s-a agravat odată cu trecerea anilor. Aparent, ea rămăsese mult prea apropiată de mama ei, o femeie exigentă, dar, se pare, nefericită şi

nemulţumită de viaţa ei. Tatăl lui Hortense, inginer comercial, dădea, dimpotrivă, impresia unui bărbat activ, extravertit şi mereu bine dispus. Era uşor să atribui responsabilitatea timidităţii excesive a lui Hortense mamei ei.

Dar psihoterapia a scos la iveală faţa ascunsă a problemelor cu care se confrunta această fată. În afară de timiditate, Hortense suferea de o gelozie excesivă, de care era conştientă, faţă de alte fete de vârsta ei. Ea a devenit femeie şi această gelozie a rămas intactă. Deşi avea o legătură strânsă cu cea mai bună prietenă a ei, ea era foarte geloasă mai ales pe relaţiile sentimentale pe care aceasta putea să le aibă. Şi la serviciu, era extrem de sensibilă la complimentele pe care şeful le făcea colegei nou angajate. Fiind timidă, Hortense era conştientă de dificultăţile pe care le avea în relaţiile cu oamenii. Ca o eroină din poveşti, era în căutarea lui Făt-Frumos care să vină la ea şi s-o ia pe frumosul lui cal alb. Inteligentă şi sensibilă, ea era complet conştientă de faptul că aşteptarea ei era imaginară; ştia, de asemenea, că era prea discretă, dar asta n-o făcea să-şi dorească mai puţin ca un bărbat să o remarce. Suferinţa ei interioară, timiditatea extremă şi gelozia maladivă o făceau uneori să nu mai ştie cine e cu adevărat şi să se simtă din când în când complet nebună. Ca să se elibereze de demonii ei şi de această pasivitate pe care o considera maladivă, timp de mai mulţi ani a încercat o „autoterapie" făcând teatru. Această activitate, deşi agreabilă, nu a eliberat-o. Atunci s-a hotărât să facă şedinţe de psihanaliză. Evident, timiditatea ei s-a manifestat din nou, cu atât mai mult, cu cât eu eram bărbat. Totuşi, în măsura în care esenţialul problemelor ei era legat de relaţiile cu bărbaţii, legătura „mai neutră" pe care putea să o aibă cu mine, în contextul terapiei, lăsa speranţa că ar putea să vorbească despre ele.

Ea nu şi-a reconstituit povestea decât treptat. Arunci şi-a reamintit cât de mult o marcaseră atitudinea şi cuvintele tatălui ei. Fiind singură la părinţi, ea credea că fusese imediat adorată de tatăl ei. Dar, cu timpul, această adoraţie o făcuse să se simtă jenată. Îşi amintea de o frază care o şocase profund, pe când nu era decât un copil. După una din frecventele certuri ale părinţilor ei la care asistase, tatăl îi spusese cu o privire care o intimidase foarte tare, după ce mama ieşise din casă: „Când vei fi mare, vei putea să fii soţia mea". Poate că această frază nu fusese rostită de tatăl ei într-un mod suspect, dar Hortense

n-o inventase şi mai ales o asociase cu o privire care îi dăduse un cu totul alt sens. De atunci, se gândise adesea la ea şi încă se mai gândea. În plus, mama ei îi spusese că, într-o perioadă din copilărie, ea avusese mari probleme cu somnul, legate, după părerea mamei ei, de coşmarurile foarte frecvente. Hortense credea acum că tulburările de somn şi coşmarurile surveniseră ca urmare a ceea ce îi spusese tatăl ei. Ea se simţise mult timp derutată între admiraţia şi afecţiunea pe care le avea pentru el şi jena pe care o resimţea.

În adolescenţă, Hortense a trăit un alt episod care, văzut retrospectiv, căpăta sens. Deşi foarte timidă, ea se îndrăgostise de un băiat care o forţase să aibă o relaţie sexuală cu el. De atunci, ea simţea un dezgust pentru bărbaţi, dar şi un sentiment de ruşine faţă de ea însăşi, legat de pasivitatea pe care o manifestase atunci – pasivitate pe care şi-o explica în acelaşi timp prin dorinţa şi plăcerea pe care le simţise şi prin sentimentul că experimentase violenţa celuilalt.

Graţie legăturilor care se pot stabili cu uşurinţă între fraza şi privirea tatălui său şi ceea ce simţise după acest eveniment traumatizant cunoscut în adolescenţă, ea a putut să-mi vorbească despre furia pe care o simţea faţă de bărbaţi. A înţeles sensul geloziei ei extreme şi ceea ce putea să însemne timiditatea ei excesivă: un mod de a-şi controla toate sentimentele violente pe care le simţea faţă de oameni. Treptat, şi-a dat voie să se întâlnească cu unul, cu doi, apoi cu trei băieţi, cu care îşi exersa voluntar şi conştient capacitatea de a se simţi dominatoare, şi nu dominată. Era conştientă că-i folosea pe aceşti băieţi ca pe nişte subiecţi ai unui experiment şi că se răzbuna fără îndoială pentru ceea ce suportase. Ea a putut în paralel să se detaşeze de părinţi, şi în special de tatăl ei, în mod concret şi afectiv. Dar n-a îndrăznit niciodată să-i spună cât de convinsă era că el îi frânase dezvoltarea personalităţii şi îndeosebi a feminităţii. A ştiut însă să-i reproşeze fără să se simtă vinovată tot ce avea pe suflet în legătură cu certurile violente la care asistase toată copilăria şi de care îl făcea în mare parte responsabil. Se pare că el i-a acceptat reproşurile fără să-i dea sentimentul că face puţin caz de ele sau că le găseşte nedrepte. Hortense s-a simţit atunci cuprinsă de un sentiment de libertate şi a putut să întâlnească, în sfârşit, un băiat pe care îl iubeşte şi care o iubeşte.

Absenta tatălui poate perturba relaţia cu bărbaţii

Lumea filmului, dar şi aceea a psihanalizei, este marcată de povestea lui Marilyn Monroe, actriţa mitică ale cărei existenţă nefericită, haotică şi sfârşit tragic le cunoaştem2. Această stea de cinema ar fi putut fi considerată prototipul femeii fatale, „personaj central al sumbrelor povestiri în care bărbatul sucombă vrăjilor unei seducătoare3”, la fel ca Eva, Circe, Dalila sau Salomé. Biografii lui Marilyn, dar şi psihanalistul ei, accentuează faptul că ea trăia un profund sentiment de abandon şi de tristeţe din cauză că nu-şi cunoscuse tatăl, ea care cântase My Heart Belong to Daddy („Inima mea îi aparţine lui tati”). În biografia pe care i-a consacrat-o, Donald Spoto scrie: „«Vorbea despre tatăl ei mai mult decât despre oricine altcineva din copilărie», va spune mai târziu unul dintre prietenii ei apropiaţi. «Îşi amintea de mama ei, dar fără o reală emoţie. În schimb, tatăl îi lipsea teribi14»”. În filmul Inadaptaţii, al lui John Huston, Marilyn Monroe îl are ca partener pe celebrul Clark Gable, despre care ar fi spus următoarele: „Aş fi vrut să fie tatăl meu, să-mi dea oricâte palme la fund ar fi fost necesar, numai să mă strângă la pieptul lui şi să-mi spună că eram fetiţa lui cea dragă şi că mă iubea5”. Ea a dat în diferite perioade ale vieţii ei versiuni fanteziste şi contradictorii legate de numele şi personalitatea tatălui ei, care erau tot atâtea tentative de a-şi inventa o filiaţie. Susan Doll, care i-a consacrat o carte, a scris: „Chiar înainte de moartea ei, în 1962, Marilyn a completat un formular oficial în faţa secretarei ei, care a văzut-o pe actriţă, melancolică, mângâlind cu amărăciune «necunoscut» pe linia unde scria «tatăl» 6”. Relaţiile pe care Marilyn le-a întreţinut în viaţa ei cu bărbaţii vin să confirme, dacă mai era nevoie, cât de mult relaţia dintre o fiică şi tatăl ei o poate face pe aceasta nefericită în dragoste, mai ales atunci când ea îi caută un substitut toată viaţa. Michel Schneider transcrie din spusele lui Marilyn: „Expresia mea favorită când vorbesc despre experienţele mele cu bărbaţii: ei sunt foarte rar acolo, cu mine” sau „Am avut profesori… Oameni pe care puteam să-i admir, dar niciunul cu care puteam să semăn. M-am simţit mereu un nimeni şi singurul mod de a fi cineva a fost probabil să fiu altcineva. De aceea am vrut să joc şi să fiu actriţă” 7.

Dacă povestea lui Marilyn comportă o dimensiune spectaculară de viaţă expusă şi de parcurs extrem, cele anonime, a doua tinere femei despre care o să vă vorbesc în continuare, confirmă ideea unei

legături între absenţa tatălui în copilărie şi dificultatea unei relaţii ulterioare cu un bărbat.

O curiozitate insaţiabilă

Tatăl lui Caroline a plecat când ea avea doi ani şi jumătate. Şi, dintr-odată, adaugă: „Doi ani şi jumătate nu înseamnă nimic, la urma urmei". Vine să mă vadă pentru că este foarte geloasă pe soţul ei. Se simte în mod constant tentată să-l spioneze, să-l interogheze despre locul unde şi-a petrecut ziua, să-i verifice telefonul mobil etc. Mărturiseşte chiar, cu ruşine, că îi scotoceşte regulat prin buzunare. N-a găsit niciodată niciun indiciu care s-o facă să creadă că soţul ei o înşală, că-i ascunde unele lucruri, dar gelozia o obsedează. Se simte cuprinsă de dorinţa de a-l face să plătească pentru ceva, dar nu ştie pentru ce. Cu timpul, descoperă că datoria neplătită se referă probabil la tatăl ei şi la faptul că acesta a abandonat-o. Dar, treptat, face o altă descoperire. Ea este din ce în ce mai convinsă că ceea ce o determină să acţioneze astfel trimite la o dorinţă profundă care o uimeşte până şi pe ea: aceea de a descoperi misterele virilităţii. Ea crede că nimic nu-i va potoli dorinţa de a şti ceea ce simt, gândesc sau exprimă soţul ei şi bărbaţii, în general. Mărturiseşte că vrea să pătrundă misterul pe care îl reprezintă ei pentru ea. Caroline înţelege brusc că această dorinţă are probabil legătură cu o afirmaţie pe care mama ei i-o tot repeta: „Fiii rămân cu tatăl lor şi fetele cu mama". Această afirmaţie, spune ea, era cu siguranţă motivată de dorinţa mamei ei de a o face să accepte faptul că ea o creştea singură. Dar, pentru Caroline, asta a căpătat un cu totul alt sens şi a trezit în ea o formidabilă curiozitate pentru lumea masculină, la care absenţa tatălui a contribuit în mod deosebit.

Tatăl de suflet

Judith face psihoterapie aparent pentru problemele de greutate care o complexează. Este o femeie foarte tânără, care se exprimă corect, cu simplitate şi emoţie. De un an, este studentă la o facultate de arhitectură, la Paris. Venirea în capitală a fost justificată, spune ea, de studiile pe care nu putea să le facă în oraşul ei natal. Problema legată de greutate o are de la începutul adolescenţei şi e cauzată de accesele de bulimie, care nu reprezintă o tulburare serioasă de comportament alimentar, dar care au rezistat totuşi la toate regimurile pe care le-a ţinut. Şi, imediat, adaugă că, după părerea ei, este vorba de ceva „psihologic", îi cer să-mi explice motivele pentru care crede acest

lucru. Îmi spune arunci că părinţii ei s-au despărţit pe când ea era copil, că nu s-a înţeles niciodată cu adevărat bine cu mama ei, spre deosebire de tatăl vitreg cu care este, spune ea, în relaţii bune. Are un frate mai mare care a părăsit destul de devreme domiciliul familial pentru a face studii în străinătate. O întreb atunci: „Şi tatăl tău?" Ea îmi răspunde la început că nu-l cunoaşte şi că nu s-a arătat niciodată. Deşi pare să fi depăşit această problemă, sunt surprins să văd că-i curg lacrimi pe obraji. O întreb ce i se întâmplă. Extrem de emoţionată, ea îmi spune atunci că a venit la Paris pentru a încerca să-şi găsească tatăl. Speră într-adevăr că acesta locuieşte tot acolo, fiindcă a descoperit, în urmă cu mai mulţi ani, într-un sertar al mamei ei, o scrisoare de la tatăl său al cărei plic avea ştampila unui arondisment parizian. Ea a întreprins în secret o anchetă demnă de un detectiv particular şi găsise deja adresa lui probabilă. A continuat să fie foarte emoţionată în timpul acestei lungi povestiri şi a sfârşit prin a-mi spune: „Tatăl meu vitreg e tatăl meu, dar tatăl meu adevărat e «tatăl meu de suflet»".

Judith îşi va găsi tatăl în timpul terapiei. Ea va fi decepţionată de această întâlnire. Tatăl ei nu corespundea cu reprezentarea idealizată pe care şi-o făcuse despre el. Dar faptul că reluase legătura cu familia din partea tatălui şi mai ales cu bunicul ei o va uşura. Îi va fi greu să îndrăznească să le vorbească despre demersul ei mamei şi îndeosebi tatălui vitreg, pe care îi era teamă să nu-l rănească. Comportamentul ei bulimic şi problemele cu greutatea se vor diminua. Şi, mai ales, avea să întâlnească un băiat de care se va îndrăgosti, ceea ce nu i se întâmplase niciodată până atunci. Ea îmi va spune cu această ocazie următoarele: „Nu poţi iubi mai mulţi bărbaţi în acelaşi timp".

Consecinţele situaţiei unui tată care nu e niciodată mulţumit

Multe femei caută în viaţa lor un om care să le iubească pentru ceea ce sunt, care să nu le devalorizeze, care să nu le ţină predici tot timpul, mai mult sau mai puţin explicit, care să nu le dispreţuiască sau să le facă să se simtă în societate nişte ratate. Regăsim aici principalele calităţi pe care o fată le aşteaptă de la tatăl ei. Dacă nu a găsit aceste calităţi la tatăl ei, ea riscă să caute bărbatul ideal, cel care, în mod inconştient, în inima lor seamănă cu tatăl pe care şi l-ar fi dorit. Cu toţii putem admite că acest bărbat ideal este deosebit de rar, mai ales atunci când trebuie să existe ca soţ. Căutarea acestui bărbat se

dovedeşte aşadar a fi mai mult o fantasmă decât o realitate. Pentru a fi liberă şi fericită, trebuie să accepţi că eşti imperfectă, şi celălalt la fel.

O fată care n-a găsit aceste calităţi la tatăl ei poate să le caute cu disperare la bărbaţii pe care îi întâlneşte. Unul dintre paradoxurile omeneşti se referă la faptul că, tot căutând în mod conştient aceste calităţi la un bărbat, unele femei dau, fără să vrea şi fără să-şi dea seama, peste bărbaţi care au până la urmă aceleaşi defecte ca şi tatăl lor. Această situaţie este la originea multor despărţiri şi divorţuri.

Căsătoria cu un bărbat pe care îl ocroteşti

Se pare că femeilor le place să-i ocrotească pe bărbaţi. Mult timp au fost acuzate că le place să-l ocrotească prea mult pe soţul lor. S-a mers chiar până acolo încât acest comportament a fost interpretat ca semn al unei legături inconştiente cu tatăl lor, fie prin nostalgia de a nu fi jucat acest rol cu el, fie pentru a-i lăsa mereu loc bărbatului puternic pe care niciun altul nu-l va putea înlocui vreodată. Legătura unei fiice cu tatăl ei ar putea aşadar să-i distrugă viaţa de femeie.

Dacă soţul aşteaptă de la voi să-l ocrotiţi, ce-i de făcut? Fie vă exploatează şi n-aveţi niciun motiv să-l lăsaţi s-o facă, fie este mai slab decât sunteţi voi. Această situaţie este mai frecventă decât se crede, având în vedere că bărbaţii îşi ascund această problemă în spatele unor atitudini de prestanţă agasante. Nu vreţi să aveţi un copil drept partener, nu vreţi, aşa cum s-a spus, niciun tată ca prieten sau ca soţ, ci vreţi un bărbat, şi în secret vreţi un bărbat care să aibă grijă de voi. Adeseori, femeile pe care le-am întâlnit care îşi ocroteau sau îşi dominau prea mult soţul, şi obosiseră din această cauză, sau care erau foarte ambiţioase şi considerau că tovarăşul lor de viaţă nu era suficient de ambiţios, fuseseră lipsite de afecţiunea părinţilor, şi, în special, a tatălui. Aceasta era pentru ele o modalitate inconştientă de compensare sau de a arăta că nu au nevoie de ajutor. Dar cu ce preţ!

Alegerea unui bărbat mai în vârstă

Am văzut că indiferenţa unui tată o va face mereu să sufere atât de mult pe fiică, încât uneori o relaţie chiar ostilă pare, dacă ne gândim bine, preferabilă. Această indiferenţă îi va marca, mai mult sau puţin puternic, viaţa. Una din „mărcile" adesea observate este în fond uşor de înţeles: este vorba de dorinţa de a întâlni un bărbat mai în vârstă care va umple golul lăsat de lipsa iubirii paterne.

Un bărbat mai în vârstă se arată adesea seducător, atent şi

protector. Această situaţie aminteşte cât de multă nevoie are o fată să fie cunoscută şi recunoscută de mama ei, bineînţeles, dar şi de tată. Tinerele femei care îşi doresc să întâlnească un bărbat mai în vârstă decât ele fac de altfel singure legătura cu dezinteresul pe care tatăl lor l-a manifestat faţă de ele.

Relaţia cu tatăl nu e mereu în cauză

Evident, doar această explicaţie nu va justifica unele relaţii de cuplu caracteristice. O femeie îşi poate ocroti bărbatul său, în mod sistematic, pe toţi bărbaţii din viaţa ei datorită, aşa cum am spus mai înainte, legăturilor particulare pe care le are cu tatăl ei. Ea va suferi din acest motiv.

Nu trebuie s-o confundăm cu alte tipuri de femei al căror caracter competitiv şi ambiţios le face să ocupe cu plăcere poziţii dominante, fie în domeniul privat, fie în cel social sau profesional. Aceste femei sunt fericite şi unele cupluri se împacă foarte bine cu această situaţie. Dar există şi astăzi femei ambiţioase, în sensul pozitiv al termenului, care se plâng că soţului lor îi lipseşte ambiţia. Legăturile pe care le au aceste femei cu tatăl lor nu intră în discuţie aici. Într-adevăr, problema lor nu se rezumă la faptul că au rămas prea ataşate de tatăl lor, ci că ele nu reuşesc să găsească un echilibru în cuplu. Ele obosesc adesea să poarte singure greutatea tuturor responsabilităţilor, de la cele mai importante, precum educaţia copiilor sau cumpărarea unei case, la cele mai neînsemnate dar indispensabile, cum ar fi petrecerea unui weekend sau cumpărarea unui aspirator. Altfel spus, acele femei nu au nimic să-şi reproşeze, cel care trebuie să-şi reconsidere comportamentul este partenerul sau soţul, prea pasiv în faţa vieţii.

O viaţă pentru a-şi vorbi

Varietatea şi complexitatea legăturilor dintre o fiică şi tatăl ei, adăugate la pudoarea evidentă pe care această relaţie o suscită, explică în mare parte dificultatea pe care amândoi o au în a-şi vorbi deschis. Dacă e vorba aici despre denunţarea culturii tăcerii, aceasta nu echivalează totuşi cu alunecarea în tirania transparenţei, prin expunerea intimităţii şi ridicarea în slăvi a meritelor abolirii secretului.

Fiecare fiică are secretele ei, fiecare tată are misterele lui

Să începem cu pudoarea care marchează foarte profund relaţia tată-fiică. Acest sentiment determină mereu, la orice fiinţă umană, o

reţinere în exprimare, fie că este vorba de limbajul verbal ori de expresia corporală. Totuşi, între o fiică şi tatăl ei, locul privilegiat pe care îl ocupă acest sentiment în raport cu alte sentimente, care există şi ele, este firesc. El trimite la ceea ce se întâmplă în profunzimea relaţiei tată-fiică, la nevoia de a găsi o distanţă suficientă care îi face pe amândoi să se gândească la ceea ce acceptă să arate şi la ceea ce nu doresc să arate. Aceasta explică de ce toate fiicele au secretele lor, ceea ce e cât se poate de normal, şi de ce toţi taţii au misterele lor, lucru la fel de normal.

În această relaţie, fiecare trebuie să accepte că rămâne mereu un con de umbră în identitatea celuilalt. Este vorba mai mult decât de un filtru, este un fel de „noapte americană" destinată să dezvăluie, păstrând în acelaşi timp o distanţă suficientă. Un tată şi o fiică reprezintă, oarecum, unul pentru celălalt o enigmă. Freud spune chiar, în legătură cu teoriile sexuale infantile, că tatăl întruchipează problema enigmatică prin excelenţă1. În ceea ce-l priveşte, oare enigma pe care o reprezentau femeile l-a făcut să devină un Sherlock Holmes al psihicului uman, determinându-l să caute fără încetare ceea ce i se părea inaccesibil?

Aşa stând lucrurile, menţinerea unei distanţe foarte mari comportă un risc de care trebuie să fim conştienţi: acela al transformării relaţiei cu celălalt într-o relaţie plină de necunoscut sau, mai grav, într-o relaţie cu un necunoscut. Or, această transformare va avea în mod inevitabil un efect pervers: sub influenţa unei curiozităţi trezite de ceea ce îi este inaccesibil, fiinţa umană vrea să ştie tot mai mult. Această reacţie cât se poate de naturală nu se referă doar la relaţia tată-fiică, dar are mari şanse să se manifeste în cadrul ei. Spiritul uman este de aşa natură încât, cu cât ne este interzis accesul, indiferent unde, cu atât dorim mai mult să intrăm. Un tată nu poate rămâne pentru fiica lui o enigmă totală şi invers, ceea ce nu înseamnă că toate secretele şi toate misterele trebuie să fie în mod sistematic dezvăluite2.

Posibilitatea de a-i vorbi propriului tată

Am întâlnit, timp de peste douăzeci de ani, un mare număr de fete şi femei pentru care problema esenţială a existenţei era legătura cu propriul tată. Aceste fete şi femei îşi iubeau mult tatăl, dar cât de mult şi-ar fi dorit ca el să se comporte altfel faţă de ele! Să le înţeleagă

mai bine, să ştie să comunice mai mult cu ele. Aşa stând lucrurile, am întâlnit şi taţi care regretau că nu au ştiut să dialogheze mai bine cu fiica lor. Aşadar, nu este pierdută orice speranţă de întâlnire, cu condiţia unor clarificări care să favorizeze o înţelegere mai bună!

Orice bărbat ştie că femeilor le place să se întâlnească unele cu altele pentru a-şi povesti viaţa, pentru a se amuza, pentru a se elibera, pentru a face schimb de păreri. În absenţa bărbaţilor, ele nu simt nevoia să joace vreun rol, cel de femeie, de soţie, de mamă sau de „fetiţă", nu mai au nevoie să utilizeze strategii de seducţie sau de apărare. Bărbaţii ar plăti uneori scump ca să ştie ce îşi spun în acele momente. Putem să le înţelegem, căci, adeseori, vorbind despre bărbaţi şi criticându-i, stabilesc legături strânse între ele. În timp ce bărbaţii se măsoară între ei, şi asta din timpul şcolii, fetele se adună în grupuri mici, fondate pe cooperare, înţelegere, intimitate şi secrete împărtăşite. Dar despre ce pot ele să discute în tot acest timp? se întreabă bărbaţii. Despre orice, ar răspunde ele; despre bucurii, deliruri, necazuri, temeri, despre dorinţele lor, despre poveştile de familie, despre copii, dragoste, sex… Şi, evident, despre bărbaţi! Când femeile se întâlnesc, totul pare mai uşor de spus: ele nu se tem că destăinuirile lor ar putea fi subiect de batjocură sau că ar putea suscita dispreţul sau alimenta nişte reglări de conturi, deşi nu se spune chiar totul şi o oarecare neîncredere poate uneori să apară. Aceste schimburi între femei au existat dintotdeauna. Poate că pur şi simplu astăzi se fac într-un mod mai deschis decât în trecut, la un prânz sau o cină între colege, fără jenă ori culpabilitate. Un sondaj recent arăta că 62, 7% dintre femei găseau „petrecerile între fete" haioase şi regretau că nu sunt organizate mai desă.

Această nevoie de complicitate feminină se regăseşte evident şi în familie. Se înţelege de la sine că o fată va împărţi mai mult cu mama decât cu tatăl ceea ce ea consideră secret, feminin, intim, ofensator sau tabu. Totuşi, chiar dacă nu pe el îl alege pentru a-i face confidenţe, este dureros pentru un copil să trăiască lângă un tată care nu vorbeşte, căruia nu i se poate vorbi şi care rămâne inaccesibil, refractar la orice discuţie. În memoria acestor fete devenite femei, tăcerea tatălui lor rămâne o tăcere asurzitoare, şi acest lucru este important: o fetiţă sau o adolescentă simte nevoia să vorbească cu tatăl ei, nu pentru a-i împărtăşi secretele ei, ci pentru a-l cunoaşte mai bine.

S-o repetăm: există o funcţie pozitivă a secretului şi a misterului. Faţă de tatăl ei, o fată trebuie să aibă grădina ei secretă, adică să dispună de un spaţiu în care să-şi poată depozita secretele intime: este o condiţie esenţială a dezvoltării şi a independenţei ei. Secretele îi garantează o autonomie psihică şi îi afirmă libertatea personală. Singura excepţie valabilă în acest domeniu este cea dictată de datoria de protecţie: un tată are mereu dreptul să ştie ce anume poate să-i pună copilul în pericol – pe plan personal, social şi, evident, în mod vital. Acum, de cealaltă parte, dinspre fată, misterul pe care-l reprezintă tatăl ei nu va fi niciodată perceput în totalitate şi, de altfel, acest aspect de bizarerie îi conferă într-o anumită măsură poziţia de autoritate simbolică de care fiica lui are nevoie. Astfel stând lucrurile, înţelegem mai bine că relaţia pe care o fiică o întreţine cu tatăl ei îi poate influenţa raportul ulterior cu sexul masculin. Povestea care le uneşte pe aceste două fiinţe foarte apropiate, dar a căror identitate trebuie, în acelaşi timp, să fie clar diferenţiată, este, într-adevăr, cea care se va repeta mai târziu, când această fată, devenită femeie, va întâlni alţi bărbaţi.

L

Dorinţa de a-i vorbi propriului tată

N-am întâlnit niciodată, în cursul consultaţiilor mele, fete sau femei care să nu fi avut, într-un moment sau altul, dorinţa foarte puternică de a-mi vorbi despre tatăl lor. Procedând astfel, ele îmi dezvăluiau sentimentele pe care nu reuşiseră să i le exprime acestuia în mod direct: afecţiunea lor, mândria, furia, decepţiile, reproşurile şi, bineînţeles, pudoarea. Amintindu-şi scene din viaţa de familie, ele îmi spuneau povestea lor, pentru că nu puteau să vorbească deschis cu el despre toate acestea. Ţin să precizez că aceste confidenţe despre tatăl lor nu mi-au fost niciodată făcute cu uşurinţă, nici măcar mie, care, în calitate de terapeut, sunt, aproape prin definiţie, un interlocutor neutru şi binevoitor. O incontestabilă reţinere caracterizează modul în care femeile, tinere sau mai puţin tinere, vorbesc despre tatăl lor. Această reţinere este, în mod evident, mult mai importantă atunci când ceea ce spun le evocă o suferinţă profundă, bine instalată, sau le obligă să-şi amintească perioade de criză gravă – preferinţa netă pentru un alt copil, divorţul părinţilor, refuzul tatălui de a accepta alegerea lor amoroasă… Când se referă la tată, discursul unei femei este

întotdeauna încărcat de pasiune şi emoţii; rareori este univoc, şi amestecă iubirea cu critica, tandreţea cu frustrarea, bucuria cu furia, indulgenţa cu neînţelegerea. Complexitatea, subtilitatea şi variaţia în timp sunt caracteristicile relaţiei dintre o fată şi tatăl ei.

Putem îndrăzni să facem aici o paralelă. S-a tot spus că experienţa plăcerii feminine este o experienţă intimă, interioară, care are loc într-un spaţiu secret, insesizabil, ceea ce face ca accesul unui bărbat la reprezentarea şi la simbolizarea ei să fie dificil. Secretele unei femei ar fi, pentru un tată, printr-un proces de generalizare, ceea ce este adesea misterul sexualităţii feminine pentru un bărbat? Nu am un răspuns cert, dar e sigur, în schimb, că taţii trebuie să aibă faţă de fiica lor, precum bărbaţii faţă de femei, aceeaşi atenţie pentru ceea ce există în spatele lucrurilor trecute de ele sub tăcere fără a merge totuşi până la a vrea să descifreze totul. În ceea ce le priveşte, fetele trebuie să găsească cuvintele, reprezentările şi gesturile pentru a exprima ceea ce simt şi nu îndrăznesc să spună, pentru ca tatăl lor să nu proiecteze asupra lor intenţii, sentimente sau gânduri imaginare sau inexacte.

Aceeaşi emoţie, două limbaje

Chiar dacă o fată nu trebuie să ştie totul despre tatăl ei, iar un tată nu trebuie să ştie totul despre fiica lui, ei n-ar trebui totuşi să fie nişte străini unul pentru celălalt. Cum se explică atunci această constatare dureroasă şi foarte frecventă a unei prea mari lipse de cunoaştere reciprocă? De ce fiicele şi taţii vor atât de des să ştie unul despre celălalt, de ce regretă că nu pot stabili o legătură mai profundă decât cea care există deja între ei?

Distanţa faţă de un tată

Marine, 30 de ani, îşi prezintă tatăl ca pe un om distant, exprimându-şi puţin emoţiile, dar incontestabil foarte ataşat de cele două fiice ale lui. Are un caracter destul de introvertit – „ca şi sora mea”, precizează Marine. În schimb, ea comunică bine cu mama ei, de care se simte foarte apropiată, mult mai apropiată decât de sora ei. Actualul ei prieten, cu care stă de doi ani, este la fel de puţin expansiv ca şi tatăl ei. Uneori, latura lui introvertită o enervează foarte tare; ea îi interpretează atunci tăcerea ca pe o dezaprobare, deşi ştie că probabil nu este cazul. Îşi dă osteneala să facă bine diferenţa între aparenţe şi realitatea adevărată, dar nu este mereu uşor, remarcă ea. Recent, i s-a plâns mamei ei de faptul că prietenul ei este foarte închis în el,

spunându-i: „Ori tata, ori el, tot aia e!” Mama i-a spus că înţelegea fiindcă şi ea, într-o perioadă, avusese aceleaşi dificultăţi, după care a adăugat: „Ştii, de fapt, tatăl tău este un mare sentimental…” S-a dus atunci să caute un teanc de scrisori, legat cu o panglică albă, şi a scos una, cea pe care tatăl lui Marine i-o trimisese în timpul uneia din deplasările lui în interes de serviciu. „Nu ţi-am arătat niciodată corespondenţa mea şi în special această scrisoare. Ar fi trebuit poate s-o fac, tocmai aflasem că eram însărcinată cu tine…” Marine a luat scrisoarea oarecum jenată, dar a citit-o. Printre alte cuvinte de dragoste adresate soţiei lui însărcinate, tatăl ei, acel bărbat aparent rece şi distant, scria: „Ştii că nu sunt foarte expansiv, dar, după ce mi-ai dat această veste extraordinară, am plâns de fericire şi a trebuit să scot o batistă şi să-mi şterg ochii în faţa patronului meu care era acolo şi care nu înţelegea ce mi se întâmplă”. Marine e fericită că a putut citi aceste rânduri care îi modifică în parte impresia pe care o are despre tatăl ei, dar, lucidă, conchide: „Aş fi preferat totuşi să fie un pic mai extravertit uneori. Ani de zile, am avut sentimentul că am crescut lângă o stâncă. Tatăl meu avea o forţă extraordinară, pe care o admiram, dar care mă făcea să mă simt vinovată atunci când mă lăsam în voia emoţiilor… Trebuie să spun că asta mi se întâmpla frecvent, mă îndrăgostesc cu uşurinţă…”

Mai multă receptivitate şi emoţie

În materie de psihologie, una din întrebările cele mai frecvente se referă la dificultatea tipic masculină de a fi receptiv la emoţiile altora. Fetele au această problemă cu tatăl lor, iar femeile, cu bărbaţii în general. Asta se întâmplă fiindcă le e prea frică de propriile emoţii? Pentru că au fost crescuţi în ideea că, pentru a fi un bărbat adevărat, trebuie să fie mereu capabil să-şi controleze sentimentele şi să nu se lase copleşit de ceea ce simte? În acelaşi timp, am auzit adesea femei, chiar în situaţii de conflict violent, spunând că fuseseră bulversate de o emoţie care, în mod brutal şi neaşteptat, apăruse la tovarăşul lor de viaţă. Brusc, o comunicare sensibilă şi emoţională devenea posibilă în ochii lor şi din nou totul li se părea mai uşor, chiar şi viaţa de cuplu! La fel se întâmplă cu fetele. Sensibilitatea, cel mai adesea ascunsă, a tatălui lor le emoţionează când ea se lasă văzută.

În ceea ce-i priveşte, bărbaţii, în general, şi taţii, în special, acceptă cu dificultate înclinaţia pe care o au femeile, şi mai ales fiicele

lor, de a-şi exprima emoţiile negative, anxietatea şi tristeţea. Lamentaţiile pe care ele le preferă în acest gen de situaţii li se par lipsite de interes: e mai bine, după ei, să încerce să caute un mijloc de a scăpa de aceste afecte dureroase, chiar dacă acest mijloc este, obiectiv vorbind, nepotrivit. Câte femei nu s-au plâns în faţa mea de această lipsă de înţelegere, de această dificultate de comunicare, tipic masculină! Taţii nu îşi imaginează cât de susţinută s-ar simţi fiica lor, atunci când este neliniştită, dacă ei i-ar da sentimentul că o înţeleg şi că o ascultă, fără să cadă totuşi într-o gândire morbidă. Ei nu prea bănuiesc cât de multă nevoie ar avea fiica lor să le vorbească, atunci când este deprimată. În loc de asta, de cele mai multe ori, ei încep să-i reproşeze fie talentul ei de a dramatiza şi lipsa simţului realităţii, fie plăcerea de a se abandona sau nemulţumirea ei cronică. Criticile nu fac atunci decât să sporească starea de inconfort, vinovăţia sau ruşinea pe care ea le încearcă deja. Din fericire, importanţa acordată astăzi egalităţii sexelor este pe cale de a schimba modul în care taţii îşi văd fiica şi cel în care fiicele îşi văd tatăl. Dreptul la diferenţă, inclusiv la diferenţa emoţională, îşi croieşte drum.

Ceea ce evităm să spunem între o fiică şi tatăl ei, unul dintre primele lucruri trecute sub tăcere, dacă nu cumva primul, este atracţia care se exercită între ei. În adolescenţă, dar şi după, fiicele simt, fără să şi-o explice, o indispoziţie provocată de o oarecare tulburare. Este adevărat că niciun bărbat, nici chiar un tată, nu este total insensibil la farmecele feminităţii, chiar dacă seducţia umană are multiple faţete şi nu se rezumă, nici pe departe, la seducţia sexuală. Fără îndoială, una dintre nemulţumirile cele mai frecvente ale fiicelor, aceea de a se simţi permanent controlate de tatăl lor, este legată de această ambiguitate relaţională. Să luăm cazul lui Agnés, 29 de ani, care îşi părăseşte soţul pentru un alt bărbat de care s-a îndrăgostit. O neliniştește gândul că trebuie să le vorbească părinţilor ei despre aceasta, dar din motive diferite, îi este teamă de îngrijorarea mamei ei, de lipsa de înţelegere, de frica zilei de mâine, de frica ei de insecuritate, în privinţa tatălui, ea se teme, înainte de toate, de faptul că o va judeca, de decepţia lui, chiar dacă crede că el îi va înţelege mai bine decizia. În plus, ţinând cont de dificultăţile financiare pe care riscă să le aibă, ea are nevoie de asigurarea că va primi ajutorul lui material. Luându-şi inima în dinţi, ea îi spune aşadar ce i se întâmplă şi îi cere sprijinul. Reacţia tatălui

este cea anticipată, cu o singură excepţie: el o asigură că poate conta pe el, dar în acelaşi timp îi propune să vină să locuiască în blocul lor, unde mai au un mic apartament neocupat. Reacţia lui Agnés ar putea surprinde, căci ea declină oferta tatălui. Ea se explică astfel: ideea de a se simţi, prin această apropiere, din nou sub controlul tatălui este insuportabilă; a suferit mult în trecut din această cauză.

Dincolo de cazurile particulare şi de relaţiile personale ale fiecăreia, fiicele resimt adesea dureros acest control patern. De ce taţii au, aşadar, această profundă nevoie de a-şi controla fiicele? Răspunsurile sunt probabil numeroase şi, de altfel, nu se exclud. Pentru început, să spunem că, fie că vrea, fie că nu, un tată normal se simte responsabil pentru experienţele neplăcute sau periculoase pe care le-ar putea cunoaşte fiica lui: el „pune atunci în aplicare" datoria de a o proteja, cu care se simte investit. Pe de altă parte, autoritatea patriahală rămâne puternică în cultura noastră, chiar dacă ea nu este în mod oficial recunoscută, în fine, pot fi evocate şi alte motive mai puţin manifeste. Sunt taţii stăpâniţi în mod inconştient de o îndoială existenţială, aceea de a nu fi niciodată siguri de paternitatea lor? Atitudinea faţă de fiica lor nu se traduce cumva printr-o lipsă de încredere în „feminin" – feminin pe care fiica lor îl întruchipează în mod special? Antropologul Françoise Héritier a subliniat pe bună dreptate faptul că orice definiţie a „femininului" este formulată în termeni negativi – „femeia nu este…", „femeia nu are…" etc.: ea vede în aceasta nu atât „o disfuncţie a femininului (fragilitate, talie mai mică, handicapul sarcinii şi al alăptării)", cât expresia unei „voinţe de control" din partea celor care nu dispun de puterea procreării4. Explicaţia psihanalitică propusă de Jean Cournut merge şi mai departe, căci el afirmă: „Nevoia bărbaţilor de a controla fecunditatea femeilor nu este decât un indiciu suplimentar al fricii profunde pe care o au faţă de femei, frică faţă de ceea ce nu înţeleg, de ceea ce nu reuşesc să… conceapă în funcţionarea erotico-maternă5".

Fiecare este liber să adere total la aceste interpretări sau să nu le adopte. Totuşi, dacă ne întoarcem la povestea lui Agnès, motivaţia inconştientă a unui tată care îi spune fiicei lui: „Vino mai aproape de mine ca să pot controla mai uşor ceea ce faci" este cu atât mai edificatoare cu cât Agnès îşi părăseşte soţul pentru un alt bărbat, de care este îndrăgostită, dar cu care este şi însărcinată. Dacă nevoia pe

care o resimte acest tată de a-şi controla fiica rezultă evident dintr-o grijă lăudabilă şi conştientă de a o proteja, el n-ar avea şi o altă motivaţie mai puţin clară, aceea de a controla ceea ce el nu are: puterea de a procrea?

Dificultatea dialogului

Dificultatea dialogului contemporan între taţi şi fiice este confirmată de toate studiile pe acest subiect. Această dificultate creşte pe măsură ce fata se măreşte. „Nu mă înţelegea…", „Nu avea niciodată timp", „Aveam centre de interes mult prea diferite…", „Era gelos pe prietenii mei!": iată afirmaţiile pe care le aud adesea atunci când femeile îşi evocă adolescenţa. Într-adevăr, începând de la această vârstă, ele conştientizează lipsa de comunicare cu tatăl lor şi o critică. Oare pentru că au devenit între timp mai independente, pentru că au o privire mai lucidă asupra relaţiilor umane sau pentru că ele însele se jenează să-i vorbească tatălui lor, prin „încărcarea" lor cu propriile lor dificultăţi? Oricum ar fi, în condiţiile imposibilităţii dialogului, adolescentele îşi păstrează problemele pentru ele. Câteodată, conştienţi că ceva nu merge, taţii încearcă să le oblige să vorbească, le interoghează cu brutalitate şi stângăcie despre ceea ce le preocupă. Cum nu obţin niciun răspuns, trag concluzia că fiica lor opune rezistenţă sau că le este ostilă, ceea ce îi agasează, aşa că nu mai insistă. Ca reacţie, adolescenta se închide în ea însăşi, simţindu-se şi mai neînţeleasă. Aşadar, se formează un cerc vicios.

Totuşi, şi ţin să o afirm aici sus şi tare, trebuie să încetăm să credem că un dialog între fiice şi taţi ar fi imposibil şi să recunoaştem dificultatea unui astfel de demers pentru a o depăşi cu bine. Între o fată şi tatăl ei, adevăratul obstacol în calea dialogului este faptul că unul proiectează asupra celuilalt propriile sentimente sau gânduri fără a considera necesar să le verifice autenticitatea. Nu trebuie neapărat să ştii totul despre celălalt pentru a-l iubi, dar nici nu se poate să blochezi orice comunicare. Asta este adevărat pentru fete în relaţiile cu tatăl lor, dar şi pentru taţi în relaţia cu fiica lor.

De ce taţilor le e frică de fiica lor

Există frica pe care o încearcă unii bărbaţi în anumite circumstanţe faţă de o anumită femeie şi există frica funciară pe care o simt toţi bărbaţii faţă de femei, faţă de „femeie", adică acea parte obscură a celuilalt. Despre această frică de feminin am de gând să vă

vorbesc aici, amintind cuvintele lui Zarathustra, care, întâlnind o femeie bătrână, îi spune: „Totul în femeie este o enigmă”.

Frica de partea feminină în mod semnificativ, majorităţii bărbaţilor, chiar şi astăzi, nu le place să se simtă în poziţie de mamă sau de soţie, adică, potrivit stereotipurilor care încă mai circulă, în poziţie pasivă şi masochistă. Ceea ce caută ei în mod spontan este o poziţie masculină falică, activă şi chiar puţin sadică. Femeile o ştiu bine şi, în mod inteligent, ştiu să se împace cu această trăsătură pentru a obţine cel mai mare beneficiu, dar, pentru aceasta, este nevoie de experienţă, iar o fetiţă sau o fată nu o capătă decât progresiv.

Motivele pentru care bărbaţii refuză, mai mult sau mai puţin conştient şi, mai ales, mai mult sau mai puţin explicit, femininul aparţin mai multor registre. Explicaţia cea mai des avansată este aceea că ei resping partea feminină pe care o simt în ei. În această parte feminină mai există încă, pentru prea mulţi dintre ei, ideea de pasivitate şi de masochism, care nu sunt totuşi, în niciun fel, atribute ale femeii. Mai serios vorbind, pentru a defini specificităţile feminine, ne orientăm acum mai mult spre expresia emoţiilor, capacitatea de dialog şi de ascultare, precum şi exerciţiul relaţiilor umane, mai deschis spre înţelegere şi negociere decât spre ierarhizare, încercarea de dominaţie sau rivalitatea manifestă. Altfel spus, bărbaţilor care îşi exprimă emoţiile şi care cad la învoială cu ceilalţi în loc să le impună punctul lor de vedere le-ar fi teamă că nu se simt destul de bărbaţi şi că vor fi aspiraţi de lumea feminină.

Un alt motiv frecvent invocat pentru a dovedi frica simţită în faţa a ceea ce ţine de feminin: nevoia bărbaţilor, şi mai ales a taţilor, de a-şi controla frica de incest sau, în sens mai larg, de violenţă sexuală. În 1912, în ale sale Contribuţii la psihologia vieţii amoroase, Freud a avansat concluzia conform căreia, pentru ca un bărbat să ac-ceadă la o viaţă fericită şi liberă, el trebuie să fi „surmontat respectul pentru femeie” şi să se fi „familiarizat cu reprezentarea incestului cu mama sau cu sora”. Regăsim aici una din tezele favorite ale părintelui psihanalizei, şi anume că, la toate fiinţele umane, viaţa amoroasă „originară” este blocată în beneficiul dezvoltării umanităţii şi a civilizaţiei. Pentru Freud, această piedică nu trebuie să fie negată, ci recunoscută şi acceptată, pentru a fi depăşită. Dacă urmăm această teză, taţii ar trebui deci să accepte că au în ei, într-un moment sau altul,

fantasme incestuoase cu fiica lor, pentru a nu le traduce, în primul rând, în act, dar şi pentru a nu le refula în mod excesiv. Dacă le refulează în exces, ei vor plăti, într-adevăr, un preţ mare: o frică nemăsurată de fantasma lor, asociată cu o nevoie de control imperioasă.

Nu vreau ca fata mea să fie o târfă".

Anne, în vârstă de 14 ani, vine însoţită de tatăl ei. Ea trece printr-o criză puternică manifestată prin temeri, refuzul de a merge la şcoală şi furie exagerată. În plus, de ceva timp, este impulsivă şi agresivă cu cei doi fraţi mai mici. Părinţii au încercat să o înţeleagă şi au emis mai multe ipoteze, pe care ea le-a respins una după alta. Într-o seară, întorcându-se de la serviciu, tatăl ei se plânge de o colaboratoare, şi Anne începe să-l agreseze verbal în mod violent, acuzându-l că este ca toţi ceilalţi, un „nemernic". Apoi, începe să plângă, simţindu-se, fără îndoială, vinovată. Eliberarea de acest preaplin sufletesc o face să le explice pentru prima oară părinţilor ei motivele suferinţei ei. Ea le povesteşte aşadar că s-a îndrăgostit nebuneşte de un băiat cu doi ani mai mare decât ea şi că el s-a purtat urât cu ea. După ce a făcut-o să creadă că era la fel de îndrăgostit, el a părăsit-o brusc pentru altă fată. Era pentru prima dată că se îndrăgostea; de fapt, este şi acum. Ea ştie că această situaţie e departe de a fi ieşită din comun, dar, pentru ea, această primă decepţie sentimentală este o dramă.

Contrar a ceea ce se întâmplă adeseori, discuţia cu părinţii ei n-o linişteşte pe această adolescentă, şi aşa se face că a venit la mine împreună cu tatăl ei. Anne îmi explică destul de calmă că nu reuşeşte să-l uite pe acest băiat, că se gândeşte la el fără încetare şi că nu va putea să mai suporte mult timp această situaţie. Această afirmaţie mă face să mă tem de un gest violent din partea ei, fie împotriva propriei persoane, fie împotriva rivalei ei, şi îi dau de înţeles tatălui că îi împărtăşesc îngrijorarea. Or, iată că acest bărbat îmi spune că nu de aceasta îi e frică cel mai mult şi îmi adaugă în prezenţa fiicei lui: „Ştiţi, am vrut ca fiica mea să vină la dumneavoastră mai ales fiindcă nu vreau să ajungă o târfă… De asta mi-e frică mie!" Sunt extrem de surprins, aproape şocat, de acest comentariu total nepotrivit. În timp ce această adolescentă trăieşte primele ei emoţii amoroase, şi încă într-un mod deosebit de intens, tatăl ei vede această explozie de

sentimente ca pe o ameninţare, ceea ce spune multe, fără ca el s-o ştie, despre modul în care vede femeile, sexualitatea lor şi despre pericolul pe care ele, inclusiv propria lui fiică, îl reprezintă pentru el.

Prin natura lucrurilor, o fiică este diferită de tatăl ei

Frica poate fi un factor de valorizare a celuilalt, dar şi un factor de respingere, iar bărbaţii ar putea, din acest motiv, să aibă tendinţa să valorizeze femeile şi să încerce, în acelaşi timp, să le domine. În faţa fiicei lor, taţii au, de asemenea, o dublă tendinţă. În ochii lor, ele sunt produsul genelor lor, dar, şi acest lucru este vizibil, ele posedă, fără nicio îndoială, şi genele mamelor lor: acest împrumut le readuce la feminin şi, mai ales, la diferenţa sexelor.

Orice diferenţă are o funcţie: ea este utilă, căci permite separarea, dar aruncă în aer în acelaşi timp certitudinile, mai ales atunci când este ireductibilă6. Raportarea la diferenţă, pe care orice întâlnire cu Celălalt o actualizează, este revelatoare pentru ceea ce este fiinţa umană, la bine şi la rău. Şi reacţia declanşată riscă să fie cu atât mai puternică, cu cât această diferenţă este pluralistă şi priveşte în acelaşi timp sexul, vârsta, generaţia şi statutul. Pentru un tată, în mod incontestabil, fiica lui este cea care cristalizează acest ansamblu de diferenţe, chiar dacă ea este şi o prelungire a lui însuşi.

În plus, se ştie că, la fiinţa umană există mereu în prezent o parte a trecutului, ceva care este de ordinul repetiţiei. Chiar dacă viaţa este o carte ale cărei prime capitole ne rămân celor mai mulţi dintre noi ne rămân necunoscute, crescând, cu toţii dorim să regăsim timpul pierdut, să gustăm din agreabilele reîntâlniri cu copilul care am fost, care ne-ar fi plăcut să fim sau care am crezut că am fost. Fiecare dintre noi îşi fabrică astfel amintirile şi nostalgiile lui. Când un tată îşi priveşte fiul, prin cuvintele pe care el însuşi le-a pronunţat atunci când era mic, prin gusturile care au fost şi ale lui la un moment dat, prin comentariile pe care le-a auzit la propriii lui părinţi – „Cum seamănă cu tine! Parcă eşti tu, la vârsta lui…” –, el replonjează, graţie imaginaţiei şi memoriei lui, în propria copilărie. O fată, în schimb, în ciuda tuturor asemănărilor fizice sau a unor trăsături de caracter comune, rămâne mereu pentru tatăl ei ceea ce el n-a fost niciodată. Când acest gând nu-i mai dă pace, el poate chiar să justifice o apreciere negativă de tipul: „În orice caz, n-o s-o înţeleg niciodată; este o fată!”

De ce fetelor le e frică de tatăl lor în ceea ce le priveşte, fetele,

încă din copilărie, se confruntă cu masculinul întruchipat de băieţei, eventualii fraţi şi, evident, tatăl lor. Ele trebuie foarte devreme să interacţioneze cu aceste fiinţe cam ciudate, care vor mereu să aibă mai mult şi să facă mai mult, şi învaţă repede să ţină sub control această rivalitate, să o dejoace, să o deformeze utilizând strategii care îi descumpănesc sau îi îndepărtează pe băieţi. Dacă ele percep în mod intuitiv că tatăl lor aparţine acestei lumi a masculinului căreia ele îi sunt străine, ele simt în acelaşi timp că acest tată e tatăl lor şi îşi doresc ca el să nu le provoace frică prin latura lui prea virilă.

Tatăl meu, acest străin

Nu vom face decât să amintim aici cele două cauze majore ale fricii de tată: am vorbit deja destul despre ele în paginile acestei cărţi. Există, pe de o parte, acest statut care îi este dat de societate sau de soţia lui – un tată trebuie să ocupe o poziţie simbolică de autoritate, trebuie să fie garantul limitelor împotriva excesului… – şi, bineînţeles, faptul că el reprezintă masculinul în ceea ce are el străin, diferit, uneori penibil, dacă e să le dăm crezare fetiţelor de pe băncile şcolii şi, mai târziu, adolescentelor şi femeilor, pe care latura revendicativă şi bătăioasă a bărbaţilor le poate de-a dreptul exaspera. Aşa stând lucrurile, este important să subliniem aici că este primordial ca o fiică să poată depăşi această frică de masculin, pentru a evita, mai târziu, o inhibiţie excesivă în viaţă sau, dimpotrivă, un spirit de răzbunare îndreptat împotriva tuturor bărbaţilor, care duce la epuizare sau la frustrare.

Să învăţăm să ne cunoaştem

O fiică are nevoie să-şi cunoască tatăl; n-are nevoie să ştie tot, n-are nevoie ca toate zonele de umbră să fie luminate, dar incontestabil ea îşi doreşte foarte tare, într-un moment sau altul din viaţa ei, să existe între ei un schimb de cuvinte, să-şi exprime recunoştinţa. Să reluăm povestea pasionantă a actriţei Jane Fonda şi a tatălui ei, Henri Fonda. Viaţa bate filmul, ca prin magie, şi actriţa s-a trezit într-o bună zi că joacă alături de tatăl ei într-un film intitulat Casa de lângă lac, care povesteşte dificultăţile de comunicare dintre un tată, Norman, care este puţin comunicativ, şi fiica lui, Chelsea, care e furioasă pe el.

Cine trebuie să facă primul pas într-o asemenea situaţie? În film, mama lui Chelsea o face să înţeleagă pe fiica ei că, la un moment dat,

copilul este cel care trebuie să meargă spre părinte: „Uneori trebuie să-l priveşti pe celălalt foarte atent şi să-ţi aminteşti că face tot ce-i stă în putinţă”. Să vedem acum ce-i spune Chelsea tatălui ei, Norman:

„— Trebuie să-ţi vorbesc, tată.

— A, ai o problemă? întreabă el pe un ton condescendent.

— Cred că… Dacă am încerca să ne purtăm normal unul cu celălalt…

— Normal? Adică? răspunde Norman sec.

— Ca un tată şi o fiică. Ştii bine.

— Ţi-e frică de ce am scris în testament, nu? Nu-ţi face griji, ţi-am lăsat tot, în afară de corpul meu.

— Nu vreau nimic… E drept că… Ai zice că suntem furioşi unul pe altul dintotdeauna.

— N-am avut niciodată această impresie. Credeam doar că nu ne iubim prea mult.

— Vreau să fiu prietena ta, spuse ea punând mâna pe braţul lui Norman”.

Jane Fonda povesteşte că, de fiecare dată când citea scenariul, atunci când ajungea la acest pasaj simţea lacrimile inundându-i faţa: „Mergeam în faţa camerei să-i spun tatălui meu lucruri pe care nu putusem să i le spun niciodată în viaţa reală”.

Câte femei, după ce trăiseră momente deosebit de dificile în relaţia pe care o avuseseră cu tatăl lor, doresc să-i vorbească deschis, sincer – într-un cuvânt să facă pace! Pentru a găsi calea împăcării, nu există o formulă unică; asta va depinde de caracter, de situaţie, de cei din anturaj care susţin acest demers etc. Să vorbeşti direct cu el, dacă este accesibil, să-i scrii, căci scriitura ţine în acelaşi timp la distanţă, circumscrie sentimentele şi face posibilă cu mai multă uşurinţă exprimarea lor sinceră. Este, de asemenea, posibil să iei o persoană apropiată ca mesager. Toate modalităţile sunt bune pentru a te apropia de un tată. O fiică poate să-şi amelioreze relaţia cu tatăl ei având curajul să meargă către el, să-i ofere propria lectură a poveştii ei, a aşteptărilor şi decepţiilor pe care le-a interiorizat fără să le poată exprima. La rândul lui, tatăl trebuie să fie pregătit ca acest pas să fie făcut către el. Dacă acceptă, amândoi, şi fiica, şi tatăl, se vor simţi uşuraţi. Nu vor fi şterse automat toate neînţelegerile, dar drumul reconcilierii va fi deschis.

A se înţelege mai bine, a se cunoaşte mai bine, a comunica mai bine

Drumul referitor la fiice şi taţi, pe care v-am propus să-l parcurgem, a permis explorarea, din copilărie până la vârsta adultă, a relaţiilor care îi fac fericiţi, dar şi a celor care îi fac nefericiţi. Acest drum a permis totodată înţelegerea insatisfacţiei provocate de o comunicare insuficientă, dar şi a motivelor secretelor reciproce. Acest parcurs are, în mod evident, ca obiectiv o mai bună comunicare între fiice şi taţi. Singurul mod de a comunica bine este de a avea încredere şi de a accepta că celălalt nu gândeşte neapărat ca tine. Psihologul Louis Parez supervizează de mai mulţi ani aşa-numitele „ateliere tată-fiică". El se bazează pe ideea că a fi tată, în ziua de azi, este, înainte de toate, o poveste de suflet. Consultaţiile pe care le fac de mai bine de treizeci de ani, reunind un tată şi fiica lui, nu îmi confirmă decât parţial acest punct de vedere. De ce?

Desigur, este mereu interesant şi benefic pentru o fiică să observe în mod explicit, chiar dacă ea o ştie implicit, că tatăl ei îşi poate manifesta, ca şi mama ei, tandreţea şi emoţiile şi că o face într-un alt registru decât cel clasic, al autorităţii şi al legii. Dar nu trebuie totuşi ca tatăl să fie prea fuzionai, să joace rol de amic. Multe fiice… şi mame se plâng astăzi de acest lucru, mai ales în situaţiile de custodie alternativă. Taţii şi mamele sunt egali, dar nu simetrici. Tatăl poate la fel de bine să-şi exprime tandreţea şi să-şi manifeste emoţiile ca şi mama. Dar în cuplu trebuie să existe o înţelegere, şi nu o competiţie pentru a câştiga afecţiunea copilului. Acest lucru e cu atât mai important cu cât de la emoţii şi afecţiune se poate aluneca uşor spre problema sensibilităţii şi chiar a sexualităţii. Or, fiecare este gata să răspundă că relaţia tată-fiică trebuie la acest nivel să fie lipsită de o ambiguitate oricând posibilă. Fantasma incestului şi a violenţei pe care acesta o conţine reprezintă mereu un risc prezent în mintea fiecăruia. Dificultatea e că, în viaţă, când ne gândim la ambiguitate, ne gândim în mod firesc doar la ambiguitatea senzuală ori sexuală. Ne gândim mai puţin spontan la ambiguitatea sentimentelor pe care o presupune orice relaţie umană. Acest lucru este mai ales adevărat în domeniul sentimentelor pe care le conţine orice relaţie tată-fiică: ambiguitate a emoţiilor, a interesului personal, a locului ocupat de fiecare, a rivalităţii, a complicităţii, a locului acordat celui de-al treilea

protagonist (în acest caz, a locului acordat mamei). Celebrei afirmaţii a cardinalului de Retz: „Nu ieşi din ambiguitate decât în detrimentul tău", i-aş substitui, în privinţa relaţiilor tată-fiică, o alta: „Nu negi o ambiguitate oricând posibilă decât în detrimentul autenticităţii comunicării". Dacă un tată ştie că relaţia cu fiica lui este pentru ea mai complexă decât crede el, iar dacă fata nu este conştientă de aceasta, acest lucru facilitează în mod paradoxal comunicarea. Este vorba, aşadar, atât pentru unul, cât şi pentru celălalt, să dezvolte o comprehensiune şi o cunoaştere reciproce, asociind sentimentele cu cunoaşterea mizelor lor.

Cum să-ţi înţelegi fiica

Unui tată nu-i este deloc uşor să-şi înţeleagă bine fiica, aceasta trebuie s-o ştie. Totuşi, unele stângăcii şi unele greşeli sunt atât de des denunţate, încât trebuie să fie posibilă anticiparea lor!

Să nu gândeşti în locul ei

O fată nu aşteaptă de la tatăl său să gândească în locul ei, ci să-i pese de ea, să o înţeleagă, iar pentru aceasta, să-şi facă timp s-o asculte la orice vârstă din viaţa ei.

Când e mică, îşi doreşte ca el să fie interesat de jocurile ei, să cunoască numele profesoarei ei, să ştie ce vârstă are exact, să-i accepte timiditatea sau furiile fără să o lase pradă emoţiilor. La începutul adolescenţei, îşi doreşte ca el să admită că are o prietenă bună, căreia îi spune totul, că aceasta este ceva „specific fetelor", dar ceva normal, şi că este primordial să poată vorbi cu ea la telefon cel puţin o oră de zi. Ceva mai târziu, când devine adolescentă, aşteaptă de la tatăl ei ca el să înţeleagă că vrea să placă şi că trăieşte, ca şi prietenele ei, sub dictatura unor canoane ale frumuseţii, ceea ce explică lamentările obsesionale privind „silueta" sau timpul petrecut în baie! Tânără femeie, ea aşteaptă ca el să aibă încredere în alegerile ei amoroase sau să-i spună ce crede despre aceasta fără să o judece. Mai târziu, o fiică aşteaptă de la tatăl ei să nu-i ţină lecţii despre modul în care îşi educă copiii, ci s-o sprijine ascultând-o cu atenţie când vorbeşte de preocupările ei de mamă.

Să-i acorzi aceeaşi atenţie ca unui fiu

Fetelor le place să fie tratate ca nişte fiice, am spus-o de mai multe ori în această carte, dar ele vor, de asemenea, în privinţa conduitei vieţii lor, să poată beneficia de aceeaşi susţinere şi de

aceleaşi încurajări paterne ca şi fiii. De acum înainte, ele nutresc aceleaşi dorinţe de reuşită şcolară sau profesională ca şi băieţii: dacă, acasă şi pe un plan afectiv, ele ţin la diferenţe, în schimb, în clasă, la studii sau în viaţa profesională, ele revendică pe drept cuvânt egalitatea. Un tată trebuie să înţeleagă această dorinţă legitimă dacă vrea să-i poată da fiicei lui ceea ce ea aşteaptă de la el. Din acest punct de vedere, unii bărbaţi mai au mult de lucru pentru a-şi schimba optica. Foarte des încă, taţii nu cred în competenţele fiicei lor pentru că este fată. Totuşi, evoluăm într-o societate de servicii care privilegiază valori feminine precum limbajul, concilierea, parteneriatul sau sensibilitatea. Aceasta este adevărat în domeniul culturii şi al educaţiei, dar şi în câmpul economic. Un tată trebuie să aibă aceeaşi dorinţă de reuşită socială pentru fiica sa ca pentru fiul său.

Să-i înţelegi comportamentul cotidian

O fată are gusturi, interese şi o anumită modalitate de a le exprima care fac dovada feminităţii ei şi care o apropie mai mult de mamă. Aceste specificităţi feminine seduc un tată, dar pot şi să-l agaseze. O fetiţă poate avea chef să-i arate tatălui ei noii pantofi pe care i-a cumpărat mama şi îl deranjează în timp ce acesta citeşte ziarul. Mai târziu, ea poate avea chef să se uite la un serial siropos, în timp ce e un meci de fotbal la televizor. O adolescentă îmi povestea într-o zi că ea nu înţelege absolut deloc de ce se enervează tatăl ei atunci când o vede sunând-o în fiecare zi pe mama ei la serviciu doar pentru simpla plăcere de a sporovăi; el nu înţelegea nici de ce, seara, ele îşi petreceau ore întregi pe internet, pe site-urile de vânzare prin corespondenţă pentru a face afaceri bune, adică o pereche de pantofi de cincisprezece euro sau ultimul tricou din „topul tendinţelor". „În schimb, conchidea această tânără cu un strop de amărăciune, el nu găseşte nimic de spus atunci când eu sunt cea care pun tacâmurile, strâng masa, o ajut pe mama să aranjeze vesela. Şi, când îi atrag atenţia că ar putea să ne ajute, el nu răspunde".

Această mărturisire conţine cele două plângeri principale ale fiicelor cu privire la comportamentul tatălui lor în viaţa cotidiană: lipsa de respect pentru unele din preocupările lor considerate prea puţin „serioase" – hainele, look-ul, vedetele sau stările de suflet ale colegelor, de exemplu – şi slaba participare la treburile casnice; trebuie să spunem că, dacă în treizeci de ani bărbaţii au realizat progrese

importante, mai rămâne mult de făcut în acest domeniu. O fată care are fraţi va ţine în mod deosebit la ideea ca regulile colective să se aplice tuturor copiilor şi ca tatăl ei să nu dea dovadă de mai multă indulgenţă pentru fiul lui care îşi lasă lucrurile aruncate prin baie sau care uită să-şi facă curat în cameră. În ochii ei, bunele maniere, politeţea şi simţul responsabilităţii sunt calităţi pe care trebuie să le aibă toţi copiii, nu doar fetele.

Să-i înţelegi emoţiile

Celălalt mare of al fiicelor se referă la domeniul emoţional şi afectiv. Multe dintre ele se plâng că nu pot aborda cu tatăl lor probleme personale legate de sentimente. Totuşi, rolul major al emoţiilor a fost recunoscut ştiinţific, nu doar în creativitate, dar şi în anticipare şi inteligenţă. Majoritatea taţilor de astăzi nu sunt din fericire la fel de introvertiţi ca propriii lor taţi, dar ideea potrivit căreia exprimarea emoţiilor pap un semn de slăbiciune continuă să dicteze comportamentul anumitor bărbaţi, care, dintr-odată, se trezesc descumpăniţi sau jenaţi în faţa manifestărilor emoţionale ale fiicei lor: în general, ei îi lasă mamei grija de a le face faţă. Christelle, 14 ani, poate să o dovedească: „Tatăl meu nu suportă să mă vadă plângând; el pleacă, părăseşte încăperea fără să spună un cuvânt! Ai zice că nu acceptă ca eu să mă pot exprima în acest fel. Or, mie îmi face bine să plâng; am nevoie de asta, aşa cum am nevoie să râd cu prietenele mele!”

Fiicele şi taţii nu vorbesc exact aceeaşi limbă, pentru că, dincolo de diferenţa de vârstă, există diferenţa de cultură afectivă care îi separă. Această diferenţă este, în esenţă, o diferenţă de expresie. Ar fi ridicol să gândim că taţii şi fiicele nu pot împărtăşi aceleaşi emoţii; bucuria, furia, angoasa sau tristeţea nu sunt privilegiul unui sex. În schimb, taţii şi fiicele trebuie să ştie că cele două sexe nu-şi exprimă emoţiile şi, în special, emoţiile dureroase în acelaşi fel. În cazul unui divorţ, de exemplu, o fată îşi va exprima teama de a fi abandonată prin tristeţe sau lacrimi, care îl vor pune de altfel în încurcătură pe tatăl ei, cu atât mai mult cu cât el se simte în general vinovat. Un băiat îşi va exprima această teamă diferit, devenind agresiv la şcoală sau închizându-se în el însuşi. Tristeţea este o altă emoţie mai uşor de exprimat pentru o fată decât pentru un băiat. Un tată care îşi vede fata plângând va fi emoţionat de lacrimile ei şi se va simţi vinovat: şi totuşi,

prima lui mişcare va fi să afişeze o indiferenţă aparentă sau să spună vorbe dure. Să te identifici cu sentimentul celuilalt, chiar dacă acesta îl exprimă altfel, îţi permite să ieşi din multe impasuri. Să înţelegi cum fiecare fiinţă numai se comunică ceea ce simte şi să cunoşti diferenţele inerente fiecărui sex este esenţial pentru o mai bună convieţuire. Chiar şi astăzi, un tată poate să nu înţeleagă exact ceea ce simte fiica lui: emoţiile pe care le încearcă îi apropie, dar experienţa intimă pe care o au şi mai ales modalităţile de exprimare pe care le adoptă îi îndepărtează. Totuşi, un tată este în măsură să se pună în locul fiicei lui şi să-i perceapă emoţiile şi reacţiile: dacă face efortul să le decodeze, el va fi capabil de identificare şi empatie. Este ceea ce fiica lui aşteaptă de la el.

Să ai încredere în ea

O fată are nevoie ca tatăl ei să aibă încredere în ea, tot aşa cum un tată are nevoie ca fiica lui să aibă încredere în el. Nu numai că încrederea umană se transmite, dar ea reprezintă un sistem care funcţionează în oglindă. Mai mult decât responsabilităţile pe care i le lasă în gestionarea vieţii ei şi activităţile cotidiene, este important ca un tată să pună în discuţie cu fiica lui „teme serioase", de suflet, precum sentimentele pe care le trăieşte sau valorile pe care le apără.

Când fiica lui este încă copil, şcolaritatea reprezintă un excelent domeniu de aplicaţie. O atenţie, ba chiar o supraveghere extremă a activităţii ei şi a notelor pe care le ia, va fi contraproductivă atât pe plan şcolar, cât şi pentru dobândirea stimei de sine. Uităm prea des că reuşita se construieşte pe încrederea în sine. Cu cât ai mai puţină încredere într-un copil, cu atât lui îi lipseşte încrederea în el şi ajunge chiar să nu mai aibă încredere pur şi simplu, mai ales în ceilalţi şi în părinţii lui. Ceea ce am scris în legătură cu relaţiile mamă-fiică este la fel de adevărat pentru relaţiile tată-fiică. Primesc părinţi – din ce în ce mai des taţi – a căror fiică îşi vede rezultatele şcolare devenind foarte slabe în cursul anului. Îngrijorarea părinţilor, cea care îi aduce la consultaţie, are, în general, în prealabil, repercusiuni asupra atmosferei familiale. Spre deosebire de băiat, fata nu este neapărat ostilă întâlnirii cu un „psi". Ca şi băiatul, ea va spune: „Dacă n-ar fi şcoala, totul ar merge bine". Adesea, părinţii sunt de acord cu această analiză. În acest gen de situaţii, căutarea soluţiei se face cu acordul fetei, care singură afirmă că vrea să se reapuce de învăţat. Cu

permisiunea părinţilor, închei o înţelegere cu ea: „Am încredere în tine, te pui din nou pe învăţat, dar îţi cer să accepţi de bunăvoie să vii din nou la mine la sfârşitul trimestrului următor, ca să văd dacă te-ai ţinut de cuvânt. Dacă da, nu mai e nevoie să vii la mine; dacă nu, înseamnă că ai o problemă nerezolvată şi părinţii tăi au dreptate să vrea ca eu să te văd". N-am fost niciodată refuzat în astfel de cazuri.

Ce concluzie tragem de aici? Ai dreptul să pretinzi încredere din partea fiicei tale, dar, când situaţia o cere, o vei obţine mai uşor dacă îi arăţi încredere printr-o înţelegere bine stabilită. Dacă acest demers nu funcţionează, aceasta înseamnă că încrederea este mult deteriorată sau că problema este la un alt nivel. Acest demers şi rezultatul lui arată foarte bine ce aşteaptă un copil, în cazul de faţă o fată, de la părinţii ei, de la tată în mod special, în astfel de situaţii, un tată este, de altfel, mai înclinat să aibă încredere în fiica lui decât în fiul lui. Ceea ce este valabil în privinţa şcolarităţii unui copil este şi în alte domenii, şi rămâne valabil mai târziu în viaţă. Într-un moment dificil al existenţei ei, o fată va căuta mereu încrederea tatălui ei, inclusiv la o vârstă mai înaintată. E bine ca taţii să ştie acest lucru.

S-o înţelegi când suferă

O fată aşteaptă de la tatăl ei, ca şi de la mamă, de altfel, să înţeleagă că ea poate într-adevăr să sufere. La ea, suferinţa se va exprima mai mult prin dureri de cap, dureri de burtă, acuze somatice diverse, comportamente alimentare excesive – bulimie sau anorexie – sau exprimarea manifestă a angoasei sau a tristeţii. Totuşi, îi va spune mai cu plăcere mamei despre tristeţea ei sau despre ceea ce o neliniştește, căci ea ştie, intuitiv sau din experienţă, că tatăl ei nu va avea o reacţie prea grozavă când va auzi despre grijile ei, că acestuia i se va face chiar frică, fără îndoială, în mod paradoxal fiindcă este prea afectat de ele.

O fată, ca şi un băiat, poate să-şi exprime suferinţa sau indispoziţia şi prin aşa-numitele comportamente externalizate: agresivitate verbală şi fizică, furie şi împotriviri constante, la care se adaugă în adolescenţă conduite periculoase precum consumul de droguri. Există fete mai năbădăioase – se spune, de altfel, despre ele că sunt nişte băieţoi –, tot aşa cum există, invers, şi băieţi prudenţi. Totuşi, şi în ziua de azi, aceste conduite externalizate continuă să caracterizeze mai mult băieţii decât fetele. Ceea ce nu vrea să însemne

că fetele suferă mai puţin. În plus, efectul este diferit, în funcţie de vârstă, astfel că distanţa dintre sexe tinde adesea să se mărească în timpul adolescenţei.

Ce anume o face pe o adolescentă să se simtă mai puţin atrasă de comportamentele periculoase – cu excepţia riscului suicidar, care nu este dintre cele mai mici? Există mai multe explicaţii care ne permit să înţelegem interesul mai scăzut pentru situaţii periculoase al fetelor? În mod incontestabil, fetele sunt mai puţin impulsive, mai chibzuite şi ştiu mai bine să acţioneze la momentul potrivit. Ele se aruncă mai puţin decât băieţii, cu ochii închişi, în ceea ce le atrage. Fără îndoială, ele sunt şi mai dispuse să accepte un ajutor din partea adulţilor, şi în special a părinţilor: capacitatea lor precoce de a-şi exprima mai bine şi de a-şi împărtăşi sentimentele şi emoţiile joacă un rol în acest sens.

Fetele par, de asemenea, să caute senzaţii diferite de ale băieţilor. Un exemplu frapant este modul în care ele alungă plictiseala. Când se plictisesc, vor căuta pe cineva cu care să vorbească, telefonând celei mai bune prietene, sau se vor cufunda în lectură, în vreme ce un băiat va dori să acţioneze. Raportarea la interioritate nu este aceeaşi pentru ambele sexe, după cum o atestă comportamentele alimentare cu probleme, mult mai frecvente la fete decât la băieţi, care suscită senzaţii mai mult în interiorul corpului decât în exterior şi sunt adesea, de altfel, provocate de plictiseală. Fetele par să ştie mai bine să ia în calcul pericolele situaţiei şi riscurile la care se expun. Încă din copilărie, ele arată o mai mare capacitate decât băieţii de a ţine seama de toate elementele prezente într-o situaţie dată. Ele ar fi deci mai bine pregătite să evalueze pericolele unui comportament, ceea ce ar putea să explice mai marea lor „intuiţie". Înţelegem mai bine de ce suferinţa fetelor, şi mai ales a adolescentelor, se exprimă mai mult prin angoasă, frică sau tristeţe decât prin comportamente periculoase mai mult sau mai puţin violente, chiar dacă diferenţele intrasexuale, nu numai cele intersexuale, trebuie mereu avute în vedere.

Să-i înţelegi dorinţele

O fată vrea ca tatăl ei să înţeleagă ce îşi doreşte fără să fie nevoie să-i spună clar şi direct: ea contează pe intuiţia lui. Am prezentat în capitolele precedente ceea ce fetele îşi doresc şi, dimpotrivă, ceea ce nu vor, la diferite vârste. O fată nu caută, precum un băiat, să aibă în mod sistematic ultimul cuvânt şi să fie cea mai puternică. Ea trăieşte

conflictele în mod foarte diferit: în timp ce, pentru el, dorinţa de a-l domina pe celălalt este adesea subiacentă, ea vede aspectul constructiv al antagonismului. Totuşi, ceea ce o va înfuria nu este competiţia, rivalitatea sau dorinţa de a vrea să câştige cu orice preţ, ci faptul de a fi pusă pe planul doi, de a nu fi ascultată sau de a simţi dispreţul pe care bărbaţii, uneori chiar tatăl ei, îl au faţă de femei. Evident, ca şi un băiat, ea se va simţi rănită dacă tatăl ei nu-i acordă încredere sau dacă o consideră incompetentă. La aşa ceva, ea nu va reacţiona neapărat cu brutalitate, dar va fi profund afectată: încrederea în el va fi zdruncinată. Câte fete nu-şi amintesc, după ani de zile, de o frază, de un gest, de o distanţare a tatălui lor care le-a încurajat profund sau, dimpotrivă, le-a rănit!

Este în mod evident mai important să crezi în tine şi să accepţi ceea ce eşti decât să-ţi doreşti mereu s-o auzi de la altul. Contrar băieţilor, care resimt adesea nevoia de a primi confirmări regulate şi explicite în privinţa valorii lor, fetele au mai degrabă nevoie să nu li se dea indicii care să le facă să se gândească la faptul că ele n-au nicio valoare. Această reasigurare o caută ele în primul rând la tatăl lor, mai mult decât „reamintirea" constantă a valorii lor, care riscă să le facă să se gândească că el vrea să le seducă. O fată aşteaptă întotdeauna ca tatăl ei să manifeste faţă de ea o susţinere afectuoasă şi pudică.

Primele emoţii amoroase trimit la ceea ce va diferenţia, întreaga viaţă, o femeie de un bărbat. În acest domeniu, o fată aşteaptă de la tatăl ei să-i înţeleagă, tot cu pudoare, sentimentele intime şi să-i respecte discreţia şi secretele. Orice tată ştie că fiica lui este stăpânită de emoţii sentimentale şi, în mod cât se poate de firesc, chiar dacă ea nu o arată, de dorinţe sexuale, dar este imperativ ca el să evite orice aluzie deplasată la acest lucru sau să încerce să o supravegheze în mod constant. În adolescenţă, fetele nu vorbesc cu plăcere de primul lor raport sexual nici chiar cu mama lor – doar 26% dintre ele o fac. Fetele doresc înainte de toate, în această perioadă a vieţii lor, dar şi mai târziu, ca taţii lor să nu ştie tot ce fac ele.

Decât să exercite un control excesiv asupra acţiunilor copilului său, un tată ar trebui să ştie că ceea ce le diferenţiază pe fete de băieţi sunt sentimentele care le conduc către actul sexual, mai mult decât actul propriu-zis. Marea majoritate a fetelor fac dragoste din dragoste (69%). Aproape jumătate din băieţi – şi taţii pot de altfel s-o confirme,

bazându-se pe propria lor experienţă – o fac din atracţie sau din dorinţă fizică; dragostea nu-i interesează decât pe 38% dintre ei. Se înţelege de ce bărbaţii se tem adesea ca fiicele lor să nu întâlnească băieţi care să nu le respecte: fiindcă au fost şi ei astfel de băieţi în trecut. Totuşi, trebuie să semnalăm importanţa şi locul privilegiat pe care îl ocupă în mod constant „sentimentele" în anchetele despre viaţa sentimentală a adolescenţilor, inclusiv a băieţilor7. În adolescenţă, o fată va fi liniştită dacă are o relaţie amoroasă care îi permite să-l descopere pe celălalt, să împartă cu el interese noi şi să înceapă o relaţie sexuală satisfăcătoare. Prin intermediul acestei relaţii amoroase are loc o întreagă activitate psihică de deplasare, de substituire, de detaşare – în special faţă de tată. Când plăcerile obţinute compensează din plin, şi chiar prea mult, pierderea copilăriei sau temerile pe care le avea iniţial, o adolescentă poate „să se lase în voia" acestei relaţii amoroase care va fi încununată în mod fericit de actul sexual.

Devenită femeie, o fiică va continua să-şi dorească acelaşi respect din partea tatălui ei în legătură cu viaţa ei amoroasă şi intimă. Ea se va dezvolta graţie bărbatului pe care îl va alege, de care va fi îndrăgostită, care îi va oferi linişte şi care o va iubi. Această relaţie va putea chiar să o elibereze de conflictele pe care le avea, în mod mai mult sau mai puţin explicit, cu tatăl sau cu mama ei. Părinţilor le revine sarcina de a accepta, chiar dacă se simt excluşi, autonomia care o face fericită pe fiica lor.

Un tată trebuie să ştie că, în mod inevitabil, vine un moment când copilul lui este în stare să decidă, să aibă propriul său punct de vedere, să emită critici şi judecăţi de valoare. Nu este mereu plăcut s-o auzi, dar lucrurile stau cam aşa: crescând mare, o fiică îl priveşte pe tatăl ei cu un ochi critic. În această privinţă, fetele şi băieţii se comportă diferit. Primele îşi manifestă cel mai adesea opinia cu prudenţă, avansând progresiv câteva critici. Ceilalţi aleg contestarea sau provocarea prin intermediul judecăţilor uneori excesive sau neadecvate. Dar, indiferent de calea aleasă, toţi copiii au nevoie, pentru a-şi câştiga independenţa, să se desprindă de modelul, inegalabil şi mult timp admirat, pe care l-au constituit părinţii lor. Această mişcare psihică, ce se produce în adolescenţă, reapare apoi cu ocazia diferitelor evenimente, în special atunci când se pune problema alegerilor de viaţă, fie că acestea se referă la prieteni, profesie sau sentimente.

Coralie, o tânără de 16 ani, vine la mine la sfatul medicului de la liceu. Ea este în anul al doilea. De mai multe săptămâni, este stresată, angoasată, doarme din ce în ce mai prost şi nu reuşeşte să se concentreze la ore. Ea leagă această indispoziţie de un eveniment precis şi important pentru ea. În urmă cu câteva săptămâni, a întâlnit un student mai mare decât ea care face meditaţii la matematică cu fratele ei. Ea s-a îndrăgostit imediat şi nu încetează să se gândească la el. Totuşi, în prezenţa lui, se simte complet paralizată. Băiatul şi-a dat seama de tulburarea ei, a întrebat-o ce se întâmplă, dacă avea probleme. Ea n-a putut să răspundă. Coralie s-a gândit la tot felul de scenarii şi strategii pentru a-i împărtăşi sentimentele, dar n-a îndrăznit să facă nimic. Cu timpul, ea a început să-şi spună că era imposibil ca dragostea să fie reciprocă. A trecut prin momente de disperare teribilă, dar nu a vorbit despre asta cu nimeni din familie. Nu voia ca fratele ei să-şi dea seama de ceva ca să nu-şi bată joc de ea şi ca să n-o tachineze prosteşte, cum face adesea. Era cât pe ce să-i vorbească mamei ei, dar nu s-a considerat destul de apropiată de ea pentru a-i spune lucruri atât de intime. În familia ei, tatăl a fost mereu marele ei confident; e adevărat, de când era copil. „Era adevărat…", rectifică Coralie cu un suspin. Într-adevăr, de când s-a îndrăgostit, ea nu mai reuşeşte să-i vorbească ca înainte. Şi suferă din acest motiv. Are impresia că nu-şi mai poate vedea părinţii ca înainte. „E ca şi cum, spune ea, au devenit brusc oameni obişnuiţi. Fiinţe omeneşti normale care nu mai dau sfaturi bune, care nu mai ştiu să găsească cuvintele potrivite, care se pot înşela în judecata asupra altora… Chiar şi tata a încetat să mai fie eroul meu preferat, e clar…"

Ca multe tinere, Coralie îşi pusese tatăl pe un piedestal. Acum, era pe cale să-l facă să coboare de acolo şi această mişcare o surprindea. Ar fi preferat, aşa cum ea însăşi o mărturisea, ca totul să redevină ca mai înainte, dar, în acelaşi timp, înţelegea că nu poate să-şi idealizeze părinţii toată viaţa, şi în special pe tatăl ei. Deşi şi-a dorit mult timp să-i semene şi chiar a avut de gând să facă aceeaşi meserie, cea de avocat, ea începe să-şi pună, în mod serios, întrebări. Confruntată cu o idealizare amoroasă, această tânără are concomitent o decepţie filială, ceea ce nu e o simplă coincidenţă. Dezamăgirea ei ca fiică este legată de o deplasare a sentimentelor afective: idealizarea tatălui este proiectată asupra unei alte persoane. Acest proces este

curent, atunci când diferite persoane sunt promovate, rând pe rând, la rangul de idol sau de model: pe planul sentimentelor profunde, nu poţi avea decât un singur erou. După perioada tatălui iubit şi idealizat vine deci foarte firesc cea a „îndrăgostitului”: simţind iubire pentru un alt bărbat, Coralie îndepărtează modelul patern şi deplasează astfel o imagine protectoare sau valorizată şi iubită cu care poate să se identifice.

Taţii nu acceptă cu uşurinţă să fie deposedaţi de imaginea de model masculin pe care o încarnau până atunci şi care este pusă în discuţie în asemenea momente. Ei trebuie totuşi să accepte acest lucru dacă vor să menţină contactul cu fiica lor, reprezentând un tip de sprijin diferit. O adolescentă care creşte mare şi care, în plus, se îndrăgosteşte se simte profund schimbată: ea încetează să mai vadă în tatăl ei refugiul pe care şi l-a imaginat toată copilăria, ea se eliberează în parte de privirea şi de tutela lui. Pasiunea bruscă pentru un băiat serveşte adesea de detonator în acest gen de criză de emancipare.

În acest punct al vieţii ei, lipsită de reperele ei obişnuite, o fată nu este totuşi foarte sigură pe sine în noul ei mod de a fi. Judecăţile ei sunt lipsite de justeţe, atitudinile sau discursul sunt lipsite de măsură – mai ales faţă de fostele ei modele, acum respinse: părinţii ei; mai ales faţă de idolul de ieri: tatăl său. Cantonată foarte mult timp în rolul de „fetiţa lui tati”, ea are chef să exprime de acum înainte ceea ce gândeşte, fără să ştie prea bine dacă chiar o gândeşte. Un tată trebuie să perceapă această dorinţă de emancipare în provocările şi „răbufnirile” fiicei lui, chiar dacă ele nu sunt mereu uşor de „înghiţit”. El trebuie să-şi spună, chiar dacă îl doare uneori, că această distanţare este necesară şi pozitivă, deoarece ea îi permite fiicei lui să devină adultă. Calmul şi inteligenţa emoţională de care va da dovadă în aceste momente de tensiune sunt primordiale pentru ca fiica lui să-i poată păstra o imagine idealizată şi să-şi spună în secret: „De fapt, tatăl meu mă înţelege”.

Să ştii s-o asculţi

Când ea era mică, adesea el nu ştia cum să facă să-şi consoleze mai bine fiica, chiar dacă şi-o dorea mult, şi îi lăsa această sarcină soţiei lui. Şi iată că ea a crescut mare, îşi manifestă autonomia şi continuă să-i reproşeze, dar nu direct de această dată, că nu e alături de ea sau la înălţimea a ceea ce i se întâmplă. Pentru un tată, acest

reproş este greu de acceptat deoarece, în realitate, el doreşte schimbarea, dar aşteaptă ca fiica lui să o iniţieze şi să vină spre el. Ceea ce în sine nu e o metodă greşită: am auzit uneori fetele spunându-mi că ele comunicau mai bine cu tatăl lor decât cu mama, care le chinuia cu întrebările. Nu este totuşi majoritatea cazurilor.

Ce presupune această receptivitate pe care o reclamă majoritatea fetelor din partea tatălui lor? Chiar dacă nu vor ca el să se precipite spre ele atunci când manifestă semne de angoasă sau de tristeţe, chiar dacă se lasă cu uşurinţă cuprinse de vinovăţie fiindcă nu sunt destul de puternice, cred ele, în ochii genitorului lor, fetele îşi doresc totuşi ca sentimentele lor să fie înţelese, mai ales cele care le fac să aibă îndoieli sau să sufere. Ele vor să împartă cu cineva ceea ce simt şi le afectează. Este adevărat că taţii n-au învăţat să-şi împărtăşească sentimentele dureroase: le păstrează în general pentru ei. Or, nu există, fără îndoială, nimic mai liniştitor pentru o fată decât să descopere că sentimentele fac parte din experienţa umană, că poate să le exprime fără ruşine, chiar de faţă cu acest tată pe care îl admiră şi cu care are o relaţie pudică. Tatălui îi revine, aşadar, sarcina de a înţelege că poate fi un confident preţios, având în vedere statutul şi aura lui. Această receptivitate atât de preţioasă trebuie să vină din partea lui.

În funcţie de componenţa familiei

Componenţa familiei este un factor important pentru înţelegerea raportului fiică-tată. După cum familia are un singur copil sau mai mulţi, după cum există sau nu un regret la unul dintre cei doi părinţi că nu au şi băieţi, şi fete, natura şi reţeaua relaţiilor se schimbă.

— Fata singură la părinţi. Relaţia unei fete singure la părinţi cu tatăl ei poate furniza materia unor romane tulburătoare, precum cel al lui Balzac, Eugenie Grandet, care prezintă povestea nefericită a unei fete foarte singure, nevoită să suporte un tată autoritar şi avar. Şi în viaţă, uneori, statutul fetei singure la părinţi este greu de suportat, aşa cum o dovedeşte destinul Mariei Bonaparte, fiică unică a unui tată văduv de 24 de ani, pe care ea îl iubeşte cu pasiune. Adesea absent şi rezervat, acest bărbat îi transmite şi o curiozitate intelectuală insaţiabilă. Prinţesă a Greciei şi a Danemarcei, fiică a strănepoatei lui Napoleon, Maria Bonaparte va fi analizată mai târziu de Freud, care o numea „prinţesa", şi va traduce în franceză unele din operele părintelui psihanalizei. În 1938, ea îl va ajuta pe Freud să părăsească

Austria şi să plece în Anglia.

Am constatat adesea că, la sfârşitul copilăriei sau al adolescenţei, fetele singure la părinţi investesc intens, mult mai intens decât fetele aflate în alte configuraţii familiale, în diverse activităţi. Ele sunt în mod incontestabil motivate de o energie puternică şi de dorinţa de reuşită. Acest lucru s-ar datora unei relaţii privilegiate cu tatăl? O fată singură la părinţi trăieşte în mod evident aceleaşi probleme ca şi celelalte fete de vârsta ei, dar ea are şi problematica ei specială. În copilărie, a fost răsfăţată, iubită fără limitele pe care le impune dragostea părintească pentru mai mulţi copii. Această iubire a venit de la cei doi părinţi, dar am văzut locul esenţial pe care-l ocupă iubirea tatălui în dezvoltarea fetei. Când este singurul copil, o fată nu este confruntată cu problema rivalităţii frăţeşti – unii vor spune: nu e destul. Singura rivală este mama ei – sau mama vitregă.

Dorinţa de reuşită şi energia pe care le manifestă adeseori fata singură la părinţi sunt cu siguranţă datorate, în parte, acestei iubiri a tatălui pe care n-o mai împarte cu nimeni. Reversul medaliei apare în momentul în care trebuie să se distanţeze de acest tată pentru care ea este singura care contează. Dificultatea unui tată de a-şi vedea fiica detaşându-se de el şi culpabilitatea acesteia de a se îndepărta de tatăl ei, care nu-şi poate deplasa investirea asupra unui alt copil, este puternic resimţită. Această preocupare este şi mai intensă în situaţia, puţin frecventă, a unui tată care îşi creşte singur unica fiică: cum să părăseşti un tată, când eşti singura lui raţiune de a trăi? Răspunsul afectiv nu este simplu: în acest caz, mai mult decât în altele, a comunica în mod autentic şi curajos despre dificultăţile resimţite este un lucru primordial.

— Fratriile exclusiv feminine. În Regele Lear, Shakespeare ne aminteşte cât de mult se poate înşela un tată în privinţa iubirii filiale pe care i-o poartă fiicele lui; Cordelia, cea mai rezervată dintre fetele lui, deşi îl iubeşte profund, va fi de altfel victima acestei neînţelegeri. Cel mai adesea totuşi, ceea ce caracterizează puternic un grup de fete este mai mult tendinţa de cooperare şi complicitate8: dacă există concurenţă, ceea ce nu este rar, aceasta este mai mult implicită decât explicită, spre deosebire de ceea ce se observă între băieţi. Un tată este mereu mulţumit să aibă fete, dar îi este uneori greu să sesizeze ceea ce le uneşte sau le opune. În mod curent, un tată poate rămâne perplex în

faţa interesului unanim pe care îl manifestă ele pentru moda feminină, din care el nu înţelege nimic, în ciuda eforturilor de a încerca să citească revistele pentru femei care se adună pe măsuţa joasă din salon, dar la fel de mirat de disputele lor neîncetate din baie pentru un tub de pastă de dinţi rău înşurubat sau pentru un şampon golit fără permisiune. În cele din urmă, abia atunci când apare rivalitatea între ele, chiar dacă această rivalitate este puţin mascată, un tată îşi înţelege mai bine fiicele!

Un tată este conştient de avantajul de a fi singurul bărbat din casă: nu are concurent, nu îi este pusă în discuţie masculinitatea şi poate avea, numai pentru el singur, iubirea soţiei şi a fiicelor lui. Acasă, totuşi, neputând avea sprijinul unui băiat, el se va vedea pus în situaţia de a renunţa, chiar din acest motiv, la meciul de rugby sau la filmul de acţiune de la televizor care l-ar fi destins. Chiar dacă, de fapt, el este puţin mândru de a trece drept un martir al unei lumi feminine neîndurătoare care îi impune cu orice preţ legea ei, el se va simţi evident un pic izolat în unele zile. Ar fi păcat totuşi să abuzeze de această postură de bărbat singur şi neînţeles, căci, insistând prea mult, riscă să fie îndepărtat cu totul de „clanul fiicelor" sau să fie nevoit să se sprijine pe una din fete, cea care este cel mai mult ataşată de el sau care se opune cel mai mult mamei ei, generând astfel inevitabile tensiuni în grupul familial. Între ele, fetele stabilesc alianţe diferite în funcţie de vârstă, de caracter, de afinităţi, care de altfel sunt variabile în timp. Gelozia care apare între ele sau care se manifestă la vreuna din ele faţă de alta poate să-l pună pe un tată în dificultate, dacă el nu înţelege aceste porniri fireşti sau, mai rău, dacă le accentuează printr-o preferinţă pe care nu şi-o poate ascunde. Şi mai mult decât în cazul fraţilor, rivalitatea dintre surori duce la o concurenţă exacerbată dacă „bărbatul casei" arată o afecţiune specială, chiar dacă momentană sau justificată de o anumită acţiune, pentru una din fiice. De altfel, în familiile cu mai multe fete, nu sunt rare cazurile când una dintre ele îşi asumă rolul de băiat şi spre ea se întoarce mai cu plăcere tatăl sau cu ea intră mai direct în conflict. Taţii care au mai multe fiice trebuie să fie foarte vigilenţi în această problemă a geloziei – şi unii dintre ei o fac foarte bine, mai ales când au avut o relaţie complicată cu o soră. Aşa stând lucrurile, dacă trebuie, într-adevăr, să faci totul pentru a-ţi repartiza în mod echitabil afecţiunea şi autoritatea între copii, asta nu

înseamnă, în schimb, că trebuie să negi diferenţele de gust şi de interes dintre copii şi, sub pretextul de a fi drept, să trimiţi toate fetele la aceeaşi şcoală sau să le faci aceleaşi cadouri.

— Fratriile mixte. Un frate şi o soră pot fi în acelaşi timp asemănători, dar şi total diferiţi. Camille şi Paul Claudel, amândoi celebri, sunt un bun exemplu. Într-o familie unde coabitează o soră şi un frate, recomandarea-tip pentru o fată este: „Nu răspunde la provocare!", iar pentru un băiat: „N-o necăji pe sora ta!" Bănuiesc că aceste două indicaţii vor fi mereu repetate în cazul tuturor fetelor şi băieţilor. S-ar zice că agresivitatea pluteşte în aer! într-adevăr, un frate şi o soră se dondănesc, se contrazic şi se ceartă uneori violent. Vestea bună e că această situaţie evoluează cu timpul şi convenţele sunt schimbătoare, ca în basmul fraţilor Grimm, Cei şapte corbi, unde o fetiţă, după ce a acaparat iubirea tatălui său în asemenea măsură, încât el a ajuns să-i transforme pe fraţii ei în corbi, face o călătorie până la capătul lumii pentru a conjura această soartă… Vestea proastă este că rămân cicatrice sau amărăciuni persistente care răbufnesc chiar şi după mulţi ani, atunci când o soră a ocupat prea mult, în raport cu fraţii ei, universul afectiv al tatălui.

Cum să-ţi înţelegi tatăl

Dacă fetele aşteaptă ca tatăl lor să le permită să se formeze, ştiind că, pentru a relua celebra formulă, nu se nasc femei, ci devin, în special graţie lui, ele ştiu că, la rândul lui, şi tatăl lor aşteaptă de la ele anumite calităţi, chiar dacă nu îi este foarte uşor să spună precis care anume. Pentru a-i ajuta să vadă mai clar, iată ce mi-au povestit taţii care mi s-au confesat despre ceea ce aşteaptă de la fiicele lor.

Farmecul discret al modestiei

Bărbaţilor le e frică de femei; taţilor le e frică de fiica lor. Să fie pentru că, zână sau vrăjitoare, femeia, la nivelul cel mai arhaic, este „făuritoare de destin9"? Fără îndoială, dar această frică poate surprinde, căci ea nu este deloc arătată. Ca bărbaţi, taţii, fie că se apără sau nu de ea, au într-adevăr mai degrabă tendinţa să se afirme şi să domine. Femeile nu ignoră acest cusur masculin: în cel mai bun caz, ele se amuză, râd de el; dar pot să şi sufere profund din cauza lui. Pe de altă parte, ca taţi, bărbaţii caută să-şi aşeze pe baze solide autoritatea; nu de puţine ori, auzi din gura lor: „Totuşi, n-o să-mi dea mie ordine fiica mea!"

Fiicele sunt deci confruntate cu o exigenţă complexă: ele trebuie să recunoască dorinţa de afirmare şi de dominare a bărbatului care le este tată, dar să nu i se supună, acceptând totuşi autoritatea pe care el o reprezintă. Altfel spus, ele ştiu că nu trebuie să-şi afirme prea mult caracterul sau punctul de vedere, pentru a nu intra în conflict cu el, dar că, în acelaşi timp, nu trebuie să se arate prea docile, pentru a putea fi respectate. Cele mai şirete dintre ele ştiu să jongleze cu acest registru dublu şi găsesc dozajul potrivit între recunoaşterea, cel puţin aparentă, a autorităţii paterne şi afirmarea propriilor dorinţe.

În general, femeile ştiu să se arate mai modeste decât bărbaţii; ele consideră că modestia este o calitate şi îşi controlează mândria chiar şi în momentele cele mai importante ale vieţii. Acest farmec discret al modestiei nu le face să dea înapoi sau să accepte o dominaţie care să le facă să sufere; ele o folosesc ca pe o armă relaţională; să nu caute să domine pentru a-şi transmite în mod eficace mesajul este nu doar abil, dar incredibil de eficient. Sensibilitatea celuilalt şi afirmarea de sine compun un aliaj preţios în relaţiile umane, iar femeile stăpânesc, în general, formula mai bine decât bărbaţii. Fără îndoială, pentru că ele exersează, foarte de timpuriu în viaţă, stabilirea celei mai bune relaţii posibile cu tatăl lor.

Aşchia nu sare departe de trunchi în afară de taţii paranoici, şi există şi astfel de taţi, un tată apreciază faptul de a descoperi ceva din caracterul său la fiica lui. Este chiar mândru de aceasta: „Este sânge din sângele meu!”, îşi spune el. În realitate, toate trăsăturile dominante ale caracterului patern se pot regăsi la fiica lui, fie că ne gândim la forţa pe care o împart Atena şi tatăl ei, Zeus, la romantismul care-i leagă pe Sissi şi pe Maximilian*, la curiozitatea intelectuală pe care admiraţia pentru un tată de o inteligenţă excepţională a suscitat-o unor fiice precum Marie Curie, Marie Bonaparte sau Christine de Pizan, prima femeie care a trăit din scris încă din Evul Mediu10. Câte tinere nu au visat cu ochii deschişi la povestea frumoasei împărătese şi a prinţului ei pe cal alb, dar şi la legăturile strânse care o apropiau de tatăl ei! Câte n-au repetat această afirmaţie celebră: „Tu şi eu, dacă n-am fi fost prinţi, am fi fost călăreţi de circ”. Într-adevăr, Sissi şi tatăl ei aveau aceeaşi latură boemă, excentrică şi nonconformistă, aceeaşi dragoste pentru natură, totul într-un cadru foarte riguros – cel al curţii împăratului Austriei. Am înţelege, fără îndoială, dificultăţile căsătoriei

lui Sissi dacă am privi de aproape relaţia acesteia cu tatăl ei, pe care îl adora, pe care nu voia să-l renege, chiar dacă trebuia să-şi asume rolul de tânără împărătească. N-ar fi mai degrabă vorba de un conflict de loialitate decât de unul de regalitate?!

Pentru a-i înţelege mai bine unele reacţii, o fiică trebuie să ştie că tatăl ei este în general mândru de asemănarea care îi leagă, atunci când este vorba despre trăsături de caracter pozitive, ca încrederea în sine, combativitatea sau ataşamentul faţă de anumite valori. Jane Fonda scrie în legătură cu asta: „Nu e foarte greu să ştiu ce am de la tatăl meu. Îi semăn fizic, am ales aceeaşi carieră şi am în comun cu el trăsături de caracter incontestabile – inclusiv, din nefericire, tendinţa de a mă închide în mine şi de a părea vulnerabilă (m-am străduit totuşi să mă debarasez de acest gen de atitudine). Dar genele paterne mi-au transmis şi soliditatea omului din Middle West, respectul integrităţii, dorinţa de apărare a celor oprimaţi şi ura împotriva opresorilor… Cred că, până în ziua morţii sale, tata a purtat în el un simţ moral legat de pământ şi că eu l-am moştenit, şi copiii mei la fel". Invers, se întâmplă ca o fată să-i reproşeze tatălui ei de a-i fi transmis o trăsătură de caracter care îi displace sau ca un tată să încerce sentimente de vinovăţie văzând la fiica lui atitudini negative de a căror origine se simte răspunzător. Accentuarea acestei culpabilităţi prin critici acerbe nu duce totuşi la niciun rezultat: nu provoacă decât reacţii stângace de apărare din partea celui în cauză…

Aşa cum un tată poate dori cu ardoare ca fiica lui să-i semene în anumite privinţe, tot aşa şi o fată poate dori să semene cu tatăl ei într-un fel, să aibă acele calităţi pe care le apreciază la el, să-i facă plăcere arătându-i afinităţile pe care le au în comun – într-un cuvânt, să vadă în el un model cu care să se identifice. Într-un moment dificil, ea îşi poate aminti de o frază pe care el i-o repeta adesea şi pe care ea şi-o însuşise, ca această tânără care, după mult timp, îl mai auzea pe tatăl ei spunându-i: „Trebuie să ştii să accepţi ceea ce ţi se dă". Totuşi, acest proces de identificare are nişte limite: mai întâi, pentru că o fiică are un alt model cu care să se identifice – mama ei; apoi, pentru că ea trebuie să se construiască ea însăşi, cu propria ei personalitate. Niciun tată nu-i poate impune fiicei să fie oglinda lui; în caz contrar, el se defineşte ca un tată narcisist, a cărui dorinţă este ca fiica lui să-i semene doar pentru propria lui plăcere.

Lea suferă că este mereu stăpânită de o dorinţă de competiţie care se manifestă peste tot – în viaţa profesională, în viaţa socială, în relaţiile cu prietenii sau în viaţa amoroasă. Fără nicio îndoială, acest spirit de competiţie i-a permis să-şi termine cu brio studiile şi să fie astăzi un cercetător ştiinţific respectat. De la cine l-a moştenit? De la tatăl ei, răspunde ea fără ezitare. Acesta s-a luptat toată viaţa şi pentru aceasta ea îl admiră. L-a auzit adesea spunând: „În viaţă, trebuie să fii cel mai bun"; el adăuga: „Este şi mai adevărat pentru tine, fata mea, pentru că eşti fată". Aşa stând lucrurile, competiţia nu face neapărat casă bună cu prietenia şi dragostea. Lea se simte în mod constant în competiţie, chiar şi cu iubiţii ei. Ultimul a părăsit-o recent tocmai din acest motiv; ea nu reuşeşte să-l uite: pentru prima dată în viaţa ei, nu reuşeşte să uite un bărbat. Să fie pentru că e foarte îndrăgostită de el? Nu e sigur. Când analizează situaţia, ea îşi spune că se gândeşte la el astfel, adică în mod constant, fiindcă are sentimentul că a pierdut. Acest gând îi este dezagreabil şi îi e ciudă pe tatăl ei că a vrut prea mult ca ea să-i semene. Mărturiseşte: „M-am săturat să-l aud mereu pe tatăl meu spunând: «îl biciuieşte pe cel mai bun…»". Îşi dă imediat seama de lapsus* şi izbucneşte în râs: „Scuze, voiam să spun: «Trebuie să fii»…" Apoi adaugă: „Vedeţi în ce hal m-a adus tatăl meu!"

Să o poţi revedea mereu în marea majoritate a cazurilor, chiar dacă, din când în când, relaţiile au fost tumultuoase, taţii doresc să-şi vadă sau să-şi revadă fiica, şi această dorinţă persistă de-a lungul întregii lor vieţi. În romanul său la course du chevau-le-ger, romancierul Jacques Bertrand11 spune povestea lui Je-remie, care pleacă într-o zi în căutarea tinerei femei a cărei fotografie nu l-a părăsit niciodată: cea a fiicei lui Mag-dalena. I-a pierdut urma de mai mulţi ani. El ştie că fiica lui are un caracter energic, că îi place să călătorească şi că spiritul ei de aventură o poate duce până la capătul lumii. Merge pe urma ei în Elveţia, în Franţa, în Portugalia şi, în cele din urmă, o regăseşte la nord de Thailanda, nu departe de frontiera birmaneză, unde ea îi îngrijeşte pe copiii din triburile Hmongs. Acolo se va derula ultima lor întâlnire, impregnată de umor, pudoare şi o mare afecţiune. Acest roman traduce dorinţa profundă a numeroşi taţi: aceea de a păstra mereu contactul cu fiica lor, chiar dacă ea s-a îndepărtat de ei. Desigur, există şi excepţii, când tensiunile şi conflictele sunt prea puternice, aşa cum am văzut în capitolul

precedent în legătură cu taţii care refuză să se împace cu fiica lor după o lungă perioadă de certuri; dar, în afară de acest caz special, o fată trebuie să ştie că tatăl ei o va iubi până la moarte, uneori cu stângăcie, adesea posesiv, dar, de fapt, mereu cu multă tandreţe.

Să fii lângă ea şi să contezi

Cum să ai sentimentul că păstrezi încrederea fiicei tale, când aceasta, lovindu-se de probleme personale, are mai degrabă tendinţa să apeleze la mama ei sau la alţii, şi nu la tine? Taţii îşi pun deseori această întrebare. În realitate, trebuie să distingem între două tipuri de încredere: cea care se aplică cotidianului – să semnezi un carnet de note, să-i aminteşti ora unei întâlniri, să-i pregăteşti hainele pentru a doua zi – şi cea rezultând dintr-o susţinere profundă, bazată pe înţelegere şi dragoste, care lasă să se întrevadă soliditatea de care eşti capabil pentru tine şi pentru celălalt, dacă este cazul. Pentru primul tip de încredere, este evident că un tată are un rol de jucat, dar, fie că ne convine, fie că nu, mama e cea care se află adesea în prim-plan. În schimb, al doilea tip de încredere o fată îl încearcă profund şi firesc faţă de tatăl ei, dar ea trebuie să ştie că încrederea este un sentiment care funcţionează în oglindă şi că numai acordând şi ea încredere tatălui ei va obţine beneficii dintr-un astfel de demers.

Există o anumită situaţie reprezentativă pentru dificultăţile pe care o fată le poate avea în a se confesa tatălui ei, chiar dacă acesta ar dori ca acest lucru să se întâmple. Mă refer la necazurile din dragoste. Taţii se aşteaptă ca fiicele lor să le vorbească despre acestea mai mult decât o gândesc sau o fac ele. În mod incontestabil, ele nu se angajează în aşa ceva cu plăcere. Alt semn probabil de pudoare din partea lor este faptul că preferă fie să încerce să ascundă problemele, fie să vorbească despre ele cu cele mai bune prietene, cu surorile sau cu mama lor – solidaritatea în materie de sentimente este mai frecventă la fete decât la băieţi: tatăl se află adesea pe ultimul loc. Totuşi, toţi taţii pe care i-am întâlnit, când erau la curent sau ghiceau ce se întâmplă, mi-au spus că le-ar fi plăcut să o cruţe pe fiica lor de această suferinţă.

I

Desigur, un tată se simte adesea neîndemânatic când e vorba să găsească momentul adecvat sau cuvintele potrivite; îşi spune, de asemenea, că soţia lui este mai calificată decât el în acest domeniu.

Totuşi, dacă are ocazia să vorbească şi nu ştie cum să spună ceea ce ar vrea să spună, e mai bine să se mulţumească să declare, chiar cu oarecare prudenţă: „Poate că nu era băiatul potrivit pentru tine", decât să rostească faimoasele fraze: „Ce-ai avut şi ce-ai pierdut!" sau „Nu e grav, o să-ţi treacă", pentru că aceste stereotipii nu fac decât să descalifice sentimentele trăite de fiica lui.

O mamă este adeseori prima care ghiceşte ce se întâmplă cu fiica ei. Cu multă fineţe, ea ştie să găsească acele cuvinte care o vor linişti cel mai bine. Confidenţele pe care poate să i le facă fiica ei se bazează pe sentimentul, real sau imaginat, al unei experienţe împărtăşite: el, tatăl, este din categoria bărbaţilor, ceea ce nu ajută comunicarea în acele momente. Trebuie ştiut că, în special în perioada adolescenţei, fetele consideră că problemele lor sentimentale le creează dificultăţi importante – 38% dintre fete, faţă de numai 20% dintre băieţi, conform unei anchete recente12. În domeniul sentimentelor amoroase, un tată se află nu doar într-o poziţie mai puţin bună pentru a deveni confidentul fiicei lui, dar în mod clar se simte şi mai puţin în largul său. În general, el va fi stăpânit, în aceste momente afective, de o tendinţă foarte masculină – în loc să-şi facă timp să-l asculte pe celălalt, el caută dintr-odată o soluţie de rezolvare a problemei, soluţie care, evident, nu există. Ba chiar ar putea, cu multă stângăcie, să-i reproşeze fetei lui alegerea, devalorizând-o astfel în mod involuntar. În cel mai bun caz, crezând că-i dă o mână de ajutor, el o va întreba pur şi simplu: „Ce nu merge?". „Nimic", o să-i răspundă ea, de cele mai multe ori. Dacă insistă, el va simţi că riscă să fie respins sau să declanşeze planşete pe care nu va şti cum să le potolească.

Totuşi, în cea mai mare parte a cazurilor, un tată împărtăşeşte tristeţea fiicei sale, chiar dacă nu o arată, şi ar dori într-adevăr ca fiica lui să-i arate aceeaşi încredere ca mamei ei. Pur şi simplu, el vrea să o asigure că e alături de ea. Dacă o fată consideră că n-are nimic să-i spună tatălui ei pe acest subiect, ea trebuie totuşi să ştie că niciun părinte, nici chiar tatăl ei, nu rămâne indiferent la necazurile amoroase ale copilului său. Dacă se gândeşte bine, ea ştie că această ruptură este foarte greu de suportat, dar că niciunul din cei doi părinţi n-are puterea să o scutească de o asemenea experienţă; ea ştie că are nevoie ca părinţii, şi în special tatăl, să-i respecte suferinţa fără să o bată la cap, fără să o culpabilizeze şi, bineînţeles, fără să o ia peste picior. De

fapt, în acest domeniu, ceea ce aşteaptă taţii de la fiica lor este să nu fie excluşi.

Să fii respectat şi să ai dreptul

Un tată îşi acceptă funcţia de protecţie faţă de copii, şi, în special, faţă de fiica lui, acceptă, de asemenea, să fie criticat sau să încaseze lovituri, în sensul psihic al termenului, dar în acelaşi timp are şi el dreptul să aibă aşteptări şi pretenţii. Ceea ce în mod clasic, în psihologie, se numeşte „legea tatălui", a cărei funcţie este de a vehicula cele trei mari problematici, şi anume: interdicţia, filiaţia şi transmisia, se referă atât la fete, cât şi la băieţi.

I

Funcţia de protecţie pe care şi-o asumă un tată este fondată, în mod pozitiv, pe faptul că el îşi iubeşte fata şi aceasta poate fi vulnerabilă. Este datoria lui să vegheze la ceea ce se întâmplă în jurul ei pentru a nu fi în pericol; întrucât fiica lui creşte, el acceptă în general faptul că acest mediu se lărgeşte. Totuşi, indiferent ce crede ea uneori, un tată rămâne un refugiu privilegiat.

Chiar şi atunci când doreşte mai mult decât orice să-şi exprime capacităţile de autonomie, o fiică lucidă sau care se vrea aşa ştie, pe undeva, că are şi o nevoie profundă de a simţi, în apropierea ei, o permanentă susţinere atât din partea tatălui ei, cât şi din partea mamei ei, chiar dacă exprimată în feluri diferite. Ea a înţeles totodată în acel moment al vieţii ei că un tată demn de acest nume, şi pe care ea îl respectă pentru acest motiv, încearcă să-şi asume o dublă funcţie: cea de susţinere, dar şi cea de autoritate, prin care să-i înfrâneze excesele, capriciile, furiile, prin care să-i impună nişte limite atunci când acest lucru e necesar. În astfel de momente, taţii au adesea de surmontat atitudinea sau vorbele agresive ale fiicei lor: ei trebuie să accepte să fie obiectul unei tensiuni violente dirijate în mod clar împotriva lor. De altfel, chiar dacă nu sunt în prima linie şi sunt cruţaţi de agresivitatea fiicei lor, ceea ce se mai întâmplă, le revine totuşi obligaţia de a nu accepta, şi de a face cunoscut acest lucru, ca soţia lor să ducă greul: sarcina este grea în ambele cazuri şi nu lasă prea mult loc eschivării.

Desigur, una dintre calităţile esenţiale ale părinţilor este de a „supravieţui" acestei tensiuni agresive: ei nu trebuie să fie preocupaţi profund, deprimaţi sau distruşi de această violenţă care ar putea să-i facă să se arate indiferenţi, ceea ce ar fi un semn de capitulare, sau să

reacţioneze la fel. Altfel spus, părinţii nu trebuie să renunţe la funcţia lor; ei nu trebuie nici să renunţe la ea, nici să se lase afectaţi prea mult. „A supravieţui" presupune capacitatea de a rămâne sensibil, ba chiar impresionat, în faţa comportamentelor copilului tău, oricare i-ar fi vârsta, dar de a continua să te interesezi, să-ţi faci griji şi, mai ales, să iubeşti.

O fată trebuie să înţeleagă că, dacă ea are drepturi asupra tatălui ei, şi el are asupra ei. Oricine ştie, contextul cultural şi social al educaţiei copiilor s-a schimbat, s-a trecut de la o educaţie fără îndoială prea strictă, care nu recunoştea suficient nevoile, capacităţile precoce ale copiilor şi dreptul lor de a fi ascultaţi şi recunoscuţi în existenţa lor proprie, la un credo cultural, preluat cu entuziasm de mijloacele mass-media, în care copiii au sistematic dreptate sau sunt victime. Or, această nouă greutate care apasă asupra copiilor poate fi o sursă de angoasă. O fiică trebuie totuşi să înţeleagă că un tată are dreptul de a exercita o anumită autoritate asupra ei, în anumite condiţii.

Fiicele contestă mai puţin direct decât băieţii autoritatea tatălui, dar şi-o pot manifesta sub forme deghizate evidente. Ele îşi vor manifesta opoziţia printr-o pasivitate aparentă, printr-o tenacitate surprinzătoare având în vedere miza aparent anodină, prin critici care reiau cu abilitate tezele feministe – şi, în această opoziţie, ele vor profita, mai bine ca oricine, de diferenţele de puncte de vedere dintre mama şi tatăl lor – sau pur şi simplu printr-o atitudine de repliere. Nu voi relua aici în amănunt ceea ce am spus, de altfel, despre autoritatea părintească în cartea mea despre mame şi fii sau în ghidul adolescentului, dar voi aminti totuşi că este necesar să distingem trei tipuri de autoritate: autoritatea care încurajează, autoritatea care permite şi autoritatea care interzice, adică autoritatea afectivă, autoritatea morală şi autoritatea formală13.

— Autoritatea afectivă este cea care se bazează pe dragoste şi pe dorinţa de fericire şi reuşită pe care le nutreşti pentru copilul tău. Ea este „încurajatoare", deoarece dă copilului sentimentul că ceea ce realizează bine îi face bine. Or, şi acest lucru ne interesează pe noi aici, această autoritate afectivă, încurajatoare, nu este doar apanajul mamei: ea trebuie să fie împărţită între tată şi mamă.

— Autoritatea morală trimite la imaginile parentale interiorizate, adică la reprezentările mentale pe care le are copilul

despre ceea ce ea ce mama şi tatăl lui deosebesc ca fiind bine şi rău, frumos şi urât, drept şi nedrept. Ea e cea care îi permite copilului să-şi experimenteze propriile limite şi să-şi facă propriile reguli prin identificarea cu regulile pe care părinţii şi le-au impus şi pe care le transmit copiilor lor. Acest tip de autoritate este în egală măsură cel care trebuie să permită transmiterea valorilor morale. Să amintim aici cartea lui Tahar Ben Jelloun, Le racisme explique a mă fille14, în care un tată îi expune fiicei lui de 10 ani, Meriem, valorile la care el ţine. Evident, în acest domeniu, un copil va fi deosebit de sensibil la contradicţiile unuia dintre părinţi sau la contradicţiile dintre părinţi. În aceste cazuri, încă din momentul în care va putea s-o spună, copilul, şi în special fata, nu va întârzia să gândească, şi apoi să-i spună tatălui: „Îmi ceri să fac asta, dar tu n-o faci!" Această observaţie este dureroasă, fiindcă cel mai adesea este justă.

— Autoritatea formală conţine o anumită parte de arbitrar. Este cea care dictează interdicţia socială şi se sprijină pe lege: nu depăşeşti o linie galbenă, fiindcă este interzis, dar o poţi dubla cu o linie punctată. Asta nu te împiedică să-i explici copilului de ce este interzis. Această autoritate, prin arbitrarul pe care se bazează, presupune, încă şi mai mult decât celelalte două, un consens între cei doi părinţi.

Exerciţiul autorităţii parentale, care înglobează aceste trei aspecte, trebuie să evite piedicile: renunţarea, defetismul sau neglijenţa, care, foarte repede, vor fi simţite de copil, în special de fată în privinţa tatălui ei, ca indiferenţă, abandon. La polul opus, o autoritate prea rigidă, fixată numai pe interdicţii formale, nu va permite experienţa dialogului şi nu va oferi decât două soluţii: fie revolta deschisă, mereu uşor de declanşat la un micuţ care creşte, fie supunerea şi renunţarea. Şi într-un caz, şi în celălalt, analiza psihologică progresivă care caracterizează construirea unei vieţi sociale este împiedicată sau profund modificată. În fine, a treia piedică este tocmai cea a unei autorităţi care n-ar fi exersată decât de unul din cei doi părinţi sau reprezentanţii lor. Să semnalăm, pentru a încheia acest punct, că autoritatea parentală pune în joc relaţiile cuplului: trebuie insistat pe faptul că părinţii nu trebuie să se devalorizeze reciproc, contestându-se în mod sistematic.

Pentru a-şi înţelege tatăl, o fată trebuie să ştie că el doreşte să îndeplinească toată viaţa o funcţie paternă care evoluează de-a lungul

existenţei, dar care este mereu prezentă în spiritul şi inima lui. Această dorinţă poate părea, din când în când, apăsătoare, contradictorie, uneori chiar paradoxală, dar, dacă este manifestată de către tată cu discernă-l

mânt, inteligenţă şi sensibilitate, ea va fi mereu spre binele fiicei lui.

Să faci pace

„Este totuşi tatăl meu!", îmi spune, într-o zi, Françoise, după ce mi-a vorbit mai multe luni despre dificultăţile pe care le avusese cu acest om din cauza caracterului său autoritar, intransigent, perfecţionist şi, uneori, de-a dreptul injust. Pentru a relua ceea ce spunea Sfântul Augustin, uneori poţi să ajungi să iubeşti „prea târziu": când trage de firul ghemului care o leagă de tatăl ei, o fată constată adesea că puloverul este plin de găuri.

Pentru a reveni la Françoise, încă din adolescenţă, ea i s-a opus puternic tatălui ei. Director de firmă, acesta era admirat în familie şi de toţi prietenii. Soţia lui fusese mereu o femeie supusă, ceea ce fiica ei nu voia deloc să devină. Françoise îşi amintea că a putut să fie mândră de tatăl ei, dar s-a simţit mereu sufocată, şi chiar oprimată, de acest bărbat care nu făcea nicio diferenţă între viaţa lui profesională şi casă. Din momentul în care avusese posibilitatea, chiar imediat după bacalaureat, plecase să facă studii într-un oraş îndepărtat. Tatăl ei, nefiind de acord cu alegerea ei, refuzase să-i acopere cheltuielile legate de şcoală. Ea se descurcase singură, rămânând în legătură cu mama, fratele şi sora ei, dar refuzând orice contact, chiar şi prin telefon, cu tatăl ei. „Mult timp, îmi povesteşte Françoise, nu l-am mai considerat tatăl meu. Devenise un străin pentru mine. Mai rău decât un străin: un duşman". Când se căsătorise, ea îi acceptase prezenţa la nuntă, dar aproape că nu-i vorbise. Viaţa mergând înainte, ea ajunsese mama unei fete şi a unui băiat. Uneori regreta că aceşti copii ai ei nu-şi cunosc bunicul. Avea în jurul ei prietene care ştiuseră să-şi depăşească conflictele cu tatăl lor. Era impresionată mai ales de una dintre ele, cu care vorbea mult despre problemele pe care le aveau cu tatăl lor. Aceasta îi spusese că tatăl ei nu mai era acelaşi de când devenise bunic. În urma acestei mărturisiri, Françoise a început să se gândească serios la relaţiile pe care le putea eventual relua cu tatăl ei. Atunci a făcut acea afirmaţie pe care v-am relatat-o la început: „Este totuşi tatăl

meu!”

Prin intermediul surorii ei, rămasă mult timp mai aproape de părinţii lor şi având un caracter mai supus, contactul a fost reluat. N-a fost uşor la început, fiecare era neîncrezător şi probabil tulburat de această revedere. Dar Françoise a fost fericită, în sufletul ei, să vadă cât de mândru era tatăl ei de reuşita ei familială şi profesională. Ba chiar a fost mândră că a avut iniţiativa de a se împăca cu el. A fost cu atât mai fericită de acest lucru, cu cât, după câteva luni, tatăl ei a făcut o criză cardiacă. Atunci, Françoise, care domina relaţia, dar care simţea o reală afecţiune faţă de el, i-a putut arăta că nu-i mai purta pică.

Cum să te împaci cu tatăl tău când acesta refuză sau când moartea îl împiedică s-o facă? Este o adevărată problemă pentru numeroase fete prinse într-un conflict care, adesea, le depăşeşte. Nu este uşor să-ţi reconsideri convingerile, mai ales când ele se bazează pe sentimente adânc înrădăcinate în suflet. Convingerea unei fete că tatăl ei are defecte care o determină să nu mai aibă relaţii cu el este un sentiment greu de pus sub semnul întrebării, cu atât mai mult cu cât el este legat de o profundă decepţie pentru o fiinţă pe care a adorat-o. Argumentelor raţionale care s-au acumulat pentru a duce la o asemenea convingere li se adaugă răni afective profunde. Ne dăm seama de dificultatea de a parcurge drumul în sens invers: nu e vorba strict de a negocia între două puncte de vedere opuse, ci de a anihila ranchiuna care le este asociată. Când o fată şi tatăl ei au ajuns să se urască, să se lupte pe termen lung, pasul spre împăcare nu se face dintr-odată, ca prin minune. Multe femei o pot dovedi şi numeroşi taţi, de asemenea. Recurgerea la psihoterapie sau la o adevărată psihanaliză care să refacă, într-o nouă lumină, povestea fiecăruia este pentru mulţi un ajutor indispensabil.

Debutul acestei analize personale consistă în a căuta consecinţele distructive ale rupturii dureroase: „Relaţia ofensatoare cu tatăl meu a semănat dezordine în domeniile cele mai importante ale vieţii mele: cel al feminităţii, al relaţiei mele cu bărbaţii, (…) al sexualităţii, al creativităţii şi al încrederii necesare pentru a-mi croi drumul în viaţă. Am înţeles foarte repede, graţie meseriei mele de terapeut, că instaurarea unei noi relaţii cu tatăl este o sarcină importantă pentru femeile care au suferit din cauza relaţiei deteriorate cu acest bărbat”. Astfel se exprimă Linda Schierse Léonard în cartea ei

La Fille de son père. Guérir les blessures dans la relation père-fille15. Să ştii să faci pace cu tatăl tău necesită, într-adevăr, cel mai adesea, un lung proces, care te poate conduce să faci o terapie sau, dar, se întâmplă mai rar să devii tu însuţi terapeut, precum această colegă. Prima etapă a acestui „travaliu" constă în a analiza consecinţele distructive legate de atitudinea tatălui; a doua etapă îţi permite să înţelegi ce era – şi mai este, dacă el mai trăieşte încă – pozitiv.

A şti să faci pace cu tatăl tău presupune recunoaşterea calităţilor lui ascunse. împăcarea nu se poate face decât dacă o fată reuşeşte să-şi clarifice sentimentele, mai contradictorii decât par, dacă acceptă să se confrunte cu ele şi să se repună în discuţie, fără ca prin aceasta să nege ceea ce i s-a părut insuportabil. Când un tată moare, şi, uneori după dispariţia lui, împăcarea cu el se face fără el: este o muncă unilaterală în care fata parcurge tot drumul.

Aceste situaţii confirmă, mai mult decât altele, că o fată şi tatăl ei au nevoie uneori de o viaţă întreagă pentru a se întâlni cu adevărat. Ele evidenţiază în acelaşi timp faptul că o fată, chiar şi în afara relaţiilor complicate, simte aproape mereu nevoia, într-un moment sau altul, să ajungă la o reconciliere cu tatăl ei, pentru a se putea detaşa definitiv de el şi a renunţa la perioada binecuvântată a copilăriei, în care ea putea să conteze fără limite pe protecţia şi afecţiunea lui. Această nevoie de a se împăca la un moment dat cu tatăl ei ajută la conştientizarea complexităţii unei poveşti atât de hotărâtoare în viaţa oricărei fete, indiferent cine ar fi ea. Ea permite, de asemenea, înţelegerea paradoxului despre care vorbeam la începutul acestei cărţi: relaţia între o fată şi tatăl ei este o relaţie care cimentează existenţa şi care presupune, în acelaşi timp, o viaţă pentru ca cei doi să se întâlnească.

Să-ţi înţelegi tatăl înseamnă să-i înţelegi pe bărbaţi, şi invers t

Să-ţi înţelegi tatăl îţi permite întotdeauna să-i înţelegi pe bărbaţi, să le înţelegi forţa şi slăbiciunea. De asemenea, uneori, înţelegându-l mai bine pe omul cu care trăieşti, ajungi să-l înţelegi retrospectiv mai bine şi pe tatăl tău, iar povestea cuplului tău te autorizează chiar să-i spui tatălui tău ceea ce nu ai îndrăznit să-i spui niciodată până atunci. Acestea fiind spuse, întrucât comunicăm cu atât mai bine cu cât îl înţelegem mai bine pe celălalt, oricine ar fi el, ceea ce numim de altfel empatie, îmi voi permite să vă sugerez aici câteva piste care să permită fiecăruia, fiică sau tată, să câştige ceva timp. Aceste

piste nu le exclud pe altele, unora le convin, altora nu, dar de ce să nu le propun?

— O femeie trebuie, înainte de toate, să accepte că bărbatul sau tatăl ei nu are probabil aceeaşi energie ca ea: aparenţele sunt uneori, la acest nivel, înşelătoare.

— O femeie trebuie să vadă mai degrabă jumătatea plină a paharului decât jumătatea goală: ceea ce poate lua drept lene, decontractare excesivă sau lipsă de maturitate la un bărbat – deci, la tatăl ei – este în acelaşi timp dovada incontestabilă a unei reale capacităţi de a se destinde, de a vedea partea bună a lucrurilor, de a aprecia micile bucurii ale vieţii.

— O femeie trebuie să accepte că teama de a-şi pierde timpul – spaimă frecventă la persoanele ambiţioase – este valabilă pentru serviciu sau pentru situaţiile de o reală necesitate, dar nu douăzeci şi patru de ore din douăzeci şi patru.

— Nu trebuie uitat că un bărbat are ego-ul său. Desigur, n-o dovedeşte mereu sau o face fără să-şi dea seama, dar cu cât îi arăţi că apreciezi ceea ce a făcut, cu atât el va fi mai fericit, se va simţi iubit şi va fi gata să o ia de la capăt.

— Trebuie să-i spui mereu unui bărbat că, dacă faci ceva bun, te aştepţi ca şi el să te încurajeze şi să ştie să spună ce-i aduci în viaţă.

— Trebuie să îndrăzneşti să-i spui, evident cu nuanţe, că eşti afectată dacă este gelos pe bărbaţii care te admiră sau îţi fac curte (în afara cazului în care ai de-a face cu un gelos patologic).

— Trebuie, de asemenea, să-i spui că nu doreşti ca el să rezolve toate problemele de care te loveşti: de fapt, ai pur şi simplu nevoie ca el să te asculte şi să te susţină.

Cum era ieri şi ce va fi mâine:

r viitorul fiicelor

Modificarea statutului femeilor şi bărbaţilor în ultima sută de ani, şi în special evoluţia progresivă a stereotipurilor legate de funcţia maternă şi paternă, au avut o incidenţă puternică asupra istoriei fiicelor şi a relaţiilor cu tatăl lor. Fără a cădea în caricatura „tăticului mămos", bărbaţii de astăzi sunt mai apropiaţi de copiii lor decât în trecut; ei se ocupă adesea de ei încă de la naştere, acceptând mai uşor să joace un rol pe care, altă dată, îl considerau prea feminin pentru ei. Această implicare a taţilor nu este lipsită de consecinţe asupra

formării fiicelor, care, susţinute de o mamă a cărei autonomie este şi ea mai mare, pot, de acum înainte, să edifice mai bine, sau să exprime mai bine, bipolaritatea femininului şi a masculinului care există în ele, ca în fiecare dintre noi, de altfel.

Ideea că este datoria bărbaţilor să exercite autoritatea şi să asigure securitatea materială, lăsând gestionarea câmpului afectiv în grija altora, adică a mamelor, nu mai este o idee dominantă în ziua de azi. Acum, se pare că taţii vor să găsească un oarecare echilibru între aceste diferite aspecte ale vieţii. Fiicele lor îi observă, îi văd cum acţionează, îi ascultă şi, deşi ele percep diferenţe între cei doi părinţi, se pot identifica mai uşor cu tatăl lor, fără să fie etichetate mereu drept „băieţoi". În ceea ce le priveşte pe femei, lupta pentru paritate nu este câştigată încă, dar se înaintează, chiar dacă, cu paşi mici. Aşteptând o egalitate de şanse efectivă între cele două sexe, se poate cel puţin constata că „supermamele" sunt din ce în ce mai des nişte „superwomen" şi invers: tot mai puţine femei cu funcţii foarte importante în lumea profesională, fie în domeniul funcţiilor publice, al activităţilor liberale sau al finanţelor, renunţă la dorinţa lor de maternitate; ceea ce vor este să existe şi în afara muncii lor, fiind femei şi mame. Fetele de astăzi pot urma exemplul acestor femei care vor să nu mai aibă de ales între muncă, pe de o parte, şi copii, pe de alta, pentru a se afirma în viaţă şi a reuşi în diferite domenii, fără a renunţa la niciunul.

Noii taţi împart, fără îndoială, mai bine decât strămoşii lor responsabilităţile părinteşti. Ei asistă la naştere, schimbă scutecele bebeluşului, îl duc pe micuţ la creşă sau la dădacă, se duc la şedinţele cu părinţii, merg la pediatru şi chiar la psiholog! Această puternică implicare în cotidian nu poate să aibă asupra unei fetiţe decât un efect pozitiv, care, simţit precoce, o va face să nu-şi perceapă tatăl, şi deci masculinul, ca pe ceva total străin de ceea ce constituie identitatea ei. Evident că acest lucru nu diminuează aportul fundamental al mamei. Tot ea este cea care rămâne la maternitate cu bebeluşul, chiar dacă durata s-a redus puternic în beneficiul întoarcerii acasă; tot ea este cea vizată în primul rând de reclamele la mărcile de lapte sau de mâncare pentru bebeluşi; şi tot ea este chemată la şcoală dacă e o problemă urgentă de sănătate. În afara unor cazuri particulare – iar eu am întâlnit astfel de cazuri –, un tată, chiar prezent şi activ încă din primii

ani de viaţă, nu devine pentru fetiţa lui, sau chiar pentru fata lui mare, echivalentul unei mame. El este un bărbat şi aşa rămâne în ochii ei: pur şi simplu, autoritatea pe care el o exercită şi diferenţa esenţială pe care o reprezintă n-ar mai trebui să suscite, ca înainte, frica şi, în special, frica de Celălalt. Probabil că inventatorul psihanalizei, marele Freud în persoană, s-ar bucura de această evoluţie. Cu siguranţă, povestea celor trei fiice ale lui, cu destine atât de diferite, n-ar fi fost aceeaşi, şi nici relaţiile de familie.

Freud şi fiicele lui

Psihanaliza s-a născut, să ne amintim, din întâlnirea lui Freud cu suferinţa pe care o prezentau primele lui paciente şi care avea legătură cu tatăl lor sau cu un substitut al acestuia. Cercetarea clasică a lui Lucie R. constituie un expozeu precis despre metoda pe care Freud o foloseşte înainte de 1895 şi care va duce la tehnica psihanalitică în tratarea cazurilor de isterie patologică unde locul tatălui este central. Este interesant de notat, apropo de asta că Freud a conştientizat funcţia paternă în mai multe etape. În timp ce, în jur de 1895, are despre ea o reprezentare negativă, considerând-o potenţial traumatică, el trece apoi, odată cu complexul Oedip, la imaginea triumfală a unui tată absolut necesar dezvoltării psihicului, în special feminin, şi, în cele din urmă, teoretizează fantasma uciderii tatălui pe care trebuie s-o opereze copilul pentru a-şi câştiga autonomia. Să mai notăm că, în lucrarea Totem şi tabu, el nu vorbeşte decât despre fii, nu şi despre fiice, ca şi cum fiicele nu puteau avea niciodată fantasma uciderii simbolice a tatălui lor. Ceea ce diferenţiază fata de băiat „este că fetele sunt moştenitoarele unui tată mort, în timp ce băieţii (…) sunt moştenitorii şi actorii (morţii lui) 1”. Aceasta ar însemna că băieţii îşi reprezintă în mod preferenţial tatăl ca o imagine idealizată – „Tatăl meu este perfect!” – sau ca o imagine devalorizată şi distrusă simbolic – „Tatăl meu este un nimeni!” –, în timp ce fetele ar avea despre tatăl lor o imagine mai complexă şi subtilă?

Să revenim la situaţia personală şi familială a lui Freud însuşi. Acesta a avut şase copii, dintre care trei fete: Mathilde, Sophie şi Arma. Legăturile lui cu fiecare au fost diferite şi, dacă nimeni nu neagă că le-a iubit mult, se poate, de asemenea, considera, privind mai de aproape povestea fiecăreia dintre ele, că el a justificat prin ceea ce a făcut, prin influenţa sau relaţia stabilită, ceea ce el însuşi a scris în Despre

narcisism: „Dacă avem în vedere atitudinea părinţilor afectuoşi faţă de copiii lor, suntem obligaţi să recunoaştem în ea reviviscenţa şi reproducerea propriului lor narcisism…” 2

Mathilde, nesupusa

Când s-a născut fata cea mare, Mathilde, în 1887, el le scria soacrei şi cumnatei lui: „Ştiţi deja din telegrama mea că am o fetiţă. Cântăreşte 3 400 g, ceea ce e foarte onorabil… Simt deja că o iubesc mult, deşi n-am văzut-o încă la lumina zilei, s-a născut la ora 7 şi 45 de minute… Sunt atât de obosit, de parcă aş fi îndurat eu însumi totul…” 3. La această primă naştere, el a rămas alături de soţia lui, Martha, de la primele dureri până la naştere şi a ales pentru fetiţă numele soţiei prietenului său Josef Breuer. Crescând, Mathilde devine un băieţoi a cărui impertinenţă aproape că îl sperie pe Freud. El atribuie latura exuberantă a fiicei lui mai mari „educaţiei absurde date de bona copiilor… şi indulgenţei Marthei… Să sperăm că micuţa noastră creatură va scăpa de aceste influenţe şi îşi va regăsi comportamentul de fetiţă”. El nu se pune în niciun fel în discuţie în ceea ce priveşte latura „insuportabilă şi nesupusă” 4 a fiicei lui. La vârsta de 10 ani, aceasta se îmbolnăveşte destul de grav. Ea suferă de „difterie septică” şi tatăl ei subliniază atunci cu multă insistenţă că se arată „foarte curajoasă”. Ernest Jones, biograful şi discipolul lui Freud, scrie că Freud însuşi i-ar fi provocat ameliorarea: „În timpul acestei crize, tatăl, bulversat, a întrebat-o pe fetiţă ce şi-ar dori cel mai mult pe lume şi ea a răspuns: «O căpşună». În acel anotimp, fructul ăsta era greu de găsit, dar un magazin foarte cunoscut din Viena vindea aşa ceva. Prima tentativă a copilului de a înghiţi i-a provocat un acces de tuse care a înlăturat membrana obstruantă şi, a doua zi, fetiţa a intrat în convalescenţă. O căpşună – şi un tată iubitor – îi salvaseră viaţa.5”.

Caracterul dificil al lui Mathilde pare să se estompeze odată cu adolescenţa. Freud notează atunci că ea este „o fiinţă umană împlinită şi evident o adevărată femeie… Acasă, ea devine din ce în ce mai mult o «mamă de substituţie»”. Aceste cuvinte i-au făcut pe unii să considere că Freud avea pentru Mathilde sentimente de tandreţe excesivă şi să avanseze ipoteza că era o legătură între prima lui „teorie a seducţiei”, menită să explice isteria tinerelor femei pe care le îngrijea, şi ceea ce simţea el însuşi pentru fiica lui. La adolescenţă, Mathilde va fi tratată ca orice tânără de familie bună din epocă. Ea nu poate ieşi din casă fără

să fie însoţită, fie că mergea la şcoală, la cursul de dans, foarte costisitor, sau la teatru. Cum notează Stefan Zweig în critica pe care o face taţilor din această generaţie, bărbatul care şi-a fondat opera pe suprimarea tabuurilor sexuale şi pe eliberarea sexualităţii feminine îşi creştea propria fiică precum o „plantă de seră" care se dezvoltă într-o „atmosferă supraîncălzită superficial".

În cartea ei consacrată familiei Freud, Eva Weissweil-ler apără teza conform căreia Freud ar fi avut-o ca metresă pe Minna, sora cea mică a soţiei lui. Din punctul ei de vedere, Mathilde ar fi manifestat tulburări nervoase care aveau legătură directă cu infidelitatea paternă: „Cum se întoarce din călătoria făcută în compania lui Minna, starea lui Mathilde se ameliorează, cel puţin în aparenţă. Unul dintre cazurile clasice de «gelozie oedipiană» sau de «isterie feminină», comparabilă cu cel al Idei, alias Dora, una din primele paciente ale lui Freud? Mai degrabă o formă de protest împotriva infidelităţii flagrante pe care ea o consideră (...) intolerabilă (...) indescriptibilă". Este o repetiţie aproape exactă a „cazului Ida": tatăl o înşală pe mamă cu o altă femeie şi fiica este disperată din acest motiv. Dacă Mathilde ar fi fost o pacientă anonimă, Freud ar fi vorbit fără îndoială de isterie şi de gelozie oedipiană, fata fiind îndrăgostită de tată şi identificându-se inconştient atât de mult cu mama înşelată, încât are aceleaşi simptome.

În orice caz, fermitatea şi combativitatea ies învingătoare, şi Mathilde obţine de la părinţii ei acordul de a frecventa şcoala superioară de ştiinţă, artă şi literatură, pe care o califică drept „universitate liberă pentru femei". Această alegere nu-i convine decât foarte puţin lui Freud, care îi cere să-şi reducă numărul de cursuri, pentru a-şi proteja sănătatea nervoasă, după cum motivează el oficial. Mathilde nu se dovedeşte convinsă şi scrie: „Ar fi minunat dacă aş putea câştiga... Aş avea cu ce să îmi plătesc ieşirile în oraş sau toaletele. Ar fi frumos să devin independentă, mai ales când nu sunt obligată s-o fac". Se întâmplă atunci ceea ce trebuia poate să se întâmple: la 21 de ani, în ciuda presiunii tatălui ei de a se mărita de convenienţă, fiica cea mare a lui Freud se îndrăgosteşte de un tânăr vienez, Robert Hollitscher. Încă o dată, tatăl nu se arată încântat la aflarea veştii. Invocând autoritatea paternă, el încearcă să-i impună fiicei lui o „amânare". Iată cum poţi contesta viguros tabuurile şi „morala sexuală civilizată" în Viena sfârşitului de secol XIX şi să fii în

viaţa personală cel mai înfocat apărător al lor!

În ceea ce o priveşte pe Mathilde, ea se logodeşte cu iubitul ei în cea mai mare taină. Freud şi soţia lui n-au altă alternativă decât să-i dea binecuvântarea fiicei lor, care le-a spus despre decizia ei când era deja prea târziu. Viitorul soţ are trăsături fizice total opuse tatălui: „Înalt, blond, cu ochii albaştri, are 33 de ani, dar pare mult mai tânăr, menţionează Mathilde; este foarte drăguţ, sensibil, de o mare fineţe a sentimentelor; ne înţelegem bine6". Fiica cea mare a lui Freud se mărită pe 7 februarie 1909, cu mult înainte ca anul de amânare cerut de tatăl ei să se fi scurs. Deşi adesea bolnavă, ea se înţelege „de minune" cu soţul. Cât despre relaţiile cu tatăl, ei rămân afectuoşi unul cu altul, în ciuda dezacordurilor, Freud acordându-i în continuare o atenţie specială când are probleme de sănătate, ceea ce se întâmplă frecvent. Fără să poată avea copii, Mathilde va părăsi Viena în mai 1938 şi va pleca în Anglia împreună cu soţul ei. Va fi fericită aici şi se va îmbolnăvi mult mai rar decât la Viena. Ea va deveni ceea ce azi s-ar numi stilistă de modă şi îşi va deschide, într-un cartier foarte şic din Londra, un magazin de haine care va fi prosper timp de mai multe decenii.

Freud pare să fi avut mereu o oarecare admiraţie pentru fiica lui cea mare, poate chiar mai multă decât pentru Anna, care este totuşi moştenitoarea lui intelectuală. Tot faţă de ea îşi va manifesta, fără îndoială, cel mai mult latura sa patriarhală. Între acest tată şi această fiică, există probabil o afinitate foarte puternică de caracter care îi face să fie foarte apropiaţi, dar care îi şi desparte. Ca şi mama ei, Martha, Mathilde pare să nu fi fost niciodată interesată de psihanaliză, dar a urmat, în mod inconştient, preceptele pe care Freud le propovăduia pentru alţii în materie de eliberare feminină şi sexuală. Ea şi-a ales singură soţul şi şi-a urmat drumul neţinând cont de opinia părinţilor săi; autonomia ei – forţa eului – a trecut, aşa cum trebuie, prin revolta împotriva tatălui şi prin omnipotenţa supraeului. De asemenea, manifestându-şi independenţa în raport cu ceea ce prevăzuse Freud pentru ea, Mathilde s-a detaşat şi a suscitat mândria celebrului ei tată.

Sophie: o scumpete de fetiţă

După cum am spus, Freud a mai avut alte două fete, Sophie şi Anna. Într-o fotografie care s-a păstrat, le vedem şi pe una, şi pe cealaltă ca două „păpuşi fragile şi încântătoare, semănând cu două

gemene. Rochiile lor albe au mâneci bufante. Bogatul lor păr negru este strâns cu panglici de mătase sau de tafta. Anna este preocupată să coasă ceva, Sophie fixează cu îndrăzneală obiectivul: o copilărie fără probleme, niciodată bolnavă, niciodată obraznică. Este imposibil să bănuieşti ce lupte înverşunate aveau loc între ele. O gelozie feroce le opune, un caz tipic de «rivalitate între surori»; Anna face totul ca să-i placă tatălui ei, în timp ce Sophie se agaţă cu tandreţe de mama ei pe care ar fi vrut s-o aibă numai pentru ea.7" Sophie este a doua fiică a lui Freud, născută pe 12 aprilie 1893. Despre ea, Freud nota: „Fetiţa noastră este foarte drăguţă, a luat 370 g săptămâna trecută". Trei ani mai târziu, când ea este domnişoară de onoare la o nuntă, el notează din nou: „Ce poate fi mai frumos… O fetiţă cu părul cârlionţat şi cu o coroniţă de flori de nu-mă-uita". Sophie va rămâne mereu deosebit de feminină şi apropiată de mama ei. La 19 ani, călcând pe urmele surorii ei mai mari, Mathilde, se îndrăgosteşte de Max Halberstadt, mai mare decât ea cu unsprezece ani. Ţinând seama de contextul familial şi de averea satisfăcătoare a tânărului, Freud acceptă mult mai uşor căsătoria. El îi scrie viitorului său ginere, care de altfel îi seamănă, fiind slăbuţ, serios şi care e văzut foarte rar zâmbind: „Eu m-am înţeles într-adevăr mereu bine cu soţia mea şi îi sunt mai ales recunoscător pentru numeroasele şi nobilele ei calităţi, pentru copiii noştri foarte reuşiţi şi pentru că n-a fost niciodată nici foarte ieşită din comun, nici foarte des bolnavă. Sper ca asta să fie o prevestire fericită şi ca micuţa sălbăticiune să devină o soţie bună". Se pare totuşi că acestui tată i-a fost cam greu, în fapt, s-o lase să plece pe cea mai frumoasă dintre fiicele sale. Sophie îi va dărui lui Freud primul nepot, Ernst, în 1914. Acesta pare să contrazică teoria bunicului despre oralitatea bebeluşului, corespunzând plăcerii suptului, primul stadiu al sexualităţii infantile. Într-adevăr, băieţelul nu vrea să sugă la sânul mamei… Evident, această problemă se rezolvă, dar războiul bate la uşă. Prezenţa acasă a scumpei Lui fiice Sophie şi a nepoţelului său pare să-i dea lui Freud, al cărui moral nu e deloc bun, un motiv de a trăi.

În 1920, adică la doi ani de la sfârşitul primului conflict mondial, în viaţa lui Freud survine o teribilă nenorocire din care nu-şi va reveni cu adevărat niciodată: fiica lui Sophie, pe care el o numea „copilul răsfăţat de zei", moare brusc, la vârsta de 26 de ani, din cauza unei gripe. Tatăl îi mărturiseşte discipolului său Ferenczi: „Ani de zile, mă

pregătisem pentru pierderea fiilor mei şi iată că vine cea a fiicei… în adâncul meu, presimţeam sentimentul unei lovituri narcisiste profunde şi insurmontabile". Anul 1920 este unul de cotitură în viaţa şi parcursul intelectual al psihanalistului vienez. Este anul publicării unei lucrări capitale, Dincolo de principiul plăcerii, care constituie baza a ceea ce s-a numit a doua teorie a pulsiunilor: în timp ce prima teorie opunea pulsiunea sexuală celei de autoconservare, aceasta, mai speculativă, opune pulsiunea de viaţă celei de moarte. Elaborarea ei a fost pusă, în general, pe seama a ceea ce Freud ar fi văzut şi înţeles din războiul care ia sfârşit, mai ales violenţa şi tendinţele criminale sau suicidare, dar şi pe seama încercării prin care ar fi trecut din cauza decesului fiicei lui. Ai zice că opera lui Freud se poate înţelege, în parte, prin legăturile pe care le avea cu fiicele lui. În 1920, când survine decesul lui Sophie, Freud are 64 de ani – el a murit la Londra, la 83 de ani, în 1939. Destinul îl va mai lovi încă odată cu cruzime. Astfel, în 1923, va fi rândul fiului lui Sophie, Hainele, să moară de o meningită tuberculoasă. În acelaşi an, Freud se operează pentru prima dată de cancer la mandibulă. Va fi şi anul apariţiei unei alte cărţi fundamentale: Eul şi se-ul, în care autorul susţine că personalitatea umană are nevoie să ţină departe de conştiinţă ceea ce este insuportabil.

Anna, moştenitoarea

Anna este ultima dintre fiicele lui Freud, ea născându-se pe 3 decembrie 1895. Într-o scrisoare pe care o adresează prietenului său Fliess, tatăl povesteşte: „Dac-ar fi fost vorba de un fiu, te-aş fi anunţat printr-o telegramă, fiindcă ar fi purtat numele tău. Dar, cum este o fată, pe nume Anna, ţi-o spun mai târziu. Ea şi-a făcut apariţia astăzi, către orele 3 şi 15 minute, chiar în mijlocul consultaţiei, şi pare o femeie micuţă şi drăguţă care, graţie îngrijirilor lui Fleischmann (ginecologul), nu i-a provocat niciun rău mamei sale. Acum amândouă sunt bine". Aceste câteva rânduri prevestesc oare destinul Annei? Lasă ele să se înţeleagă că Freud aştepta un fiu? Explică de ce ultima dintre fiicele lui Freud a devenit „fiul spiritual", succesorul, dar un succesor puternic preocupat, cum o să vedem, de identitatea lui sexuată?

Freud o tratează pe Anna ca pe un adult cu mult înaintea vârstei; el aşteaptă de la ea să fie matură şi serioasă, şi aşa se va întâmpla, să nu intre în rivalitate feminină cu mama ei, ceea ce ea nu va

face. Într-adevăr, pasiunea Annei este să înveţe. Ea este singura fiică a lui Freud care a avut permisiunea, foarte tânără fiind, să asiste la reuniunile de miercuri ale „societăţilor psihanalitice", singura căreia tatăl său i-a explicat foarte de timpuriu ce este psihanaliza: „Vezi casele alea cu faţade frumoase? i-ar fi spus el. Lucrurile nu sunt mereu frumoase în spatele faţadelor. Acelaşi lucru se întâmplă şi cu fiinţele omeneşti".

Spre deosebire de sora ei Sophie, cu care este într-o perpetuă rivalitate, Anna pare deci mai puţin feminină şi se interesează mai mult de studiile ei. Asta nu-l împiedică pe tatăl ei să-şi manifeste faţă de ea caracterul autoritar pe care-l adoptă cu fetele lui şi să-i refuze, de exemplu, pregătirea pentru Gymnasium, care i-ar deschide, totuşi, calea spre studiile superioare pe care ea dorea să le urmeze. Anna nu pare să-i poarte prea mult pică pentru asta; mai degrabă iubirea domină relaţia pe care o are cu tatăl ei. „Îţi lipsesc uneori?", îl întreabă ea într-o scrisoare, după care conchide: „Te îmbrăţişez şi rămân pentru totdeauna micuţa ta Anna". Fără îndoială, ea ştie că această iubire este reciprocă şi că tatăl ei vorbeşte despre ea ca despre fiica lui „foarte dragă şi unică". Cu ea va face acea călătorie în doi în Italia în cursul căreia se spune că ar fi început în mod oficios să o analizeze…

După Italia, Anna devine mai independentă, dar tatăl ei vrea în continuare să exercite asupra ei un control excesiv, aşa cum o dovedeşte episodul bine cunoscut cu Dr. Jones, prieten şi colaborator al lui Freud, care va fi şi viitorul lui biograf. Crezând că Jones are intenţia să-i ceară mâna Armei, ia pana şi-i scrie fiicei lui: „După cum ştii, Dr. Jones este un prieten şi un colaborator foarte preţios… Dar ştiu că nu este bărbatul care-i trebuie unei tinere delicate ca tine… îi lipsesc tactul şi simţul atenţiilor delicate pe care orice tânără rezervată… obişnuită să fie ocrotită, este îndreptăţită să-l aştepte din partea soţului său…" Freud îi scrie şi colaboratorului lui Jones şi, vorbind despre Anna, declară: „Ea nu se aşteaptă deloc să fie tratată ca o femeie, căci e încă departe de a simţi dorinţa sexuală şi are mai degrabă tendinţa să refuze bărbatul". Jones, dându-şi fără îndoială seama care e situaţia, declară la rândul său: „Anna este o personalitate nobilă şi va deveni cu siguranţă o femeie remarcabilă, dacă refularea sexuală nu-i va face rău. Bineînţeles, ea vă este extraordinar de aproape şi este unul din acele rare cazuri în care tatăl veritabil

corespunde imaginii tatălui". Nici n-ar fi putut să fie mai clar în privinţa relaţiilor dintre un tată şi fiica lui şi să denunţe într-un mod mai diplomatic consecinţele pe care o asemenea relaţie le poate avea asupra vieţii unei femei! În mod semnificativ, Anna va scrie ea însăşi cu o altă ocazie: „De fiecare dată când am plecat în altă parte, în Anglia, la Budapesta, peste tot, toată lumea era foarte drăguţă. Visez să nu fiu un bărbat".

Anna Freud va rămâne dependentă de tatăl ei şi supusă autorităţii lui toată viaţa, chiar dacă îşi permite uneori o relativă autonomie, de exemplu atunci când devine învăţătoare, în ciuda rezervei foarte mari a tatălui ei. În octombrie 1918, Freud începe analiza ei oficială; aparent, doreşte ca ea să meargă pe urmele lui. Aşa cum îi scrie discipolului său Ferenczi, el o consideră „cel mai şarmant" şi „cel mai agreabil" dintre copiii lui, cea care înţelege cel mai bine psihanaliza, chiar dacă îşi face griji pentru alegerile ei sexuale. Totul este poate prea delicat şi prea personal pentru ca să o poată încredinţa pe fiica lui unuia dintre colaboratori. Oricum, în primăvara lui 1923, Anna începe la rândul ei să practice psihanaliza. În această perioadă, Freud este operat de o tumoare canceroasă de care nu se va vindeca niciodată. Să fie alături de tatăl ei şi să-l îngrijească este noua misiune pe care Anna o va avea până la moartea lui Freud.

Mic caleidoscop contemporan

Povestea celor trei fete ale lui Freud, aşa cum au reconstituit-o mai mulţi biografi, aminteşte, dacă mai era nevoie, că nu este mereu uşor să ai ca tată un bărbat ilustru, mai ales – şi acesta va fi fost destinul Armei – când relaţia stabilită este una de foarte mare apropiere, care duce la dependenţă fără ieşire. În schimb, calea aleasă de Mathilde, cea mai modernă dintre fiicele lui Freud, este incontestabil cea a autonomiei şi cea care îi permite unei fete să-şi ofere o şansă de a accede la libertate şi la împlinirea aşteptată a vârstei adulte.

Evident, timpurile s-au schimbat şi taţii din ziua de azi nu se mai comportă ca Sigmund Freud în secolul al XIX-lea; ei nu au de altfel nici aceleaşi drepturi, nici aceeaşi putere asupra copiilor lor, asupra fiicelor, în special. Am trecut pe parcursul unui secol şi ceva de la autoritatea paternă omnipotentă, prezentă deja pe vremea romanilor şi prorogată prin promulgarea Codului Civil napoleonian în 1804, la o

autoritate părintească exercitată, din 1970, deopotrivă de ambii părinţi. Această autoritate paternă a avut în mod evident ecou asupra destinului fiicelor. Câte fete nu-l mai luau încă drept soţ, acum un secol, pe bărbatul ales de tatăl lor, câte nu trebuiau să se obişnuiască având o căsătorie aranjată, câte nu aveau astfel sentimentul că erau măritate pentru bani, pentru pământ, pentru un titlu sau pentru o alianţă! Se ştie că aceste practici, şi altele încă şi mai detestabile, subzistă în unele ţări ale lumii. O carte foarte bine documentată8 a făcut recent inventarul a tot ceea ce, în nenumărate regiuni ale lumii, trebuie să îndure femeile doar pentru că s-au născut femei! Această condiţie inacceptabilă ţine, în mod evident, de puterea pe care bărbaţii o au şi o păstrează asupra lor şi asupra societăţii în care evoluează. Se ştie, de exemplu, că violenţele şi discriminările care încep încă din copilărie le afectează mai ales pe fetiţe, care vor fi mai puţin hrănite, mai puţin îngrijite şi mai puţin educate – aproape două treimi din cei 127 de milioane de copii din lume care au vârsta şcolarizării, dar nu merg la şcoală, sunt fete, conform cifrelor furnizate de Unicef.

În Franţa, dominaţia masculină este mai puţin făţişă, fiind din ce în ce mai puţin prezentă, chiar dacă nu s-au realizat încă toţi paşii, dar femeile se bat, iar mamele, împreună cu un număr tot mai mare de taţi, veghează pentru ca fiicele lor să fie libere. Aşa stând lucrurile, basmele citite cu plăcere micuţilor sau transpuse pe micul ecran includ adesea un imaginar care pentru unii corespunde fantasmelor celor mai profunde, iar pentru alţii vehiculează tot felul de stereotipii privind destinul promis băieţilor şi fetelor. Fie că ne gândim pur şi simplu la Cenuşăreasa, la Frumoasa din pădurea adormită sau la Albă-ca-Zăpada. Este totuşi sigur că fetiţele nu cred în aşa ceva şi că, odată devenite mari, cred cu atât mai puţin? Dacă nimeni nu le-a pus în gardă sau nu le-a trezit conştiinţa, este sigur că ele nu continuă să considere că bărbaţii sunt, prin natura lor, taţi iubitori şi luptători valoroşi, femeile mai ales nişte acrituri ori vrăjitoare rele, şi că salvarea unei fete, cu condiţia ca ea să fie frumoasă, trece incontestabil prin protecţia şi dragostea unui prinţ pe cât de minunat, pe atât de fermecător?

Specialiştii în problemele de paternitate ne-au învăţat să distingem între paternitatea instituită, cea care este stabilită prin lege, paternitatea obişnuită, cea consacrată prin uzanţă, şi paternitatea

privatizată, cea răspunzătoare de legătura afectivă şi intrafamilială. Aceasta din urmă este cea mai dezvoltată, de vreo treizeci de ani încoace, poate în detrimentul celorlalte două. Această evoluţie nu-i priveşte de altfel doar pe taţi, ci şi pe mame. Aşa cum remarcă sociologul francez François de Singly, părinţii de azi „nu mai sunt în primul rând indivizi aparţinând unei generaţii precedente care are rolul de a transmite generaţiei următoare cunoaşterea şi experienţele acumulate. Ei sunt de acum înainte indivizi însărcinaţi cu decriptarea şi interpretarea nevoilor copiilor, cu scopul de a-i ajuta să devină ei înşişi 9". Evident, când o societate a fost obişnuită să-i dea tatălui o funcţie de autoritate reală şi simbolică, o asemenea transformare suscită discuţii, provocând chiar nelinişti.

Pentru unii, aşadar, figura paternă ar fi în declin, ceea ce le-ar face pe feministe să se bucure, dar i-ar îngrijora pe psihanalişti10. Pentru alţii, descoperirea recentă a ADN-ului şi testele genetice ar da relaţiilor paterne o veridicitate inedită, la fel de puternică precum aceea pe care sarcina o dă relaţiei materne. Ceea ce e sigur este că avem de acum înainte de-a face cu o pluralitate de figuri paterne care compun un fel de caleidoscop contemporan al paternităţii. Să luăm trei din aceste situaţii deosebit de actuale: cea a tatălui divorţat şi a tatălui vitreg, cea a tatălui care îşi creşte singur fiica şi cea a bunicului aflat în rivalitate cu fiul său. Astăzi, toate configuraţiile par posibile, şi fără îndoială că Freud nu s-ar fi recunoscut sau regăsit neapărat în ele!

Taţi divorţaţi şi taţi vitregi

Cartea lui Dominique Sampiero, La Fetiţe Presence, este cartea pe care un tată, care nu este altul decât autorul, i-o scrie fiicei lui de cinci ani de care este separat. Părinţii s-au despărţit, iar Olivia a rămas la Paris cu mama ei. Întrucât el trăieşte în nordul Franţei, acest tată se hotărăşte să-i ofere în fiecare zi fetiţei prezenţa lui, o „mică prezenţă", prin intermediul scriiturii. Pentru a compensa absenţa şi depărtarea, pentru a fi acolo, cu orice preţ, până la capăt, el îi scrie în fiecare zi. Speranţa care îl însoţeşte, spune el, constă în faptul că aceste cuvinte ar putea fi „ca o eşarfă pentru viaţa ta de femeie, o rochie lungă de mătase mov şi bleu care se va mula pe fiecare din gesturile tale de mai târziu, când vei sângera gândindu-te la noi, la copilăria ta prea scurtă, la această pagină din viaţa ta, ruptă, mototolită în trei, tu, eu şi mama ta".

Nu toţi taţii au talentul lui Dominique Sampiero de a atenua, fără a o alunga, tristeţea pe care o încearcă fiica lor când ei pleacă. Femeile care mi-au vorbit despre separarea de părinţii lor mi-au spus că au suferit profund. Ele păstrau toate amintirea unei breşe în viaţa lor, chiar şi atunci când ruptura sau divorţul fusese „rezonabil". Este normal ca, datorită iubirii pe care le-o poartă părinţilor ei, o fată să reacţioneze la separarea lor. Dincolo de copilărie, acest eveniment major are uneori consecinţe asupra unor atitudini sau comportamente din viaţa lor care nu par să aibă, la prima vedere, legătură cu el, după cum o dovedeşte povestea lui Eleonore.

Această femeie drăguţă lucrează în domeniul financiar de câţiva ani, dar se întreabă din ce în ce mai des dacă trebuie să urmeze calea pe care a ales-o şi să se afirme în continuare în cadrul firmei sau să se orienteze spre ceea ce a atras-o întotdeauna: moda. Eleonore constată că îi e foarte greu să se hotărască. Pe de o parte, nu vrea să-i trădeze pe cei care au avut încredere în cariera ei până atunci şi au ajutând-o să progreseze. Pe de alta, ea are sentimentul că nu e liberă şi că nu face ceea ce şi-a dorit întotdeauna. Psihanaliza pe care o începe în acest moment de cotitură din viaţa ei îi permite să facă legătura între situaţia ei actuală şi ceea ce s-a petrecut, mai înainte, în viaţa ei personală, în perioada copilăriei. Astfel, în timpul unei şedinţe, ea îmi povesteşte că nu reuşeşte să-i spună actualului ei şef de la serviciu că ar dori să-şi schimbe orientarea profesională, tot aşa cum nu îndrăznea să-i spună tatălui ei că nu voia să fie intermediar între el şi mama ei atunci când aceştia se certau adesea din cauza banilor, după divorţ. Ea se referă atunci la problema care o frământă, cea a alegerilor profesionale, şi adaugă spontan, fără să-şi dea seama: „Este teribil să fii nevoit să alegi între părinţii tăi, acest lucru are consecinţe toată viaţa…"

Una din întrebările pe care fiicele părinţilor divorţaţi şi le pun adesea se referă la motivele precise pentru care tatăl lor a plecat sau a acceptat ruptura fără a lupta. Ambivalenţa ce caracterizează relaţia mamă-fiică capătă aici întreaga ei amploare. Majoritatea femeilor pe care le-am întâlnit, ai căror părinţi divorţaseră când ele erau mici sau adolescente, mi-au mărturisit că ele rămăseseră mult timp stăpânite de sentimente contradictorii. Dacă îi reproşau tatălui lor că nu făcuse faţă, că nu ştiuse să găsească acele cuvinte potrivite pentru menţinerea

cuplului său, invers, că fusese infidel şi că nu se gândise decât la el, ele îşi priveau adesea cu ochi critic, şi chiar dur, şi mama, care nu ştiuse, după părerea lor, să-i dea „bărbăţului ales" atenţia, interesul sau dragostea pe care acesta le aştepta.

Dorothée îmi vorbeşte despre divorţul părinţilor ei, pronunţat atunci când ea avea 12 ani, şi de reacţiile ei de atunci, de furia pe care o simţise, dar şi despre decepţia, dezgustul şi indiferenţa care se amestecau. Îmi vorbeşte şi de un vis pe care tocmai îl avusese: tatăl şi mama ei trăiesc într-o casă mare pe ţărmul mării, ei sunt într-o piscină şi par foarte fericiţi că sunt împreună. Tatăl ei înoată într-un mod ridicol şi ei îi este ruşine. Deodată, în visul ei, Dorothée vede că bărbatul care este cu mama ei este chiar logodnicul ei, care are câţiva ani în plus faţă de ea: ei se află pe un vapor frumos în golful Cannes, unde, când era copil, ea mergea în vacanţe cu părinţii şi unde chiar îşi propusese să meargă în curând câteva zile împreună cu iubitul ei. Visul lui Dorothée este destul de explicit, el împlineşte două dorinţe: aceea de a-i reuni din nou pe tatăl şi mama ei, dar şi aceea de a reuşi ceea ce mama ei n-a reuşit să facă împreună cu tatăl ei şi, deci, de a face mai bine ca ea. La numeroase fete sau femei ai căror părinţi au divorţat, există, precum la Dorothée, regretul acestei separări şi dorinţa ca ea să nu fi avut niciodată loc, furia împotriva tatălui lor care a plecat, dar şi sentimentul că mama lor n-a fost la înălţime.

Să amintim aici că o fată nu are nevoie doar de dragostea şi de afecţiunea tatălui ei, ea aşteaptă, de asemenea, ca el să-i acorde locul pe care îl merită în sânul familiei şi, în schimb, să-i explice, foarte clar, motivele alegerii pe care a făcut-o de a pleca şi de a se separa. Ea nu cere totuşi să fie luată drept confidentă sau complice; ea cere pur şi simplu, şi aş spune în mod legitim, ca tatăl ei să ţină cont de ea în deciziile luate şi deci s-o includă în viaţa lui. Este cu atât mai important, cu cât acest bărbat, care este tatăl său, poate avea, la fel de legitim, dorinţa de a trăi o altă poveste de dragoste cu o altă femeie, şi întrucât riscă şi el de altfel, mai devreme sau mai târziu, să fie pus în situaţia de rivalitate cu un alt bărbat: noul partener al soţiei lui. Un tată care îşi face timp şi se osteneşte să-i explice fetei lui motivele rupturii cu mama ei îşi ajută fiica să se situeze în noua constelaţie familială şi să-şi găsească locul care îi revine.

Mireille, de exemplu, afirmă că tatăl ei vitreg nu o suportă, este

nedrept şi le preferă, mă asigură ea, pe fiicele lui. Ea crede că nu este interesat decât de banii mamei ei, care l-a părăsit pe tatăl ei pentru a trăi cu el şi care i-a impus această alegere fără să o consulte. În acelaşi timp, ea recunoaşte că îi e frică să nu semene cu tatăl ei natural, care este un bărbat sensibil, anxios şi nu prea combativ. Astăzi, ea simte admiraţie pentru mama ei, „în ciuda tuturor defectelor acesteia", şi durerea la gândul că tatăl ei este singur şi nefericit. Aceste sentimente nu-i vor fi afectat oare calitatea relaţiilor cu tatăl vitreg? Un tată mai hotărât şi mai echilibrat n-ar fi ajutat-o mai mult pe această tânără să se înţeleagă cu tatăl ei vitreg? E o întrebare pe care putem măcar să ne-o punem.

Cu unele excepţii, o fată nu aşteaptă de la tatăl ei vitreg să se comporte ca un tată. Spun cu unele excepţii, fiindcă am întâlnit situaţii în care fiicele erau fericite ca tatăl lor vitreg să facă aceasta, fie pentru că tatăl lor dispăruse foarte de timpuriu şi acest bărbat manifesta o incontestabilă afecţiune faţă de ele, asumându-şi total educaţia lor; fie pentru că tatăl fusese deosebit de slab sau chiar le respinsese. Dar, ca să revenim la cazul cel mai general, după o perioadă iniţială care poate fi destul de mare, o fată aşteaptă ca tatăl ei vitreg să se poarte ca un tată vitreg, adică să respecte locul tatălui natural şi în acelaşi timp să-şi ocupe propriul loc, să nu existe aşadar din partea lui nici tentative de substituire, nici abţinere. Dacă nu se întâmplă aşa, frecventele dificultăţi iniţiale se agravează într-adevăr şi pot lăsa urme durabile. Este important ca între un tată vitreg şi fiica lui vitregă să se construiască o relaţie de încredere în cadrul căreia părintele natural să nu fie alungat, ci respectat, fără niciun fel de rivalitate. Nu trebuie ca el să se străduiască să fie amabil sau să se facă plăcut: o fată simte imediat, poate şi mai mult decât un băiat, lipsa de autenticitate a sentimentelor; trebuie să fie el însuşi, să-şi ocupe locul, locul care îi corespunde, dar numai locul lui. Mamei îi revine sarcina să-i facă să înţeleagă pe copii, inclusiv pe fiica ei, că ea continuă să exercite autoritatea educativă împreună cu tatăl lor în problemele de fond – sănătate fizică sau probleme psihologice, orientare şcolară, vacanţe, activităţi sportive şi culturale – şi că împarte autoritatea cotidiană cu un nou bărbat.

Crescută doar de tată

Un tată se poate trezi în situaţia de a-şi educa singur copiii, cel

mai adesea în urma decesului mamei. În astfel de situaţii, când o fată este cea mai mare dintre copii, i se atribuie rolul de substitut matern sau şi-l atribuie ea singură faţă de fraţii şi surorile mai mici. Dacă se simte mândră de asta, ea poate trăi această responsabilitate ca pe o sarcină: dar tatăl nu trebuie să conteze prea mult pe ea, chiar dacă o face involuntar, şi să-i uşureze munca în caz de nevoie, apelând mai mult la ajutorul propriilor părinţi, al socrilor sau al celor apropiaţi. La fel, sau poate chiar mai mult, un tată care rămâne singur cu unica lui fiică trebuie să aibă grijă în mod deosebit să nu aştepte prea mult de la aceasta. Când spun „să aştepte prea mult", vorbesc pe plan material, concret, dar şi afectiv. Un tată poate, într-adevăr, să dezvolte o formă de dependenţă faţă de unica lui fiică şi, din acest motiv, să o facă nu doar să joace rolul de adult, dar şi să intre într-un fel de viaţă de cuplu din care îi va fi greu să iasă mai târziu. El poate, de asemenea, mai ales în adolescenţă, să-şi manifeste teama, conştientă sau inconştientă, că ea îl părăseşte, arătându-se deosebit de sever în privinţa ieşirilor în oraş, a anturajului sau a modului de a-şi petrece timpul liber, împiedicând-o astfel să devină suficient de autonomă.

Taţilor, ca şi mamelor confruntate cu aceeaşi situaţie, le revine sarcina de a găsi dozajul potrivit între funcţia simbolică pe care ei trebuie s-o exercite, mai ales pe planul autorităţii, şi respectarea independenţei crescânde a fiicei lor, care este la fel de necesară ca şi construirea identităţii ei. Orice copil are nevoie, pentru a creşte, de tandreţe şi de repere, dar şi de limite şi libertate. O adolescentă care trăieşte singură cu tatăl ei va avea, puţin mai mult decât tinerele de vârsta ei, sentimentul că uneori se sufocă. Ea va încerca atunci să se distanţeze, uneori în mod brutal, cum fac adesea băieţii, alteori într-un mod mult mai interiorizat, manifestând o timiditate accentuată sau sentimente depresive care se vor traduce printr-o tristeţe evidentă, atunci când nu e vorba de comportamente alimentare neadecvate. Acestea fiind spuse, adesea se constată că fetele care au crescut singure cu tatăl lor au devenit mai rapid autonome şi mai combative. Se întâmplă chiar ca ele să se implice şi mai mult în munca lor şi să reuşească mai bine decât fetele de aceeaşi vârstă care trăiesc cu ambii părinţi, pentru că, procedând astfel, ele caută să-i facă pe plac tatălui lor sau să umple un gol legat de absenţa mamei.

Tati şi bunici

t

Laura este o tânără femeie care a fost foarte marcată de bunicul din partea tatălui. Păstrează despre el amintirea unui bărbat pasionant, mereu elegant, înconjurat de prieteni. Îşi aminteşte cu plăcere că părinţii îi spuneau că ea era preferata lui. Nu se îndoieşte de asta, căci memoria ei păstrează amintiri de fericire, râsete, plimbări împreună cu el. Dacă a ales să facă Medicina, a făcut-o cu siguranţă pentru că a văzut cât de pasionat era acest om de meseria lui, cât era de respectat de cei care îl înconjurau şi cât se bucura de viaţă. Regretul ei este că nu l-a cunoscut mai mult şi că n-a avut timp să-i arate că voia să-i calce pe urme. Dacă se gândeşte la el, în momentele de angoasă, de oboseală sau de plictis, acest lucru îi redă curajul, mărturiseşte ea.

Dar tatăl, ce importanţă a avut în viaţa ei? Mai puţină, mult mai puţină: aveau o relaţie dificilă, spune ea. „Poate că asta explică de altfel totul, adaugă. Fără îndoială că n-aş fi avut atâtea probleme cu tatăl meu dacă bunicul n-ar fi ocupat un asemenea loc…" încă de când era mică, ea observase admiraţia fiului pentru tată, adică a tatălui ei pentru bunic – el se compara mereu cu acesta din urmă, dând impresia că n-ar putea niciodată să-l egaleze –, dar abia recent a înţeles cu adevărat relaţia dintre cei doi bărbaţi. Ea este convinsă acum că relaţiile strânse cu bunicul trebuie să-l fi agasat pe tatăl ei şi că l-a preferat mereu pe fratele ei, în parte din acest motiv.

În ziua de azi, bunicii rămân tot mai tineri pentru mult timp. Asta îi face, fără nicio îndoială, să treacă de la statutul de personaje mai îndepărtate şi vorbind puţin, pe care îl aveau înainte, la o prezenţă mult mai reală. Un prieten, deja bunic, îmi povestea recent că nepoata lui în vârstă de şapte ani îl întrebase dacă nu voia să-l înlocuiască pe tatăl ei, cu care aceasta se certase. Ea îşi argumentase cererea, cum ştiu s-o facă de altfel, copiii de azi, spunându-i că n-ar fi nevoie să fie mai prezent decât tatăl ei, pe care ea îl vedea foarte puţin, dar că în felul ăsta ar merge mai bine cu şcoala, fiindcă el, cel puţin, ar avea răbdare cu ea. Se vede că, dacă în trecut exista o rivalitate de natură fantasmatică între tată şi bunic, acum, datorită longevităţii, această rivalitate capătă forme mult mai reale în ochii unei fetiţe…

Taţi de azi, fiice de mâine într-o duminică dimineaţă, am asistat la o scenă pe care aş vrea să o prezint aici. În timp ce mă plimbam, îl văd deodată venind spre mine pe patronul unei societăţi

internaţionale franţuzeşti foarte mari, pe care-l recunosc imediat. Acest tată, despre care ştiu că e recăsătorit, se plimba cu cele două fiice ale lui. Una dintre ele îi arată cu mândrie că ştie să pedaleze pe micuţa ei bicicletă, cealaltă este într-un cărucior pe care tatăl ei îl împinge cu tandreţe. Acest tată care este şef peste câteva mii de salariaţi pare pur şi simplu mândru şi foarte fericit. Aş fi putut asista la asemenea scenă în urmă cu treizeci de ani11? Fără îndoială că nu, lumea s-a schimbat într-adevăr, îmi spun. Între, pe de o parte, Freud sau chiar taţii de acum o generaţie şi, pe de alta, noii taţi, taţii divorţaţi, taţii vitregi, taţii singuri şi bunicii de astăzi nu mai e nicio asemănare, şi nu mai înţelegi nimic, cum ar zice unii. Dar să reluăm pentru a încerca să găsim o legătură.

În 2002, 43% dintre taţi şi-au luat concediu de paternitate. Deşi Franţa nu e Suedia, taţii se ocupă deci mult mai mult de copiii lor decât o făceau propriii lor taţi, chiar dacă, din toate timpurile, au existat cu siguranţă mereu „taţi măm. oşi", animaţi de strania dorinţă de a fi femei12. Nimeni nu poate nega profundele schimbări care afectează familia, locul celor doi părinţi în viaţa afectivă a copiilor lor, rolurile masculin şi feminin şi, evident, statutul femeilor şi, prin aceasta, chiar al fiicelor încă de la naşterea lor. Unora le place să vorbească despre rolul foarte „şters" al taţilor contemporani, dar se poate sublinia, de asemenea, şi rolul pozitiv pe care-l joacă aceşti „noi taţi". În orice caz, epoca noastră a înţeles că statutul tatălui, refacerea structurilor tradiţionale ale familiei şi emanciparea femeii erau inseparabile. Evoluţia pe care o cunoaştem vizează în mod clar apropierea dintre funcţiile şi rolurile mamei şi ale tatălui. Principiile fundamentale ale Codului civil, care a fost mult timp instrumentul juridic al puterii tatălui şi al soţului, au fost contestate de legea din 13 iulie 1965, care a introdus noţiunea de egalitate între soţi. Să amintim că legea din 4 iunie 1970 a confirmat şi ea că ambii soţi îşi asumau de acum înainte împreună conducerea familiei prin „autoritatea părintească" pe care o exercită amândoi, suprimând denumirea de „cap de familie" atribuită până atunci tatălui. Această transformare a fost subliniată de legea din 8 ianuarie 1993, care instituie principiul conform căruia copilul, fată sau băiat, indiferent de vârstă, din momentul în care este „capabil de discernământ" – noţiune foarte complexă – trebuie să fie consultat în legătură cu orice procedură care îl priveşte, în sfârşit, şi mai recent,

dispariţia patronimului nu este fără legătură cu punerea sub semnul întrebării a funcţiei simbolice a tatălui, a mamei şi a copilului.

Toate aceste schimbări de drept au manifestări şi consecinţe în fapte. Un studiu cu privire la prezenţa cantitativă şi calitativă a taţilor în creşe, alături de copii cu vârste cuprinse între 6 luni şi 2 ani, arată că „noii taţi" sunt, în mod incontestabil, mult mai apropiaţi de copiii lor, fete sau băieţi, decât erau propriii lor taţi. El evidenţiază că 30% dintre taţi sunt prezenţi la înscrierea copilului lor, aproape 60% îi aduc şi vin să-i ia, iar 36% participă la procesul de adaptare. Aceşti „taţi noi" se califică ei înşişi drept „foarte afectuoşi" (ei sunt 61, 8% la copiii de 6 luni şi 70%, la copiii de 2 ani), drept „taţi mă-moşi sau foarte mămoşi" (55, 8% la copiii de 6 luni şi 46, 7% la copiii de 2 ani) şi mai ales drept „responsabili" (80% la copiii de 6 luni şi la cei de 2 ani13). În mod incontestabil, n-am fi găsit asemenea cifre la generaţia anterioară. Aceste date îi fac chiar şi pe experţii în puericultura şi pe cei care lucrează în creşe să-i considere pe unii taţi „prea prezenţi"!

În bunul ei simţ, opinia generală aşteaptă astăzi de la un tată să fie „patern", adică să-şi asume funcţia de autoritate reală şi simbolică, pe care o îndeplineşte de mult timp, şi să fie totodată mai „matern", adică mai prezent, mai disponibil şi mai implicat în educaţia copiilor lui. Majoritatea taţilor tineri contemporani răspund evidenţei acestei aşteptări, ceea ce îi face să intervină, de exemplu, în alegerea hainelor copilului lor sau să fie mai atenţi la cuvintele adresate fiicei lor sau la dorinţele pe care le pot eventual proiecta asupra ei. Nu ne putem decât felicita pentru aceasta, tot aşa cum ne putem bucura că, în bătălia pentru condiţia femeilor, bărbatul nu mai e perceput cum a fost mult timp, ca un duşman care trebuie învins. Acum, cel mai bun mod de a se afirma pentru o femeie nu mai este să se transforme în femeie virilă, ci să aibă încredere în ea şi să fie ea însăşi. Fetele de astăzi au această şansă de a se sprijini pe experienţele luptei feminine, sau feministe, ale mamelor lor şi ale bunicilor lor, prezervând în acelaşi timp o feminitate de care sunt mândre. Este o victorie câştigată de femei printr-o luptă aprigă, care trebuie salutată la deplina ei valoare.

Timpurile se schimbă, aşadar, în profunzime. Unii pesimişti văd în această evoluţie o diminuare regretabilă a autorităţii tatălui, altă dată omnipotent. Alţii, printre care ne numărăm şi noi, preferă să insiste pe încheierea unui nou „pact de filiaţie" cu rezonanţe asupra

relaţiilor familiale. Din punctul meu de vedere, într-adevăr, toate aceste transformări juridice, sociale şi culturale sunt benefice. Sunt convins că fetele de mâine vor găsi în modelul oferit de cei doi părinţi energia necesară pentru a-şi construi viaţa dorită. Acestea fiind spuse, armonizarea rolurilor matern şi patern în sânul familiei nu implică, după părerea mea, ştergerea a ceea ce a făcut istoria umană, şi anume diferenţa dintre sexe şi diferenţa dintre generaţii.

Ascultându-i îndelung pe pacienţii mei, m-am convins că funcţia paternă este necesară subiectivării fiecăruia, atât băieţilor, cât mai ales fetelor. Legitima căutare a parităţii între cele două sexe nu trebuie să ducă la ştergerea diferenţelor, dimpotrivă. Chiar dacă bărbaţii şi femeile nu sunt atât de diferiţi unii de ceilalţi, ei sunt totuşi diferiţi: o fată va avea mereu nevoie, pentru a creşte mare, şi de un tată, şi de o mamă sau, mai exact, de „fathering" şi de „mothering", pentru a folosi termenii atât de dragi psihanalistului englez Winnicott. Deja, în 1963, cu câţiva ani înainte de evenimentele din 1968*, Alexander Mitscherlich, fondator al Institutului „Sigmund Freud" din Frankfurt, anunţa că ne îndreptăm spre o „societate fără tată" 14. Nu este chiar aşa, dacă privim societatea noastră actuală, dar, în schimb, e sigur că, dacă taţii ar lipsi, această absenţă ar duce cu sine nu numai „fii rataţi", ci şi „fiice suferinde" 15. În ceea ce mă priveşte – şi practica mea cotidiană mă face să mă gândesc la aşa ceva –, cine a citit această carte va înţelege că o fată se bazează enorm de mult pe dragostea şi pe autoritatea tatălui ei, cu condiţia ca această autoritate să fie definită ca puterea de a o face suficient de sigură pe ea însăşi, liberă şi fericită.

Concluzii

Taţii ocupă un loc esenţial în construirea personalităţii fiicelor, a eului lor profund, în formarea lor ca femei şi, în special, în întâlnirile cu bărbaţii vieţii lor. Este o relaţie care le cimentează întreaga existenţă. Această relaţie evoluează cu timpul, ea nu este imuabilă, dar este mereu prezentă în spiritul unei femei, acolo, undeva, mai mult sau mai puţin ascunsă. Dacă un tată o poate face pe fiica lui să crească în mod armonios, o fată poate şi ea, în egală măsură, să-şi schimbe tatăl, şi în special să-l facă să fie mai puţin temător sau ostil faţă de lumea feminină. Uneori, ea e singura care poate face asta. Iubirea tandră şi fericită dintre o fată şi tatăl ei există, eu am întâlnit-o. Din păcate, şi astăzi ca şi ieri, există taţi care-şi pot face fiica să sufere şi să fie,

profund şi pentru mult timp, nefericită. În cazul unui conflict important sau chiar în cazul unei veritabile rupturi, am constatat că, mai devreme sau mai târziu, în majoritatea cazurilor, o fiică va dori să se împace cu tatăl ei. Mai trebuie însă ca acesta să şi accepte. Uneori, e nevoie de o viaţă întreagă pentru ca un tată şi o fiică să se regăsească.

În epoca noastră, pentru a fi un „tată bun", trebuie să ştii că fetele doresc să fie autonome, vor să acţioneze şi să construiască, să influenţeze cursul lucrurilor şi să dea un sens vieţii lor. Profesia mea m-a făcut să le ascult pe multe dintre ele. Am încercat să transmit în această carte ceea ce fiecare fată, fiecare femeie, dar şi fiecare tată m-au învăţat despre această relaţie umană. Relaţia dintre o fiică şi tatăl ei este făcută din sentimente complexe, diferite în funcţie de momentele vieţii, dar cel mai adesea marcate de o pudoare care nu există ca atare în relaţia mamă-fiică. Paleta acestor sentimente este policromă, de la dragoste la decepţie, trecând prin bucurie, suferinţă, frică sau chiar furie. Fie că au cinci, zece, douăzeci, treizeci, patruzeci, cincizeci sau şaizeci de ani, toate fetele sau femeile care mi s-au confesat, amical sau profesional, mi-au adus o certitudine: ceea ce doresc, înainte de toate, este să fie mândre de tatăl lor. Altfel spus, pentru a putea să se identifice cu el şi să se simtă ele însele încrezătoare, ele aşteaptă de la tatăl lor dragoste şi respect: aşteaptă ca el să le iubească, să le respecte şi să fie respectabil şi respectat.

În fine, relaţia unei fiice cu tatăl ei şi a unui tată cu fiica lui nu se desfăşoară fără prezenţa unei mame. Mediatoare, conciliatoare, sprijin, dar uneori şi obstacol, mama joacă un rol fundamental în ceea ce se petrece între un tată şi fiica lui. A fost ea însăşi fiica unui tată, toate mamele au fost fiice. O mamă poate aşadar să cunoască şi să fie convinsă de mizele profunde ale acestei relaţii. Invers, un tată poate juca un rol important în cadrul relaţiei dintre fiica şi soţia lui. I s-a atribuit adesea, în mod clasic, rolul principal, acela de a fi separator între mamă şi fiică. Cred că acesta este simplificator; şi el are

obligaţia de a avea un rol de mediator, şi uneori de conciliator, rezistând tentaţiei de a refuza acest rol. S-a insistat mult pe rivalitatea mamă-fiică în raport cu tatăl. Această modalitate de a vedea lucrurile este prea simplistă. O fată va suferi şi dacă-şi vede tatăl devalorizând-o

pe mama ei, deoarece, prin aceasta, el descalifică lumea feminină căreia ea îi aparţine. Dacă o mamă trebuie să le permită copiilor ei, fată şi băiat, accesul la tatăl lor, un tată trebuie la fel de mult să le respecte mama, în special pentru fiică.

Relaţia unei fete cu tatăl ei a fost mereu plină, într-un fel, de secrete şi mistere, dar lumea noastră contemporană, în căutarea unei înţelegeri reciproce şi identice pentru fiecare, permite descifrarea unora dintre ele. Această carte se vrea un mesaj de speranţă: speranţa că între taţii şi fiicele de mâine, chiar dacă pudoarea continuă să fie prezentă, va exista o mai bună comunicare.

Note şi referinţe bibliografice

I Cine eşti tu, tată? Cine eşti tu, fiica mea?

1. Braconnier A., Mères et fils, Paris, Odile Jacob, 2005.

2. André C, Imparfaits, libres et heureux, Paris, Odile Jacob, 2006.

3. Bataille G., L'Expérience intérieure, Paris, Gallimard, 1988.

4. Sollers P.Lacan même", interviu cu Jean Allouch, L'Unebévue, 23, 2005, p. 7 – 27.

5. Julie Depardieu, interviu cu David Le Bailly, Paris Match, 5 – 11 octombrie 2006.

6. „La gloire en héritage", anchetă Elizabeth Sancey, Paris Match, 9 noiembrie 2006.

7. Kagan J., Galen's Prophecy, New York, Basic Books, 1994.

ÎI O poveste de dragoste de-a lungul timpului

1. Missonnier S.Bloc-notes", Le Carnet psy, 14 – 15, 112, 2006.

2. Bayle B., L'Enfant à naître. Identité conceptionnelle et gestation psychique, Toulouse, Eres, 2006.

3. Marbeau-Cleirens B., Les Mères imaginées, Paris, Les Belles Lettres, 1988.

4. Missonnier S., Golse B., Soulé M. (coordonator), La Grossesse, l'enfant virtuel et la parentalité, Paris, PUF, 2004.

5. Houzel D., L'Aube de la vie psychique, Paris, FSF, 2002.

6. Fivaz-Depeursinge E., Corboz-Warnery A., Le Triangle Primaire, le père, la mère et le bébé, Paris, Odile Jacob, 2001.

7. Stern D.N., La Constellation maternelle, Paris, Calmann-Lévy, 1995.

8. Bruner J.-S., Le Développement de l'enfant: savoir-faire, savoir

dire, Paris, PUF, 1983.
9. Pierre-Humbert B., Le Premier Lien, Paris, Odile Jacob, 2003.
10. Lamb M.E., The Role of the Tather în Child Development, New York, Wiley & Sons, ediţia a III-a, 1997.
11. Golse B., Du corp à la pensée, Paris, PUF, 1999.
12. Herzog}.L'enseignement de la langue maternelle – aspect du dialogue développemental fille-père", în Journal de la psychanalyse de l'enfant, 1992, 11, pp. 47 – 60.
13. Laplanche]., Entre séduction et inspiration, Paris, PUF, 1999.
14. Ibid.
15. Pierre Humbert B., op. cit.
16. Pedersen F.A., Rubenstein J.-L. şi Yarrow L.J.Infant development în father-absent families", Journal of Genetic Psychology, 1979, 135, pp. 51-61.
17. Field M., Contes cruels pour Anaëlle, Paris, Robert Laffont, 1995.
18. Le Camus}., Le Vrai Rôle du père, Paris, Odile Jacob, 2000.
19. Cournut}., Pourquoi les hommes ont peur des femmes, Paris, PUF, 2001.
20. Guillaumin]., Le Père aujourd'hui, Paris, L'Esprit du temps, 2003.
21. Assoun P.-L., Freud et la femme, Paris, Payot, 1995.
22. Mathelin C, Raisins verts et dents agacées, Paris, Denoël, 1994.
23. Lauru D., Père-Fille, Paris, Albin Michel, 2006
24. Assoun P.-L., Le Regard et la voix: leçon de psychanalyse, Paris, Anthropos, 2000.
25. Lacan}., Le Séminaire, Livre VIII, Le transfert, Paris, Seuil, 1991.
26. Freud S., Nouvelles Conférences d'introduction la psychanalyse, Paris, Gallimard, 1984.
27. Klein M., La Psychanalyse des enfants, Paris, PUF, 1959.
28. Cournut}., op. cit.
29. Vasseur N., Je ne lui ai pas dit que écrivais ce livre, Paris, Liana Levi, 2006.
30. Assoun P. – L, op. cit.
31. Lacan]., Écrits, Paris, Seuil, 1966.

32. Silber}.Une journée avec Faïza Guène", interviu apărut în Elle, 28 august 2006.
33. Maestripieri D., Evolution of Communication, Harvard University Press, 2003.
34. Vincent L., Comment devient-on amoureux? Paris, Odile Jacob, 2004.
III De la cuvinte regretabile la răni dureroase
1. Delbée A., Une femme, Paris, Presse de la Renaissance, 1982.
2. Testud Sv Gamines, Paris, Fayard, 2006.
3. Goscinny A., Le Père éternel, Paris, Grasset, 2006.
4. Middlebrook D., Son mari, Ted Hughes et Sylvia Plath, histoire d'un manage (tradusă din engleză de Valérie Rousseau), Paris, Phébus, 2006.
5. Menţionat de Jean-Luc Douin, Le Monde, 23 iunie 2006.
6. Savigneau].Une dernière visite à Sybille Bedford", Le Monde, 23 iunie 2006.
7. Cyrulnik B., De chiar et d'âme, Paris, Odile Jacob, 2006.
8. Brun D., La Maternité et le Teminin, Paris, Denöel, 1990.
9. Maine M., Tather Hunger. Father Daughters and Todd, Carlsbad, Gurze Books, 1991.
10. Nielsen L., Embracing your Father, New York, MacGraw-Hill, 2004.
11. Dethieux J.-B. et coll.À la recherche des emotions perdues: L'adolescente anorexique et son père", Neuropsychiatrie de l'enfance et de l'adolescence, 2001, 49, pp. 131-140.
12. Brusset B., Psychopathologie de l'anorexie mentale, Paris, Dunod, 1998.
13. Maine M., Father Hunger, op. cit.
14. Jeammet P.Le corps à l'adolescence", în Roux M.-L. et Dechaud-Ferbus M., Le Corps dans la psyché. La psychothérapie de relaxation, Paris, L'Harmattan, 1993.
15. Bouchereau D.Rencontre avec des pères d'anorexiques", Neuropsychiatrie de l'enfance et de l'adolescence, 1994, 6, pp. 223 – 239.
16. Foliot B.Le manque de père: relation père-fille et anorexie", mémoire de maîtrise de psychologie clinique, 2004 – 2005.
17. Vaiere V, Le Pavillon des enfants fous, Paris, Le Livre de

poche, 2003.

18. Badinter E., Fausse Route, Paris, Odile Jacob, 2003.

19. Mathelin C, „Le père, c'est la santé", în Colin-Simard V, Pères d'aujourd'hui, filles de demain, Paris, Anne Carrière, 2003.

20. Wullschläger}., Enfances rêvées, Alice, Peter Pan… Nos nostalgies et nos tabous, traducere de Monique Chassagnol, Paris, Autrement, 1995.

21. Delbée A., op. cit.

22. Ciavaldini A. şi Balier C, Agressions sexuelles: pathologies, suivis thérapeutiques et cadre judiciaire, Paris, Mas-son, 2000.

23. Pentru toate problemele legate de incest, trimit lectorul la excelenta carte semnată de Hélène Parat, în care autoarea abordează problemele istorice, antropologice, sociologice, juridice şi psihologice. Parat H, unceste, Paris, PUF, „Que sais-je?", 2004.

IV Fericită şi nefericită în dragoste

1. Weissman E.Une journée avec Jacqueline de Romilly", Elle, 21 august 2006.

2. Schneider M., Marilyn dernières séances, Paris, Grasset, 2006 (Marilyn pe divan, Editura TREI, 2007)

3. Maingueneau A.Esthétique de la femme fatale", în André J. şi colab., Fatalité du féminin, Paris, PUF, 2002.

4. Spoto D., Marilyn Monroe, la biographie, Paris, Presses de la Cité, 1993.

5. Schneider M., op. cit.

6. Doll S., Marilyn, vie et légende, Paris, Ramsay, 1991.

7. Schneider M., op. cit.

V O viaţă pentru a-şi vorbi

1. Freud S. (1908), „Les théories sexuelles infantiles", în La Vie sexuelle, Paris, PUF, 1969.

2. Lévy-Soussan P., Eloge du secret, Paris, Hachette Littératures, 2006.

3. Sondaj, www.linternaute.com, 2006.

4. Héritier F, Masculin/feminine. La pensée de la différence, Paris, Odile Jacob, 1996.

5. Cournut]., Pourquoi les hommes ont peur des femmes, Paris, PUF, 2001.

6. Ibid.

7. Astfel, n 1987, 85% considerau că „a trăi cu pasiune” este o acţiune „modernă” şi de dorit (sondaj BVA* – Le Monde şi NRJ”, septembrie 1987) şi, în 1996, aşa cum am spus, 87% din fete şi 70% din băieţi declară că sunt îndrăgostiţi de partener.

8. În romanul său Les Trois Soeurs, Sylvie Testud relatează povestea a trei fete, trei surori, al căror tată, prezent tot timpul în mintea lor, este total absent din viaţa reală (Paris, Fayard, 2006).

9. Maingueneau A.Esthétique de la femme fatale”, în Fatalité du féminin (volum colectiv, coordonator André J.), Paris, PUF, 2002.

10. Roux S., Christine de Pizan, femme de tête, dame de coeur, Paris, Payot, 2006.

11. Bertrand Jacques A., La Course du chevau-léger, Paris, Julliard, 2006.

— BVA (Brule Viile et Associe) – unul dintre primele institute de sondaje din Franţa. (N. t.)

** NRF Group – grup multimedia axat pe radio, televiziune, publicitate, internet şi telefonie mobilă. (N. t.)

12. Anchetă IPSOS* efectuată pentru Forumul adolescenţei Fundaţiei Wyeth, mai 2005.

13. Braconnier A., Le Guide de l’adolescent, Paris, Odile Jacob, 1999.

14. Ben Jelloun T., Le racisme expliqué à ma fille, Paris, Seuil, 1998.

15. Schierse Léonard L., La Fille de son père. Guérir les blessures dans la relation père-fille, Montréal, Le Jour éditeur, 1990.

VI Cum era ieri şi cum va fi mâine: viitorul fiicelor

1. Margarita D.Non deux fois non”, Documents et Débats, 1992, 39.

2. Freud S.Pour introduire le narcissisme”, în La Vie sexuelle, Paris, PUF, 1969 (Opere, vol. 6 – Studii despre sexualitate, Editura TREI, 2001).

3. Extras din corespondenţa lui Freud 1873 – 1939, în E. Weissweiler, Les Freud, une famille viennoise, Paris, Pion, 2006.

4. Ibid.

5. E. Jones, La Vie et l’oeuvre de Sigmund Freud, Paris, PUF, 1958.

6. G. Gödde, Mathilde Freud, Giessen, 2003.

7. E. Weissweiler, op. cit.

8. Ockrent C. (sub conducerea lui), Le Livre noir de la condition des femmes, coordonator S. Treiner, Paris, XO, 2006.

9. Singly F.de Les Adonaissants, Paris, Armand Colin, 2006.

10. Burguière A.Joseph, père moderne", Le Nouvel Observateur, 3 – 9 august 2006.

11. Aceasta mă face să mă gândesc la teza lui Olivier Rey despre „întoarcerea copiilor în căruciorul lor". În opinia lui, această întoarcere, frecvent observată astăzi la părinţii tineri, ar fi semnificativă pentru lumea noastră contemporană care le cere bărbaţilor, şi asta încă din copilărie, să întoarcă spatele achiziţiilor generaţiilor anterioare, autonomie înţeleasă ca o cucerire progresivă, determinându-i pe copii „să se formeze prin ei înşişi" şi „să perceapă lumea aşa cum vor ei", vezi O. Rey, Une folle solitude, Paris, Seuil, 2006.

12. A. Braconnier, Mères et fils, op. cit.

13. M. Lamour, „Coconstruire la paternalité: une expérience recherche-acţion-formation à la crèche", în André J. şi Chabert C, L'Oubli du père, Paris, PUF, 2004.

14. Mitscherlich A., Vers la société sans père, trad. franceză, Paris, Gallimard, „Tel", 1981.

15. Corneau G., Père manquant, fils manqué, Paris, Éditions de l'homme, 1992.

Mulţumiri

Aş vrea să le mulţumesc, înainte de toate, tuturor celor care mi-au acordat încrederea lor, care mi-au îmbogăţit experienţa şi pe care am încercat să-i ajut cât am putut de mult.

Exemplele prezentate în această lucrare sunt o sinteză reconstruită din mai multe cazuri. În acest sens, ele sunt în aşa fel povestite încât să păstreze anonimatul.

* * *

Le adresez, de asemenea, mulţumiri lui Caroline Rolland şi lui Marie-Lorraine Colas pentru ajutorul lor devotat şi eficace; lui Gabrielle Gelber pentru prietenească ei susţinere trecută, actuală şi viitoare.

* * *

În sfârşit, îi mulţumesc în mod deosebit doamnei Odile Jacob pentru sfaturile ei pertinente, prieteneşti şi binevoitoare, fără de care

această carte n-ar fi fost ceea ce este.

Alte apariţii în Psihologie practică

Bestseller

Cartea gesturilor

Titlul original: The Book of Tells, How to Read People's Minds from Their Actions

Publicată de: Transworld Publishers, divizie a The Random House Group Ltd., Londra, 2003 Limba originală: engleză Traducere: Alexandra Borş

Un gest este o acţiune care-ţi spune multe despre ceea ce gândeşte cineva – chiar dacă persoana însăşi nu este conştientă de acest lucru. Gesturile sunt extrem de edificatoare… Ştiai că felul în care stai, poziţia umerilor, felul în care îţi mişti picioarele, expresia ochilor şi a sprâncenelor spun mult despre cât de dominant sau de supus te simţi, şi că, până şi atunci când încerci să-ţi ascunzi sentimentele, atitudinea ta sexuală este trădată de ochi şi de gură? Sau că poziţia pe care o adopţi într-o conversaţie şi gesturile pe care le faci pot determina durata dialogului şi cât de des vei fi întrerupt? Chiar şi felul în care zâmbeşti – şi muşchii faciali pe care îi foloseşti – trădează dacă eşti cu adevărat fericit sau doar te prefaci. Acestea sunt Gesturile, iar ele nu se rezumă doar la conversaţii. Oriunde te-ai afla, orice ai face, gesturile sunt indicii importante ale stării tale de spirit.

Cartea gesturi lor cum putem citi gândurbe oamenilor din acţiunile for

Cartea gesturilor europene

Autor: Peter Collett Titlul original: Foreign

Bodies. A Guide to

European Mannerism Publicată de: Simon &

Schuster Ltd.

— A

Paramount

Communication

Company, Londra, 1993 Limba originală: engleză Traducere şi note de:

Andreea Răsuceanu

Ştiaţi că în secolul al XII-lea oamenii nu se spălau decât parţial, apa fiind considerată nocivă pentru organism? Că un italian, atunci

când îşi prinde lobul urechii între degete, comunică o înclinaţie homosexuală? Că expresia „fuck" ce apare tot timpul în vorbirea americanilor are o etimologie învăluită în mister sau că unica metodă de a te apăra de deochi este să porţi în buzunar o bucată de lemn sau o piatră? Cum să te comporţi la semafor sau cum să stai la coadă, de ce numai englezii râd la propriile lor bancuri sau de ce italienii nu sunt niciodată punctuali, ce trăsături de caracter deconspiră chipul uman, poţi afla toate acestea din Cartea gesturilor europene, un ghid la îndemâna oricărui globe-trotter, un îndreptar nonconformist şi amuzant, ilustrat cu episoade inedite din experienţa proprie autorului, de călător prin ţările europene!

Peter Collett este autorul bestsellerului Cartea gesturilor. Profesor şi membru al Departamentului de Psihologie Experimentală din cadrul Universităţii Oxford, psiholog al emisiunii „Big Brother", Peter Collett abordează teme care ţin deopotrivă de domeniul psihologiei sociale, studiului personalităţii individuale sau limbajului trupului.

Cartea gesturilor europene

A

Agresivitatea pasivă.

Cum să o recunoşti şi controlezi la tine şi la ceilalţi

[Overcoming Passive-Agression: How to Stop Hidden Angerform Spoiling Your Relations hip, Career and Happiness] Autor: Tim Murphy, Loriann

Hoff Oberlin Limba originală: engleză Traducere de:

Smaranda Nistor Anul apariţiei: 2007

Ni se întâmplă tuturor să mascăm furia, mânia. La unii oameni, ascunderea agresivităţii devine obişnuinţă. Astfel se naşte agresivitatea pasivă, care nu înseamnă suprimarea agresivităţii, ci doar manifestarea ei pe căi ocolite. Adevărată lovitură sub centură, agresivitatea pasivă poate crea probleme serioase oricui are de-a face cu ea. Autorii propun strategii verificate de a te confrunta cu această atitudine la tine şi la alţii. Cum să identifici agresivitatea pasivă? cum să te confrunţi cu ea în situaţiile de viaţă cele mai diverse? cum să demontezi comportamentul pasiv-agresiv şi să înveţi să exprimi furia într-un mod sănătos şi productiv? – iată câteva dintre întrebările cele mai importante din carte.

* * *

Tim Murphy este membru al Congresului american şi psiholog cunoscut.

Loriann Hoff Oberlin este scriitoare şi specialistă în counseling.

Vasile Dem. Zamfirescu

Agresivitatea pasivă

Cum să o recunoşti şi controlezi la tine şi la ceilalţi

Dacă bărbaţii ar vorbi…

7 chei pentru înţelegerea psihologiei masculine

[If Men Could Talk. Translating the Secret Language of Men] Autor: Alon Gratch Publicată de: Little, Brown and Company (Inc.), New

York

Limba originală: engleză Traducere şi note de: Nicoleta

Dascălu Anul apariţiei: 2007

Dacă nu ştiaţi, războiul dintre sexe s-a încheiat indecis.

Beligeranţii au constatat că s-au înfruntat pentru o miză falsă – supremaţia şi că singura relaţie adecvată dintre bărbat şi femeie este complementaritatea, adică acceptarea, cunoaşterea şi armonizarea diferenţelor.

Cartea de faţă, scrisă de un reputat psiholog din New York, propune o radiografie a sufletului masculin, bazată pe numeroase cazuri de psihoterapie, care descoperă şapte trăsături fundamentale: ruşinea (băieţii nu plâng), indiferenţa emoţională (nu ştiu ceea ce simt), insecuritatea (mă oboseşte să fiu primul), autoimplicarea (priveşte-mă, ascultă-mă, atinge-mă), agresivitatea (îţi arăt eu cine e şeful), autodistructivitatea (sunt un ratat), nerăbdarea sexuală (vreau sex acum).

Pentru cine este interesat de psihologia bărbatului, în primul rând femeile, dar nu numai, Dacă bărbaţii ar vorbi… reprezintă un ajutor practic indispensabil.

Opinii şi discuţii pe site-ul www.IfMenlould Talk.com

Alon Gratch este psiholog cu practică privată la New York; a ţinut cursuri la Columbia University şi a colaborat la New York Times şi Wall Street Journal.

Vasile Dem. Zamfirescu